

N^o A

11-295

Agar. natus-

~~26.0.17~~
~~13~~

DE LA LIBRERIA
DEL REAL COLEGIO MAYOR
Reunido de Santa Cruz, y
Santa Catalina.
E. J. C. 16 N. 8.
295

~~17-16-17~~

Nº

12-1295

18-1295

0
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12

~~26.0.7~~
~~13~~

DE LA LIBRERIA
DEL REAL COLEGIO MAYOR
Reunido de Santa Cruz, y
Santa Catalina.
E. J. C. 16 N. 8.
295

~~7a 6-17~~

(2)

MARCI
 CATONIS,
 AC
 M. TERENCEI
 VARRONIS
 DE RE RVSTICA
 LIBRI,
 *

Per Petrum Victorium, ad ue-
terum exemplarium fidem, suae inte-
gritati restituti.

VIRI
 TUTE
 DVCE,

COMITE
 FORTVNA.

LVGDVNI APVD SEB.
 GRYPHIVM,
 1545.

1402 2041 i

CATONIS

VARRONIS

DE RE RUSTICA

LIB. I.

LIB. I.

Per Britannia Reformata

formae exemplum

quintissimum

COMITATUS BRITANNIAE

COMITATUS BRITANNIAE

LEONARDUS DE

BRITANNIA

1552

P E T R V S

V I C T O .

R I V S

*

M A R C E L L O

C E R V I N O C A R -

D I N A L I

S A L .

O S T longum temporis spa-
cium, Marcelle amplissime, reli-
quum tibi mei promissi persoluo.
Neq; tamen hoc ignavia, aut ne-
gligentia feci, sed molestis occu-
pationibus impeditus, rem plus
quam uoluissim, differre coactus
sum. Nam animum meum, incredibileq; satis tibi faciendi
desiderium, primis illis meis laboribus perspicere potuisti.
Paucis enim diebus toto animo in onus a te mihi imposi-
tum incumbens, ea confeci, quæ me non inertem, neque
immemorem mandatorum tuorum ostendere potuerunt.
Secuta postea sunt tempora, quæ me in negotio illo, quod
declinare non potui, nouum, atq; inexercitatum ita pertur-
barunt, ut non dico rerum tuarum oblitus sim, sed ueniam
mihi te daturum sperarim, si meo illi tempori inseruiens,
curam hanc aliquantulum distulissim. Idem etiam me hoc
facilius a te impetraturum confisus sum, quod uidebam,
te eodem tempore in publicis maximis rebus occupatum,

*

2

ut si

ut si hæc studia ex animo non abiecisses, necessariò te remissius illis nauare operam putarem. Nam subito fortuna auctus es, & in eum dignitatis gradum pro multis tuis meritis elatus, quò paucis aspirare licet, & quò altius ascēdi nunc rectè factis uix potest. Quæ autem artes in tam illustri, ex celsoq; loco collocarunt, eadem te in honestissimis negotijs semper occupatum postea tenuerunt, ut à nobis etiam diu absueris, ad Carolum Cæsarem missus, & apud eum personam Maximì Pontificis gesseris. Mirari igitur non debes, si tot curis te implicatum uidens, & penè tibi hæc nostra studia dimissa ex animo putans, ijs meis literis tibi obstrepere nolui. Fateor enim me in hac re aliquantulum deceptum esse. Quanquam enim te uerè, ex animoq; diligere studia literarũ sciebam (quippe in quibus tantum profceras, ut paucos pares haberes, quomodo illa non amare unicè poteras?) tamen existimabam, te magnitudine negotiorũ abreptum, & conditionis etiam, uitæq; istius honestate compulsum, alijs nunc studijs operam dare. Verùm non multo pòst errorem meum cognoui, qui ex plurimorũ ingenio te iudicassem: illi enim cum altius ascenderunt, sepe etiam artes illas, quæ uiam ipsis ad eos honores patefecerunt, obliuiscuntur. Animaduerti, inquam, me de te, quem optimè cognitum habere debebam, non uerè existimasse: atque hoc intelligere maximè potui, cum Romam reuersus, statim me huius æris alieni, literis tuis amantissimè scriptis, admonuisti: & quamuis magnum illæ apud me pondus haberent, nec possem ullo pacto amplius salua fide creditorem ludificari: tamen cum mihi flagitatore adposuisti, qui quamuis multis de causis suauis iucundusq; esse poterat, tamen quod ei mandaras, impigrè, strenueq; procurabat. Cum enim Ioannes

Casa

Casa publicis de rebus huc à Pontifice Max. missus esset, mandasti ei, ut mecum accuratè ageret, ut quam diligentiam olim in M. Varrone purgando adhibueram, eandem in Catone, quemadmodum pollicitus fueram, expoliendo adhiberem. Vix igitur domum ad eum accesseram, hominemq; salutaueram, cùm rem tuam ille agere cœpit, & quantum tempus illud tulit, ac multitudo ciuium quæ ingens ad eum conuenerat, concessit, mandata tua executus est. Expectabatur enim cum summa omnium letitia, quæ ea quæ ab omnibus audiuerant de optimis moribus, eximia ingenij ui, summa omnium bonarum artium eruditione, uideri cupiebant: Antea enim, cùm in patria non admodum uixerit, magis constanti omnium fama de præclaris ipsius uirtutibus delectati fuerāt, quàm illo præsentate frui unquam potuissent. Breui igitur tunc, paucisq; uerbis rem exposuit: nec tamen destitit, cùm sæpe ad eum (quemadmodum dignitas illius, ac nostra uetus amicitia poscebat) omni illo tempore, quo apud nos mansit, uentitarem, urgere me, ut id conficerem, nec ullo pacto amplius procrastinarem. Quare non multo post opus aggressus sum, & ita me in eo sedulo gessi, ut rem totam maturè confecerim. Ut qui tamen uellem temporis tarditatem aliquo munere compensare, ueteres meos labores in M. Varro- nem retractare cœpi, & accuratius, quomodo possem tibi plenè morem gerere, mecum diu cogitauit: statuiq; tandem cunctos, qui de rebus rusticis Latinè scripserunt, cum antiquis codicibus conferre, & quæcunq; auxilio illorum emēdassent, libello aliquo meo explicare: ita enim tu quid de singulis locis sentiam apertè perspicias, & alij etiam ex studio meo, quod ut à te ortum, ita etiam tibi acceptum referri uolo, fructum aliquem capient. Cognoui enim na-

ture tuæ bonitatem, & mirificè te gaudere publicis com-
modis scio. Nec enim tu (quemadmodum nonnulli impro-
bè faciunt) ea quæ studiosis literarum opem ferrent ab-
dis: sed contrà, quæ ingentes utilitates præbere possunt,
& egregia ueterum scriptorum monumenta, quæ adhuc
in tenebris latent, iamdiu cogitas quomodo possis peruul-
gare: & eò iam rem deduxisti, ut citò sedulitas tua, atque
alijs opitulandi incredibilis cupiditas, magnos fructus pa-
ritura sit. Quæcumq; igitur possent hoc meum negotium
adiuuare, comparare cœpi, magnamq; librorum copiam
undiq; corrogavi, nec siquid in hac re industria, aut exer-
citationis habeo, id cessare passus sum, sed omnibus inge-
nij uiribus huic studio incubui. Quid præstiterim, tu ipse,
cui in primis placere cupio, & qui hoc propter ingenij
acumen, & bonarum artium eruditionem egregiè facere
potes, iudicabis. Quòd si diutius mihi in hoc studio ma-
nere licuisset, (scis enim tu, qui omnes meas cogitationes
perspectas habes, in quibus nunc literis occupatus sim, &
quæ multarū uigiliarū studia animo uersem) rem ut arbi-
tror perutilè fecissem: nec reliquis, in quo magnopere la-
borare deberèt, fortasse reliquissem. Nec tamen is sum, qui
socios aliquos laudis habere unquā recusauerim, quos etiã
laboris participes habuerim, sed aliorū semper industriã
excitarim, & in quo illi ingenia exercere possent osten-
derim, & non parua quoq; auxilia ad rem peragendam
fideliter ipsis, benigneq; suppeditarim. Quod autem exi-
guo hoc tempore, quod ex meis multis cotidianisq; occu-
pationibus eripui, conficere potui, ad te mitto: tu, quem-
admodum te facturum esse confido, si qua acutè animad-
uertit, boni consules: si qua me sefellerunt, non reprehen-
des: sed aut rei ipsius difficultati, aut ingenij mei tenui-
tati

tati assignabis. Habes igitur magni illius Catonis librum de re Rustica, quantum fieri per me potuit, multis mendis inde sublatis, non parum expurgatum. Habes tris M. Varronis de rebus itidem rusticis libros, doctissimi & gravissimi autoris, in quibus etiam ualde laboravi. Cum enim ille plurima scripserit, & omnes penè Romanos homines elegantia, & multitudine scriptorum superarit, omniaq; ferè uetustate, quæ (ut ipse sapienter inquit) pauca non deprauat, multa tollit, absumpta sint: & hi quoque rerum rusticarum, qui cum paucis alijs dissectis, mutilatisq; de lingua Latina libris, supersunt, malè affecti essent: uolui studio, ac diligentia mea illis aliquid opis afferre: siquidem cum semper nobilitatis studiosus fuerim, hos nobilissimos autores in squalore, sordibusq; iacere, æquo animo pati non poteram. Nam de elegantia ipsius Varronis, & sermonis puritate, quid ego nunc loquar? cui enim cognitum non est cum optimis temporibus uixisse, & optimos semper Latinos, Græcosq; autores pertractasse, indeq; magnam elegantissimorum uerborum syluam, & ad omnis rei naturam exprimendam appositorum, sibi compassasse. Nam antiqui etiam autores, & qui de eodem studio diligenter scripserunt, affirmant, cum rem rusticam eloquentia, & candore linguæ expoliuisse. Hucusq; igitur fidem meam liberaui, nec amplius tibi quod sciam debebam. Accesserunt tamen, tanquam cumulus quidam, non nulla quæ in Columella emendauit: nam eum quoq; scriptorem non neglexi. Quod si aut meliora ipsius exemplaria nactus essem, aut ille fortasse magis emendatoris opera eguisset, plura etiam in eo restitutus fui. Totam huius mei negotij rationem in castigationibus meis explicatam inuenies: nam nonnulla etiam, quæ aut à Græcis

optimis autoribus Terentius Varro acceperat, aut declaratione aliqua indigere uidebantur, adnotavi: non pauca etiam uulnera quæ sanare non potui aperui: in quibus nunc purgandis studiosi literarum operam ponere debent. Hoc ut illi facere in animum inducant, & hos meos labores qualescūq; sunt hilari uultu aspiciant, uehementer precor: nec aliam ullam mihi tantarum molestiarum mercedem posco. Nam si iudicio tuo probatus discessero, optime, & ornatissime Marcelle, ab omnibus me magnifice laudatum esse, non sine causa, existimabo: Dat. x i i.

Kalend. Quinti=

les. M. D.

xli.

Florentia.

INDICES, QVIBVS QVID
 singule partes huius libri conti-
 neant, ostenditur.

Quomodo agrum emi, parariq; oporteat.	pagina 1
Patris familiae officia.	pag. 2
Auctionem uti faciat.	3
Prima adolescentia agrum conserere oportere.	4
Villam rusticam uti edificatam habeat.	eadem
Bubilia uti bene edificata habeas.	5
Vilici officia.	eadem
Agrum quibus locis conseras.	7
De fundo suburbano.	8
Ficos quo loco seras.	eadem
Salicta locis aquosis.	9
Quomodo oletu agri iug. CCXL. instruere oporteat. eade	
Quomodo uineae iug. C. insituere oporteat.	10
Quomodo uasa torcula v. iug. instruere oporteat.	11
Quomodo torcularium & cellam oleariam parare oporteat.	12
In cella olearia quae opus sint.	ibidem
Villam edificandam si locabis.	eadem
De macerijs edificandis.	13
Calcem partiario locandam.	14
Materies quid anni tempestiua est.	eadem
Torcularium si edificare uoles.	eadem
In uasa uinaria stipites.	15
Trapetum quomodo concinnare oporteat.	eadem
Cupam quomodo edifices.	17
Trapetum quomodo edifices.	18
Ad uindemiam quae opus sunt, ut parentur.	eadem
* 5	Vinum

Vinum Græcum quomodo fiat.	19
Vua cocta ut seruetur.	eadem
Vindemia facta ut uasa torcula subligentur.	20
Sementim ut facias.	eadem
Oleas & reliqua semina cum seres, quomodo seras.	eade
Stercus ut diuidas.	21
Bubus frondem.	eadem
Ad oleam cogendam que pares.	eadem
Vinea arboresq; ut mature putentur.	eadem
Vinea ut curetur.	22
Salictum ut suo tempore cadatur.	23
De sementi facienda.	eadem
De agro rubricoso.	eadem
De faba, & uicia, filigine, ordeo, ubi serantur.	eadem
Que segetem stercorent.	eadem
Que mala in segete sint.	24
De uinea & arboribus putatis.	eadem
De fornace calcaria.	eadem & 25
Si ligna, & uirgas non poteris uendere.	ibidem
Vbi tempestates male erunt quid fieri possit	25
Per uer que fiant.	26
Infitio uitis, & aliarum rerum.	27
Ficos, & oleas alio modo.	eadem
Sulcos quomodo facias.	28
Vitibus sulcos, propaginesq;.	eadem
Olea quo tempore putetur.	eadem
De taleis oleagineis.	eadem
Seminarium quomodo fiat.	29
Harundo quomodo seratur.	eadem
Pomarium seminarium.	eadem
De uinea uetere.	30

Prata quomodo stercorentur.	eadem
Vbi daps profanata erit, quid fiat.	eadem
Propagatio oleæ pomorumq̃.	31
Quæ diligentius propagari uoles.	eadem
De fœnificia.	eadem
Bubus pabulum.	eadem
De lignis domini.	32
Familiæ cibaria quanta dentur.	eadem
Vinum familiæ quantum detur.	33
Pulmentarium familiæ.	eadem
Vestimenta familiæ.	eadem
Bubus cibaria.	eadem
Quomodo ager colatur.	34
Quot plostra habere oporteat.	eadem
Funem quàm longam esse oporteat.	eadem
De olea colligenda.	eadem
Oleum uiride quomodo fiat.	35
Custodis & capulatoris officia.	eadem
Item custodis qui in torculario erit officia.	eadem
Vasa uinaria, & olearia extollere.	36
Dolia quomodo imbuantur.	eadem
Bubus medicamentum.	eadem
Bos si ægrotare cœperit.	eadem
Boues ne pedes subterant.	37
Quomodo bubus medicamentum detur.	eadem
Panem depsticum sic facito.	eadem
Libum hoc modo facito.	eadem
Placentam sic facito.	eadem
Spiram sic facito.	38
Scriblitam sic facito.	39
Globulos sic facito.	eadem

Encytum sic facito.	eadem
Erneum sic facito.	eadem
Speritam sic facito.	eadem
Votum pro bubus.	eadem
Sauillum sic facito.	40
Pultem punicam sic facito.	eadem
Graneam triticeam sic facito.	eadem
Amulum sic facito.	eadem
Salem candidum sic facito.	41
Gallinas & anseres sic facito.	eadem
Palumbum recentem sic facito.	eadem
Aream sic facito.	42
Fruento ne curculio noceat.	eadem
Olea si fructum non fert.	eadem
Fici uti grossos teneant.	eadem
Inuoluolus in uinea ne sit.	43
Oues ne scabræ fiant.	eadem
Amurca axem unguito.	eadem
Vestimenta ne tineæ tangant.	eadem
Fici aridæ ut integræ sint.	44
Oleum si in metretam addes.	eadem
Virgas murteas uti serues.	eadem
Item aliud genus.	eadem
Si bouë aut aliã quadrupedẽ serpens momorderit.	eadẽ
Boues uti ualeant.	eadem, & 45
Vinum familiæ per hiemem qui utatur.	45
Qui ager à mari aberit, ibi uinũ Græcũ sic facito.	eadẽ
Aquæ marinæ concinnatio.	46
Quo labra doliorũ circũlinas ut bene odorata sint.	eadẽ
Vinum si uoles experiri duraturum sit, nec ne.	eadem
Vinum asperum quod erit, lene, & suaue si uoles facere	quid

quid facias.	eodem
Vt odorem malū eximas de uino, quid facere debeas.	47
Si uoles scire uinum aquam habeat, nec ne, quid facere debeas.	eadem
Vinum Coum si uoles facere q. a. m. facias.	eadem
Vinum concinnare ut aluum bonam facias.	48
In uinum mustum ueratri atri manipulū conijcias ut bonam aluum facias.	49
Vinum ad aluum mouendam quomodo facias.	eadem
Si lentim seruare uis, quid facere debeas	eadem
Oleæ albæ quomodo condiantur.	eadem
Oleam albam quam secundum uindemiā si uti uis, q. a. m. condias.	eadem
Epityrum albū, nigrū, uariū, q. a. d. ex oliuis facias.	50
Mustum si uoles totum annū habere quid facias.	eadem
Mustaceos quem ad modum facias.	eadem
Vinū concinnare ad lotiū si difficile emittit uestica.	eade
Vt canes interdium conclusos habeas, ita ut noctu acriores sint.	51
Vinum murteum q. a. d. facere debeas.	eadem
Ad tormina & si aluus non consistet. Si tineæ, & lūbrici molesti erunt quid facere debeas.	eadem
Ad dyspepsiam & stranguriam.	eadem
Si habitationem delutare uis.	eadem
Aream quomodo facias.	51
Vt ligna amurca spargantur.	eadem
Piro florenti ut dapem bubus facias.	eadem
Dapem quomodo facias.	eadem
Propagatio pomorum.	53
Antequā mēse incipias ut porcā præcidaneā facias.	eade
Quemadmodum tunicas ceterasq; res & ubi emas.	54

Politionem

Politionem quo pacto redemptori dare debeas.	55
Vineam redemptori partiaro ut des.	eadem, & seq.
Vt boues ferijs iungere tibi liceat.	56
Quemadmodum lucum conlucare debeas.	eadem
Si fodere uoles altero piaculo, quid facere debeas.	eadem
Si agrum lustrare uis, quid facere debeas.	eadem
Vilici officia.	57
Vilicæ officia.	eadem & seq.
Lex oleæ legundæ.	58
Lex oleæ faciundæ.	59
Lex oleæ pendentis.	60
Lex uini pendentis.	60
Lex uino in dolijs.	61
Lex pabulo locando.	eadem
De fructibus ouium uendundis.	eadem & seq.
Cupressum quomodo seras.	62
De scopis uirgeis.	63
De uino sæcato.	eadem
Vinum emptoribus quomodo metiaris.	eadem
Per hiemem aquam de agro depellere.	eadem
Brassica quot medicamenta in se habeat.	64
Aluum si uoles deicere quid facere debeas.	69
Intertrigini si uia ibis remedium.	eadem
Luxum ut excantes.	eadem
Asparagus quomodo seratur.	70
De salsura osillæ Puteolane.	71

LOCI ALIQVOT COLVMELE
 Le, ad uetustorum exemplarium colla-
 tionem emendati.

Libro primo cap. 1. pagina 13. uersu 8. Dionysius πεισι
 φωνος. lege, Dionysius, Euphiton, Euphorion, & c. cap.
 3. pag. 17. uersu 12. μηδ' ἄρ. lege, οὐδ' ἄρ. pag. 18. uersu
 17. ueruacta. lege uetereta. Lib. 11. cap. 4. pag. 46.
 uersu 17. sed quodcumq; arabitur. lege quodq;. cap.
 10. pag. 57. uer. 2. ueruactum. lege, ueteretu. pag. 59. uer.
 20. quodcumq; in usus. lege, quodq;. pag. 67. uer. 16.
 & 20. ueruacto. lege, uetereto. Lib. 111. cap. 21. pag.
 123. uer. 14. maturescere incipiant. lege, putrescere. Lib.
 v. cap. 1. pag. 166. uer. 9. rustici agnam uocāt. lege, acnuā
 uocant. cap. 6. pag. 182. uersu 18. pecus alueris. lege, pecus
 paueris. pag. 186. uer. 7. ita sibi pares esse. lege, ita subpa=
 res esse. Lib. v 1. cap. 9. pag. 218. uer. 27. garo saluiati.
 lege, saliuati. cap. 10. pag. 219. uersu 7. saluiato. lege, saliu=
 uato. Ibidem uer. 14. & 20. saluiati. lege, saliuati. cap. 17.
 pag. 224. uer. 28. σκντάλην, lege, μυτάλην. cap. 33. pag.
 239. uer. 30. melle attico. lege, melle acapno. Lib. v 11.
 cap. 3. pag. 252. uer. 1. ἐμβρύον ἄκθ. lege, ἐμβρυον κθ. Lib.
 v 111. ca. 1. pag. 276. uer. 29. καὶ χηροποφθα. lege, καὶ χηροβο
 σκθα. cap. 7. pag. 289. uer. 27. aues saginantur. lege, auis
 saliuatur. cap. 13. pag. 300. uer. 1. ἀμφίβια. lege, ἀμφίβις.
 cap. 15. pag. 303. uersu 30. aut uipera. lege, aut uiuerra.
 Lib. 1 x. pag. 311. uersu 26. ac similibus feris. lege, ac sui=
 bus feris. cap. 2. pag. 315. uersu 10. Erichthonij temp. le=
 ge, Erechthi. cap. 9. pag. 327. uer. 3. melissophylli. lege,
 melisphylli. Lib. x. pag. 349. uersu 26. per omissa. le=
 ge, per amica. pag. 350. uer. 5. aluos. lege, aluus. et uer. 23.

bionias

bionias. lege, bryonias. pag. 351. uersu 12. Actnei, lege,
Ennei. pag. 352. uersu 8. balausi. lege, balausii. Lib.
x 1. cap. 2. pag. 382. uersu 30. sic lege, v 11. Idus
Nouembris, * significat tempestatem, hyemat. v 1. Idus
Nouembris Vergiliæ mane occidunt: significat tempe-
statem, hyemat v. Idus Nouembr. stella clara scorpio=
nis exoritur: tempestatem significat: uel uulturnus. inter=
dum rorat. 1111. Idus Nouembris hyemis initium, &c.
Lib. x 11. cap. 20. pag. 425. uersu 13. crocum. lege,
costum. cap. 35. pag. 435. uer. 1. glyciriziten. lege, glee-
choniten. cap. 41. pag. 439. uer. 17. Conditura ex cy-
doneis, &c. sic lege, Compositio medicamenti ad tormina
quod uocatur $\delta\iota\alpha\ \delta\acute{\nu}\omega\pi\alpha\varsigma$. In cacabo, &c. cap. 45. pag. 2.
possit interdum dari. lege, possit inter cibum dari. Ibi-
dem uersu 13. sestiana. lege, cæsiana. Libro de arbori-
bus, cap. 8. pag. 475. uersu 7. quicquid inserue-
ris uiti diligenter, &c. lege, quicquid inse-
rueris uimine ulmi diligenter, &c. cap.
28. pag. 490. uersu 7. exi-
guum dato. lege,
exiguus.

MAR· CATO

DE RE RV,

STICA.

FS T interdum præstare, mercatu-
ris rem quærere, ni tam periculosum
siet, & item foenerari, si tam hone-
stum siet. Maiores enim nostri sic
habuerunt, & ita in legibus posi-
uerunt, furem dupli condemnari, foe-
neratorem quadrupli. Quanto pe-
iorem ciuem existimarint foeneratorem, quàm furem, hinc
licet existimari. Et uirum bonum cum laudabant, ita lau-
dabant: Bonum agricolam, bonumq; colonum. Amplissi-
me laudari existimabatur, qui ita laudabatur. Mercato-
rem autem strenuum, studiosumq; rei quæredæ existimo,
uerùm (ut supra dixi) periculosum, & calamitosum. At
ex agricolis & uiri fortissimi, & milites strenuissimi gi-
gnuntur, maximeq; pius quæstus, stabilissimusq; cõsequi-
tur, minimeq; inuidiosus: minimeq; male cogitantes sunt,
qui in eo studio occupati sunt. Nunc (ut ad rem redeam)
quod promisi institutum principium hoc erit.

Quomodo agrum emi, parariq;
oporteat.

PRædium quum parare cogitabis, sic in animo habe-
to, uti ne cupide emas, ne ue opera tua parcas uisere,
& ne satis habeas semel circumire. Quoties ibis, toties
a magis

magis placebit, quod bonum erit. Vicini quo pacto nitentur, id animum aduertito. In bona regione bene nitere oportebit, & uti eò cum introëas, circumspectas. uti inde exiri possit, uti bonū cœlum habeat, ne calamitosum fiet. solo bono, sua uirtute ualeat. Si poteris sub radice montis fiet, in meridiem spectet, loco salubri, operariorū copia fiet. bonūq; aquariū, oppidum ualidum prope fiet, aut mare, aut amnis, qua naues ambulāt, aut uia bona, celebrisq;. Sicut in ijs agris, qui non sepe dominos mutant, qui in his agris prædia uendiderint, quos pigeat uendidisse, uti bene edificatum fiet. Caueto alienam disciplinā temere contemnas. De domino bono colono, bonoq; edificatore melius emetur. Ad uillam cum uenies, uideto uasa torcula, & dolia multa ne fient. ubi non erunt, scito pro ratione fructuum esse. Instrumenti ne magni fiet, loco bono fiet. Videto quam minimi instrumenti, sumptuosusq; ager ne fiet. Scito idem agrum quod hominem, quamuis quæstuosus fiet, si sumptuosus erit, relinqui non multum. Prædium quod primum fiet, si me rogabis, sic dicam. De omnibus agris, optimoq; loco si emeris iugera agri centum, uinea est prima, si uino multo fiet. Secūdo loco hortus irriguus, tertio salictum, quarto oletum, quinto pratium, sexto campus frumentarius, septimo silua cædua, octauo arbustum, nono glandaria silua.

Patrisfamilie officia.

Paterfamilias ubi ad uillam uenit, ubi larem familiarem salutauit, fundum eodem die, si potest, circumueat: si non eo die, at postridie: ubi cognouit quomodo fundus cultus fiet, operaq; quæ facta, insectaq; fient, postridie eius diei uilicum uocet, roget, quid operis fiet factū, quid restet, satis ne tempori opera fient confecta, possit ne quæ
reliqua

reliqua sient conficere, & quid factum uini, frumenti, aliarumq; rerum omnium. ubi ea cognouit, rationem ini- re oportet operarum, dierum. Si ei opus non apparet, dicit uilicus sedulo se fecisse, seruos non ualuisse, tempe- states malas fuisse, seruos aufugisse, opus publicum effe- cisse. ubi eas, aliasq; causas multas dixerit, ad rationem operum, operarumq; uilicum reuoca. Cum tempestates pluuiæ fuerint, uideto quot dies, quæ ue opera per im- brem fieri potuerint, dolia lauari, picari, uillam purgari, frumentū trāsferri, stercus foras effferri, sterquilinum fie- ri, semen purgari, funes ueteres sarciri, nouosq; fieri: cen- tones, cuculiones familiam oportuisse sibi sarcire. Per fe- rias potuisse fossas ueteres tergeri, uiam publicam muni- ri, uepres recidi, hortum fodiri, pratum purgari, uirgas uinciri, spinas runcari, expinsi far, mundicias fieri. Cum ægrotarint, cibaria tanta dari, non oportuisse. Vbi hæc cognita æquo animo sient, quæ ue reliqua opera sient, curare uti perficiantur. rationes putare argentariam, frumentariam, pabuli causa quæ parata sunt, rationem uinariam, oleariam, quid uenierit, quid exactum siet, quid reliquum siet, quid siet, quod ueneat, quæ satis ac- cipienda sient, satis accipiantur. reliqua quæ sient, ut compareant. Siquid desit in annum, uti paretur. quæ su- persint, uti ueneant. quæ opus sient locato, locentur: quæ opera fieri uelit, & quæ locare uelit, uti imperet, & ea scripta relinquat. Pecus consideret.

Auctionem uti faciat.

Auctionem uti faciat. Vendat oleum, si precium ha- beat, uinum frumentumq; quod supersit. Vendat bo- ues uetulos, armenta delicula, oues deliculas, lanam, pel- es, plostrum uetus, ferramēta uetera, seruū senem, seruum

morbosum, & siquid aliud supersit, uendat. Patremfamilias uendacem, non emacem esse oportet.

Prima adulescentia agrum conserere oportet.

Prima adulescentia patremfamilias agrum conserere studere oportet, ædificare diu cogitare oportet, conserere cogitare non oportet, sed facere oportet. ubi etas accessit ad annos x x x v i. tum ædificare oportet, si agrum consitum habeas, ita ædifices, ne uilla fundum querat, ne'ue fundus uillam.

Villam rusticam uti ædificatam habeat.

Patremfamilias uillam rusticam bene ædificatam habere expedit, cellam olcariam, uinariam, dolia multa, uti lubeat caritatem expectare, & rei & uirtuti, & gloriæ erit. Torcularia bona habere oportet, ut opus bene effici possit. Olea ubi lecta fiet, oleum fiat continuo, ne corrumpatur. Cogitato quotannis tempestates magnas uenire, & oleam deijcere solere. Si cito sustuleris, & uasa parata erunt, damni nihil erit ex tempestate, & oleum uiridius, & melius fiet. Si in terra, & tabulato olea nimium diu erit, putescet, oleum fetidum fiet, ex quauis olea oleum uiridius, & bonum fieri potest, si tempori facies. In iugera oleti c x x. uasa bina esse oportet. Si oletum bonum, beneq; frequens, cultumq; erit, trapetos bonos, priuos, impares esse oportet: si orbes contriti sient, ut commutare possis, funes loreos, priuos, uectes senos, fibulas duodenas, medipontos, priuos, loreos, trochleas Græcicas binas, quæ funibus sparteis ducantur. Orbiculis superioribus octonis, inferioribus senis citius duces. Si rotas uoles facere, tardius ducentur

ducentur, sed minore labore.

Bubilia uti bene ædificata
habeas.

Bvilia bona, bonas præsepis, faliscas clatrat. Clatros interesse oportet pede. Si ita feceris, pabulū boves non eijcient. Villam urbanā pro copia ædificato. In bono prædio si bene ædificaueris, beneq; posueris: ruri si recte habitaueris, libentius, & sapius uenies, fundus melius erit, minus peccabitur, fructi plus capies. Frons occipitio prior est. Vicinis bonus esto. Familiam ne siueris peccare. Si te libenter uicinitas uidebit, facilius tua uendes, operas facilius locabis, operarios facilius conduces. Si ædificabis, operis, iumentis, materia adiuuabunt. Siquid (bona salute) usus uenerit, benigne defendent.

Vilici officia.

Hæc erunt uilici officia. Disciplina bona utatur. Færia seruentur. Alieno manum absteineat. Sua seruct diligenter. Litibus famulia supersedeat. Siquis quid deliquerit, pro noxa bono modo uindictet. Familiæ male ne sit, ne algeat, ne esuriat, opere bene exerceat, facilius malo, & alieno prohibebit. Vilicus si nolet male facere, non faciet. Si passus erit, dominus impune ne sinat esse. Pro beneficio gratiam referat, ut alijs recte facere libeat. Vilicus ne sit ambulator, sobrius siet semper. Ad coenam nequò eat. Familiam exerceat: consideret, quæ dominus imperauerit, fiant. Ne plus censeat sapere se, quàm dominum. Amicos domini eos habeat sibi amicos. Cui iussus siet, auscultet. Rem diuinam nisi compitalibus in compito, aut in foco ne faciat. In iussu domini credat nemini. Quod dominus crediderit, exigat. Satui semen, cibaria, far, uinū, oleū mutuum dederit nemini. Duas, aut tres famulias habeat,

unde utenda roget, & quibus det: præterea nemini. Rationem cum domino crebro putet. Operarium, mercenarium, politorum diutius eundem ne habeat die. Nequid emisse uelit insciente domino, neu quid dominum calauisse uelit. Parasitum ne quem habeat. Haruspitem, Augurem, Hariolum, Chaldæum ne quem consuluisse uelit. Segetem ne defrudet, nam id in iustitia est. Opus rusticum omne curet uti sciat facere, & id faciat sæpe, dum ne lassus fiat. Si fecerit, scibit in mente familiæ quid fiet, & illi animo æquiore facient. Si hoc faciet, minus libebit ambulare, & ualebit rectius, & dormubit libentius. Primus cubitu surgat. postremus cubitum eat. prius uillam uideat clausa uti fiet, & uti suo quisque loco cubet, & uti iumenta pabulum habeant. Boues maxima diligentia curatos habeto. Bubulcis obsequitor, partim quo libentius boues curent. Aratra, uomeresq; facito, uti bonos habeas. Terram cariosam caucto ne ares, ne ue plostrum, ne ue pecus impellas. Si ita non caueris, quò impuleris, triennij fructum amittes. Pecori, & bubus diligenter substernatur, ungula curentur. Scabiem pecori, & iumentis caucto. id ex fame, & si impluit fieri solet. Opera omnia mature conficias face. Nam res rustica sic est, si unam rem serò feceris, omnia opera serò facies. Strumenta si deerunt, frondem iligneam legito, eam substernito ouibus, bubusq;. Sterquilinium magnum stude ut habeas. Stercus sedulo conserua, cum exportabis purgato, & comminuito. Per autumnum euehito. Circum oleas autumnitate ablaqueato, & stercus addito, frondem populneam, ulmeam, querneam cadito, per tempus eam condito, non per aridam, pabulum ouibus. Item scœnum, cordum, sicilimenta de prato, ea arida condito. Post im-

brem

brem autumnni rapinam, pabulum, lupinumq; serito.

Agrum quibus locis conferas.

Agrum quibus locis conferas, sic obseruari oportet. Vbi ager crassus, & latus est sine arboribus, cum agrum frumentarium esse oportet. Idem ager si nebulosus est, rapa, raphanos, milium, panicum id maxime seri oportet, in agro crasso, & calido oleam conditiuam, radium maiorem, sallentinam, orchitem poseam, sergianam, colminianam, albicerem, quam earum in his locis optimam dicent esse, eam maxime serito. Hoc genus oleæ in xxv. aut in xxx. pedes conferito. Ager oleo conferundo, qui in uentum fauonium spectabit, & soli ostentus erit, alius bonus nullus erit. Qui ager frigidior, & macrior erit, ibi oleam licinianam seri oportet. Sin in loco crasso, aut calido seueris, hostus nequam erit, & serundo arbor peribit, & muscus ruber molestus erit. Circum coronas, & circum uias ulmos serito, & partim populos, uti frondem ouibus, & bubus habeas, & materia siquæ opus sit parata erit. Sicubi in his locis ripeæ, aut locus humectus erit, ibi cacumina populorum serito, & arundinetum. Id hoc modo serito, bipolario uortito, ibi oculos arundinis pedes ternos alium ab alio serito. Ibi corrudam serito, unde asparagi fiant. Nam conuenit arundinetum cum corruda, eo quia foditur, & incenditur, & umbram per tempus habet. Salicem Græcam circum arundinetum serito, uti fiet, qui uineam alliges. Vineam quo in agro conferi oportet, sic obseruato. Qui locus uino optimus dicetur esse, & ostentus soli, ibi aminneum minusculum, & geminum cugeneum, helueolum minusculum conferito. Qui locus crassus erit, aut nebulosior, ibi aminneum maius, aut murgentinum, apicium lucanum serito. Cæ-

teræ uites, miscellæ maxime, in quemuis agrum conueniunt.

De Fundo suburbano.

Fundum suburbanum arbutum maxime conuenit habere, & ligna & uirgæ uenire possunt, & domino erit, qui utatur. In eodem fundo suum quidquid conferi oportet, arbustoq; uitem copulari. Aminneum minusculum, & maiusculum, & apicium. Hæc in ollis, ollæ in uinaceis conduntur eadem in sapa: in musto, in lora recte conduntur, quas suspendas duracinas, aminneas maiores, & scantianas opportunissimas esse, uel ad fabrum ferrarium pro passis eæ recte seruantur. Poma mala struthæ, cotonea, scantiana, quiriniana, item alia conditiua mala mustea, & punica, eo lotium suillum, aut steræ ad radicem addere oportet, uti stabilia mala fiant. Pira uolema, aniciana, & sementiua. Hæc conditiua in sapa bona erunt, tarentina, mustea, & cucurbitina. Item alia genera quamplurima serito, aut inserito, oleas orchites, posias, eæ optimæ conduntur, uel uirides in muria, uel in lentisco contusæ. Orchites ubi nigre erunt, & siccæ, sale confricato dies v. postea salem excutito, in solem ponito biduum, uel sine sale in defrutum condito. Sorba in sapa condere, uel siccare arida facias. item pira eodem modo facias.

Ficos quo loco seras.

Ficos Mariscas in loco cretoso & aperto serito, africanas, & herculanas, saguntinas, hibernas, telanas, atras pediculo longo, eas in loco crasso, aut stercorato serito. Pratum si irriguum habebis, fœnum non deficiet. si non erit, siccum ne fœnum defiet summittito. Sub urbe hortum

hortum omne genus, coronamēta omne genus, bulbos megaricos, myrtum coniugulum, & album, & nigrum, laurum delphicam, & cypricam, & siluaticam, nuces caluas, auellanas, prænестinas, & Græcas, hæc facito uti serantur. fundum urbanum, & qui cum fundum solum habeat, ita paret, itaq; conserat, uti quam sollertissimum habeat.

Saliēta locis aquosis.

Saliēta locis aquosis, humectis, umbrosis, propter æmnes ibi seri oportet. Et id uideto, uti aut domum opus fient, aut ut uenire possint. Prata irrigua, si aquam habebis, id potissimum facito: si aquam non habebis, sicca quam plurima facito. Hoc est prædium quod ubi uis expedit facere.

Quomodo oletum agri iugera CCXL. instruere oporteat.

Vilicum, uilicam, operarios v. bubulcos III. subulcum I. asinarium I. opilionem I. Summa hominum XIII. boues trinos, asinos ornatos clitellarios, qui sterCUS uectent III. asinum unum, oues centum, uasa olearia instructa iuga v. ahenum quod capiat quadrantaliam XXX. operculum aheni, uncos ferreos III. urceos aquarios III. infidibula II. ahenum quod capiat quadrantalia v. aheni oporculum, uncos III. labellum polulum, amphoras olearias II. urnam quinquagenariam unam, trullas III. situlum aquarium unum, peluim unam, matellionē, trullium, scutriscum, matellam, nassiternam, candelabrum, sextarium, plostra maiora III. aratra cum uomeribus v. iuga cum loris ornata III. ornamenta bubus vi. urpicem unum, crates stercorarias IIII. sirpeas stercorarias III. se:nuncias III. instrata asinis III. ferramenta, ferreas VIII.

sarcula viii. *palas* iiii. *rutra* v. *raistros quadridentes*
 ii. *falces foenarias* iiii. *strametarias* vi. *arborarias* v. *se-*
cures iiii. *cuneos* iiii. *fistulam farrariam* i. *forpiciis* ii. *ru-*
tabulū i. *foculos* ii. *dolia olearia* c. *labra* xii. *dolia quo-*
uinaceos condat x. *amurearia* x. *uinaria* x. *frumenta-*
ria xx. *labrum lupinarium unum*, *serias* vi. *labrum el-*
uacrum unum, *solum unum*, *labra aquaria* ii. *opercu-*
la dolijs, *serijs priua plura*, *molas asinarias unas*, & *tru-*
fatiles unas, *hispanienses unas*, *molilia* iiii. *abacum* i. *or-*
bes aheneos ii. *mensas* ii. *scamna magna* iiii. *scannum*
in cubiculo unum, *scabilla* iiii. *sellas* iiii. *folia* ii. *le-*
ctum in cubiculo i. *lectos loris subtentos* iiii. & *lectos*
tres, *pilam ligneam unam*, *fullonicam unam*, *telam ioga-*
lem unam, *pilas duas*, *pilum fabarium unum*, *farrarium*
unum, *seminarium unum*, *qui nucleos succernat unum*,
modium unum, *semodium unum*, *culcitas* viiii. *instra-*
gula v i i i. *puluinos* xvi. *operimenta* x. *mappas* iiii.
centones pueris vi.

Quomodo uineam iugerum c. institue-
 re oporteat.

Vilicum, uilicam, operarios x. bubulcum i. asina-
 rium i. salictarium i. subulcum i. Summa homines
 xvi. boues ii. asinos plostrarios ii. asinum molarium i.
 uasa torcula instructa iiii. dolia v. ubi uindemie esse
 possint, culleum dccc. dolia ubi uinaceos condat, xx.
 frumentaria xx. opercula doliiorum, & tectoria priua
 urnas sparteas vi. amphoras sparteas iiii. infidibula ii.
 cola uitilia iiii. cola, qui florem demant, tria, urceos mu-
 starios decem. plostra duo. aratra duo. iugum plostra-
 rium i. iugum uinarium i. iugum asinarium i. orbem
 aheneum i. molile i. aheneum, quod capit culleum unum,
 operc

operculum abeni unum, uncos ferreos 111. abenum co-
culum, quod capiat culleum, urceos aquarios 11. ampho-
ram nassiternam 1. peluim 1. matellionem 1. trullium 1.
fitulum aquarium 1. scutriscum trullam, candelabrum,
matellam, lectos 1111. scannum 1. mensas 11. aba-
cum 1. arcam uestiariam 1. armarium promptuarium
1. scanna longa v 1. rotam aquariam 1. modium præ-
ferratum 1. semodium 1. labrum eluacrum 1. solium. la-
brum lupinarium 1. serias x. ornamenta bubus, orna-
menta asinis instrata 111. semuncias 111. sportas fæ-
carias 111. molas asinarias 111. trusatiles unas. ferra-
menta, falces uineaticas v 1. scirpiculas v. falces silua-
ticas v. arborarias 111. secures v. & cuneos 1111.
uomeres ferreos x. palas v 1. rutra quacuor, rastros
quadridentes 11. crates stercorarias 1111. sirpeam
stercorariam 1. faculas uineaticas x l. Faculas rusca-
rias x. foculos 11. forpices 11. rutabulum, corbulas ame-
rinas x x. quala sataria v 11. alueos x l. palas ligneas
x l. lintres 11. culcitas 1111. instragula 1111. pul-
uinos v 1. operimenta v 1. mappas 111. centones pue-
ris v 1.

Quomodo uasa torcola v. iugerum in-
struere oporteat.

IN torcularium quæ opus sunt uasis quinis, præla tem-
perata v. superuacanea 1111. succulas v. superuaca-
neam 1. funes loreos v. subductarios v. medipontos v.
trocleas v. capistra v. affercula v. ubi præla sita sient
v. serias 111. uectes x l. fibulas x l. confibulas ligneas,
qui arbores comprimant, si dishiascent, & cuneos v 1.
trapetos v. cuppas minusculas x. alueos x. palas li-
gneas x. rutra ferrea v.

Quomodo

Quomodo torcularium & cellam oleariam
parare oporteat.

IN torcularium in usu quod opus est. Urceum abeneum 1. quod capiat quadrantalia quinque, uncos ferreos tres, orbem aheneum unum, molas unas, cribrum unum, incerniculum unum, securim unam, scamnum unum, seriam uinariam unam, clauem torcularij unam, lectum stratum, ubi duo custodes liberi cubent, & tertius seruus unà cum factoribus uti cubet. fiscinas nouas, ueteres. epidromum, puluinum, corium unum, lucernas craticulas duas, carnarium unum, scalas unas. In cellam oleariam hæc opus sunt. Dolia olearia, opercula, labra olearia xiiii. conchas maiores duas, & minores duas, trullas aheneas tres, amphoras olearias duas, urceum aquarium unum, urnam quinquagenariam unam, sextarium olearium unum, labellum unum, infundibula duo, spongas duas, urceos fictiles 11. urnales 11. trullas ligneas duas, claues cum clostris 111. cellas duas, trutinam unam, centum pondium incertum unum, & pondera certa.

Villam ædificandum si locabis.

Villam ædificandam si locabis nouam ab solo, faber hæc faciat oportet. Parietes omnes (uti iussitur) calce, & cementis, pilas ex lapide angulari, tigna omnia, quæ opus sunt, limna, postes, iugumenta, asseres, fulmentas, præsepis bubus hibernas, & æstiuas falscas, equile, cellas familie, carnaria 111. orbem, ahena 11. has x. focum, ianuam maximam, & alteram, quam uolet dominus, fenestras, clatros in fenestras maiores, & minores bipedales x. lumina vi. scamna 111. sellas v. telas iogales duas, luminaria vi. paullulam pilam,
ubi

ubi triticum pinsant, unam, fillonicam unam, antepa-
 gmenta, uasa torcula duo. Hæ rei materiem, & quæ opus
 sunt dominus præbebit, & ad opus dabit: succidet, do-
 labit, ferram 1. lineam 1. materiam duntaxat secabit, faci-
 cietq;. Conductor lapidem, calcem, arenam, aquam, pa-
 leas, terram, unde lutum fiat. Si de cælo uilla tacta fiet, de
 ea re uerba uti fiant. Huic operi precium ab domino bo-
 no, qui bene præbeat, quæ opus sunt, & numos fide bona
 soluat. In tegulas singulas 11. In tectam sic numerabitur
 tegula, integra quæ erit: quæ non erit, unde quarta pars
 aberit, duæ pro una conciliares quæ erunt, pro binis pu-
 tabuntur: in alijs quot erunt, in singulas quaternæ nu-
 merabuntur. Villa lapide calce fundamenta supra terram
 pede, cæteros parietes ex latere, iugumenta, & antepa-
 gmenta, quæ opus erunt, indito. Cætera lex uti uilla ex
 calce, cementis pretium in tegulas singulas N. s. loco
 salubri bono domino hæc, quæ supra pretia posita sunt,
 ex signo manupretium erit: pestilenti, ubi æstate fieri nõ
 potest, bono domino pars quarta pretij accedat.

De macerijs ædificandis.

MAcerias ex calce, cemētis, silice uti dominus omnia
 ad opus præbeat, altam P. V. facito, & columen
 P. I. crassam, P. I. s. longam P. XIV. & uti sublinat
 locari oportet. Parietes uillæ si locet in pedes C. id est,
 P. X. quoquouorsum, libellis in pedes V. & perticam
 unam P. uic. N. X. Sesquipedalem parietem dominus
 fundamenta faciat, & ad opus præbeat calcis in P. sin-
 gulos longitudinem opus est modium unum, arenæ mo-
 dios duos.

Calcem

Calcem partiario locandam.

Calcem partiario coquendam qui dant, ita dant. Pera-
ficat, & coquit, & ex fornace calcem eximit calca-
rius, & ligna conficit ad fornacem. Dominus lapidem,
ligna ad fornacem, quod opus fiet, præbet.

Materies quid anni tempestiua est.

Robus, materies item pro ridica, ubi solstitium fuerit
ad brumam semper tempestiua est. cætera materies
quæ semen habet, cum semē maturum habet, tum tempe-
stiua est. Quæ materies semē nō habet, cum glubebit, tum
tempestiua est. Ea quæ semen uiride, & maturum habet,
uti semen de cupressō, de pino, quiduis anni legere pos-
sis. item quiduis anni matura est, & tempestiua, ibi dum
sunt nuces bimæ, inde semen excidet, & anniculæ eæ ubi
primum incipiunt hiascere, tum legi oportet, per semen-
tim primum incipiūt maturæ esse. Postea usque adeo sunt
plus menses v i i i. Hornotinæ nuces uirides sunt. Vl-
mus, cum folia cadunt, tum iterum tempestiua est.

Torcularium si ædificare uoles.

Torcularium si ædificare uoles, quadrarijs uasis uii
contra ora sient. ad hunc modum uasa composito,
arbores crassas p. ii. altas p. viiii. cum cardinibus,
foramina longa p. iiii. s. - exculpta digitos vi.
Ab solo foramen primum, p. i. s. inter arbores & ar-
bores, & parietes p. i. in ii. arbores p. i. - arbores ad
stipitem primum directos p. xv. stipites crassi p. ii.
alti cum cardinibus p. x. sucula præter cardines p.
viii. prælum longum p. xxv. inibi lingulam

P. II. s. pauimentum binis uasis cum canalibus duobus
 P. XXXIII. trapetibus locum dextra, sinistra, pauimen-
 tum P. XX. inter binos stipites uertibus locum P. XXII.
 Alteris uasis ex aduersum ab stipite extremo ad parie-
 tem, qui ponè arbores est, P. XX. Summa torculario, ua-
 sis quadrarijs latitudine P. LXVI. longitudine P. L. II.
 Inter parietes arbores ubi statues, fundamenta bona fa-
 cito, alta P. V. inibi lapides silices totum forum longum
 P. V. latum P. II. s. crassum P. I. s. Ibi foramen pedici-
 nis duobus facito. ibi arbores pedicino in lapide statuito.
 Inter duas arbores, quod loci supererit, robore expleto,
 eo plumbum infundito, superiorem partem arborum di-
 gitos sex altam facito fiet, eo capitulum robustum indi-
 to, uti fiet stipites ubi stent. Fundamenta P. V. facito. Ibi
 silicem longum P. II. s. latum P. II. s. crassum P. II. s.
 planum statuito, ibi stipites statuito. Item alterum sti-
 pitem statuito, insuper arbores, stipitesq; trabem planam
 imponito, latam P. II. crassam P. I. longam P. XXXVII.
 Vel duplices indito, si solidas non habebis, sub eas trabes
 inter canales, & parietes extremos, ubi trapeti stent, tra-
 beculam pedum XXIII. s. imponito sesquipedalem, aut
 binas pro singulis eo supponito. In ijs trabeculis trabes,
 quæ insuper arbores stipites stant, collocato. In ijs tignis
 parietes extruito, iungitoq; materia, uti oneris satis ha-
 beat. Aream ubi facies, P. V. fundamenta alta facito, lata
 P. VI. aream, & canalem rotundam facito latam P. IIII.
 s. - Caterũ pauimentũ totum fundamenta pedum duo-
 rum facito. fundamenta primum festucato, postea cemen-
 tis minutis, & calce arenato semipedem unumquodq; co-
 rium struito. Pauimenta ad hunc modum facito, ubi libra-
 ueris, de glarea, & calce arenato primum corium facito,
 id pilis

id pilis subigito, idem alterum corium facito. Eo calcem
cribro succretam indito alte digitos duo. ibi de testa ari-
da pauimentum struito: ubi structum erit, pauito, frica-
toq; uti pauimentum bonum fiet. Arbores, stipitesq; ro-
bustas facito, aut pineas. Si trabes minores facere uoles,
canales extra columnam expolito: si ita feceris, trabes pe-
dum $\times \times \text{II}$. longæ opus erunt. Orbem olearium latum pe-
dibus IIII . punicanis coagmentis facito, crassum digitos
 VI . facito, subscudes iligneas adindito. Eas ubi confixe-
ris, clauis corneis occludito. In eum orbem tris cathenas
indito. Eas cathenas cum orbibus clauis ferreis corrigito.
Orbem ex ulmo, aut ex corylo facito. Si utrunq; habebis,
alternas indito.

In uasa uinaria stipites.

IN uasa uinaria stipites, arboresq; binis pedibus altio-
res facito, supra foramina arborum pedem quæq; uti
absient, unæ fibulæ locum facito. semipedem quoquouer-
sum, in suculam sena foramina indito. foramen, quod pri-
mum facies, semipedem ab cardine facito, cætera diuidito
quamrectissime. porculum in media sucula facito. Inter
arbores medium quod erit, id ad mediam collibrato, ubi
porculum figere oportebit. uti in medio prælum recte si-
tum fiet. Lingulam cum facies, de medio prælo collibra-
to: ut inter arbores bene conueniat, digitum pollicem la-
xamenti facito. Vectes longissimos pedum $\times \text{IIX}$. secun-
dos pedum $\times \text{VI}$. tertios pedum $\times \text{V}$. remissarios pedum
 $\times \text{II}$. alteros pedum $\times$. tertios pedum VIII .

Trapetum quomodo concinnare oporteat.

Columellam ferream, quæ in miliario stat, eam rectam
stare oportet in medio ad perpendicularum, cuneis sa-
lignis circumfigi oportet bene. eo plumbum effundere
caueat

caueat, ni labet columella. Si mouebitur, eximito, denuo eodem modo facito, ne se moueat. Modiolos in orbis, oleaginos ex orchite olea facito, & eos circumplumbato, caucto ne laxi fient. Si autem labent, in cupam eos indito. tunicas solidas, & latus digitum pollicem facito, la-beam bifariam faciat, & habeat quas figat clauis duplicibus, ne cadant.

Cupam quomodo ædifices.

Cupam facito p. x. tam crassam, quàm modioli postu-
labunt, mediam inter orbis, quæ conueniat, tam cras-
sam, quàm columella ferrea erit. Eam mediam pertundi-
to, uti in columella indere possis. Eo fistulam ferream in-
dito, quæ in columellam conueniat, & in cupam. Inter
cupam dextra, sinistra pertundito late digitos primoris
IIII. alte digitos primoris tres, sub cupa tabulam fer-
ream lata cupa media erit, pertusam figito, quæ in colu-
mellam conueniat dextra, sinistra. foramina ubi feceris,
laminis circumplectito replicato in inferiorem partem
cupæ omnis quatuor laminas dextra, sinistra foramina
utrinque secus laminas. Sublaminas pollulas minutas sup-
ponito, eas inter sese configito, ne foramina maiora fiant,
quo cupulæ minusculæ indentur. Cupam, qua fini in mo-
diolos erit, utrinque secus imbricibus ferreis quatuor de-
sues, ibi utrinque secus facito, qui figas. imbrices medias
clauulis figito. Supra imbrices extrinsecus cupam pertun-
dito, qua clauus eat, qui orbem cludat. Insuper foramen li-
brarium ferreū digitos sex latum indito, pertusum utrun-
que secus, qua clauus eat. Hæc omnia eius rei causa fiunt,
uti ne cupa in lapide conteratur. Armillas IIII. facito
quas circum orbem indas, ne cupa, & clauus conteratur.
Intrinsecus cupam materia ulmea, aut faginea facito. Fer-

rum factum, quod opus erit, uti idem faber figat. ℥. LX.
opus sunt, cum plumbū cupam emito ℥. IIII. cupam qui
concinnet, & modiolos qui indat, & plumbet operas fa-
bri duntaxat ℥. VIII. Idem trapetum oportet accommodet.
Summa sumpti ℥. LXXII. præter adiutores.

Trapetum quomodo ædifices.

TRapetum hoc modo accommodare oportet, librator
uti statuatur pariter. ab labris digitum minimum or-
bem abesse oportet. ab solo mortarij orbis cauere oportet,
ne quid mortarium terant. Inter orbem, & miliarium unum
digitum interesse oportet. si plus intererit, atque orbis
nimium aberunt, funi circumligato miliarium arcte cre-
bro, uti expleas quod nimium interest. Si orbis altiores
erunt, atque nimium mortarium deorsum teret, orbiculos li-
gneos pertusos in miliarium, in columellam supponito, eo
altitudinem temperato. Eodem modo latitudinem orbicu-
lis ligneis, aut armillis ferreis temperato, usque dum recte
temperabitur. Trapetus emptus est in Sueffano ℥. CCC-
CC. & olei p.l. compositurae ℥. LX. uectura boum, ope-
ras sex homines VI. cum bubulcis ℥. LXXII. cupam orna-
tam ℥. LXXII. pro oleo. ℥. XXV. s. s. ℥. DCCXXIX. Pom-
peijs emptus ornatus ℥. CCCXXCIII. uectura ℥. CC-
XXC. Domi melius concinnatur, & accommodatur. Eo
sumpti opus est. ℥. LX. Summa. ℥. DCCXXIII. Si
orbis in ueteres trapetos parabis medios crassos p. i. di-
gitos III. altos p. i. foramen semipedem quo quouersum.
eos cum aduexeris, ex trapeto temperato. Ii emuntur ad
Rufri macerias ℥. CXXC. temperantur ℥. XXX. tanti-
dem Pompeijs emitur.

Ad uindemiam quæ opus sunt ut
parentur,

FAcc ad uindemiam, quæ opus sunt, uti parentur. uasa lauentur: corbulæ sarciantur: picentur dolia. quæ opus sunt, picentur. cum pluet quala parentur, sarciantur. far molatur. bennæ emantur. oleæ caducæ falliantur. Vuas miscellas ad uinū præliganeum, quod operarij bibāt, ubi tempus erit, legito. siccum puriter omnium dierū pariter in dolia diuidito. Si opus erit, defrutū indito in mustū, de musto lixiuo coctū, partē quadragesimā addito defruti, uel salis sesquibrā in culleū. Marmor si indes in culleū, librā indito. id indito in urnā, misceto cum musto. id indito in doliū resinā si indes, in culleū musti. P. III. bene cōminuito, indito in fiscellā, & facito uti in dolio musti pēdeat. eā quassato crebro, uti resina cōdeliquescat. Indideris defrutū, aut marmor, aut resinā, dies xx. permisceto crebro, tribulato quotidie. Tortiuum mustum circūcidaneum suo cuiq; dolio diuidito, additoq; pariter.

Vinum Græcum quomodo fiat.

Vinum Græcum hoc modo fieri oportet. Vuas Apicias percoctas bene legito. ubi delegeris, in eius musti culleum aquæ marinæ ueteris quadrantalia II. uel salis puri modium. Eum in fiscella suspendito, finitoq; cum musto distabescat. Si helueolum uinum facere uoles, dimidium helueoli, dimidium apicij uini indito, defruti ueteris partem trigesimam addito. Quicquid uini defrudabis, partem trigesimam defruti addito.

Vua cocta ut seruetur.

Quum uinū coctū erit, & quum legetur, facito uti seruetur familiæ primū suisq; facitoq; studeas bene percoctū, siccumq; legere, ne uinū nomē perdat. Vinaceos quotidie recentes succernito, lecto retibus subiecto cribrū illius rei parato, eos conculcato in dolia picata, uel in la-

cum uinariū picatum. id bene operito, iubeto oblini, quod des bubus per hiemem. Indidem, si uoles, lauito. paulatim erit lorea familiæ, quod bibat.

Vindemia facta ut uasa torcula subligentur.

Vindemia facta uasa torcula, corbular, fiscinas, funes, patibula, fibulas iubeto suo quidquid loco cōdi. Dolia cum uino bis in die face extergeantur. Priuasq; scopulas in dolia facito habeas illi rei, qui labra doliorum circumfrices. Vbi erit lectum dies triginta, si bene deacinata erunt dolia, oblinito. Si uoles de face demere uinum, tum erit ei rei optimum tempus.

Sementim ut facias.

Sementim facito, ocinum, uiciam, foenum Græcum, fabam, eruam, pabulum bubus. Alteram, & tertiam pabulifationem facito. Deinde alias fruges serito, Scrobis in ueruacto oleis, ulmis, uitibus, ficis, simul cum semine serito. Si erit locus siccus, tum oleas per sementim serito, & que ante satæ erunt, teneras tum supputato, & arbores ablaqueato.

Oleas & reliqua semina cum seres
quomodo seras.

Oleas, ulmos, ficos, poma, uites, pinos, cupressos cū seres, bene cum radicibus eximito cū terra sua quā plurima, circumligatoq; uti ferre possis: in alueo, aut in corbula ferri iubeto. Caueto cum uētus fiet, aut imber, effodias, aut seras. nā id maxime cauendum est. In scrobe cum pones, summā terrā subdito. postea operito terra radicibus fini, deinde calcato pedibus bene, deinde festucis, uetibusq; calcato, quā optime poteris. Id erit ei rei primū. Arbores crassiores digitis v. que erunt, eas præcisas serito, oblinitoq; fimo summas, & folijs alligato.

Stercus

Stercus ut diuidas.

STercus diuidito sic. Partem dimidiam in segetem, ubi pabulum seras, inuehito. et si ibi olea erit, simul ablaqueato, stercusq; addito. Postea pabulum serito, partem quartam circū oleas ablaqueatas, qua maxime opus erit, addito, terraq; stercus operito. Alteram quartam partem in pratum reseruato, idq; tum maxime opus erit, ubi fauonius flabit. Euehito luna silenti.

Bubus frondem.

Bvbus frondem ulneam, populneam, querneam, ficulneam usquedum habebis, dato. Ouibus frondem uiridem, usquedum habebis, præbeto. Vbi sementim faciurus eris, ibi oues delectato, & frondem usq; ad pabula matura. Pabulum aridum, quod condideris in hieme, quam maxime conseruato, cogitatoq; hiems quam longa fiet.

Ad oleam cogendam quæ pares.

Ad oleam cogendã quæ opus erunt, parçtur. Vimina amatura, salix per tempus legatur, uti fiet unde corbulae fiant, & ueteres sarciantur. Fibulae unde fiant aridae iligneae, ulmeae, nucuae, ficulneae face uti in stercus, aut in aquam conijciantur. inde ubi opus erit, fibulas facito. uetes iligneos, acrufolios, laureos, ulmeos facito, uti sient parati. Prælũ de carpino atra potissimũ facito ulmeã, pineam, nucua, hanc, atq; aliã materiẽ omnẽ cum effodies, luna decrescente eximito, post meridiem, sine uento austro. Tum erit tempestiua, cum semen suum maturum erit. Cauetoq; per rorem trahas, aut doles. Quæ materies semen non habebit, cum glubet, tempestiua erit. Venito austro caueto, nequam materiem, ne ue uinum tractes, nisi necessario.

Vineæ, arborescẽ ut mature putentur.

Vineas, arboresq; mature face incipias putare. Vites propages sulcos, sursum uorsum, quo ad eius facere poteris, uitis facito uti ducas. Arbores hoc modo putetur, rami uti diuaricentur, quos relinques, & uti recte cadatur, & ne nimium crebri relinquuntur. uites bene nodetur per omnes ramos. diligenter caueto, ne uitem precipites, & ne nimium perstringas. Arbores facito uti bene maritæ sint, uitesq; uti satis multæ asserantur, & sicubi opus erit, de arbore deiciantur, & in terram deprimantur, & biennio post præcidito ueteres.

Vinea ut curetur.

Vineam sic facito, uti curetur. Vitē bene enodatā deligato recte, flexuosa uti ne fiet, sursum uorsum semper ducito, quoad eius poteris, uinarios, custodesq; recte relinquito. Quā altissimā uineā facito, alligatoq; recte, dū ne nimū cōstringas, hoc modo eam curato. Capita uitium per semētīm ablaqueato. Vineā putatā circumfodito. arare incipito, ultro citroq; sulcos perpetuos ducito. Vites teneras quāprimū propagato, sic occato ueteres quāminimum castrato potius, si opus erit, deicito, biennioq; post præcidito. Vitē nouellā ressecari tum erit tēpus, ubi ualebit. Si uinea à uite calua erit, sulcos interponito, ibiq; uiradicē serito, umbrā ab sulcis remoueto, crebroq; fodito. In uinea uetere serito ocinū. Si macra erit, quod granum capiat ne serito, & circū capita addito stercus, paleas, uinaceas, aliquid horū, quo rectius ualeat. Vbi uinea frondere cœperit, pāpinato. Vineas nouellas alligato crebro, ne caules præfringātur. Et quæ iam in perticā ibit, eius pampinos teneros alligato leuiter, corrigitoq;, uti recte spectent. Vbi uua uaria fieri cœperit, uites subligato, pampinato, uuasq; expellito, circum capita sarito.

Salictum

Saliētum ut suo tempore cædatur.

Saliētum suo tempore cædito, glubito, arcteq; alligato. Librum cōseruato, cū opus erit in uinea ex eo in aquā conijcito alligato. Vimina unde corbulæ fiant, cōseruato.

De sementi faciēda.

Redeo ad sementim. ubi quisque locus frigidissimus, Raquosissimusq; erit, ibi primum serito. In calidissimis locis sementim postremum fieri oportet. terram caue cariosam tractes.

De agro rubricoso.

Ager rubricosus, & terra pulla, materina, rudecta, arenosa. Item quæ aquosa non erit, ibi lupinū bonū fiet. In creta, & uligine, et rubrica, & agro, qui aquosus erit, semen adorem potissimū serito, quæ loca sicca, & nō herbosa erunt, aperta ab umbra, ibi triticum serito.

De faba, & uicia, filigine, hordeo,
ubi serantur.

Fabam in locis ualidis non calamitosis serito. Viciam, & fœnum Græcum quamminime herbosis locis serito. Siliginem, triticum in loco aperto, celso, ubi sol quàm diutissime fiet, seri oportet. Lentim in rudecto, & rubricoso loco, qui herbosus nō fiet, serito. Hordeum qui locus nouus erit, aut qui restibilis fieri poterit, serito. trimestrē quo in loco sementim maturam facere non potueris, & qui locus restibilis crassitudine fieri poterit, seri oportet. Rapinam & coles rapicij unde fiant, & raphanum in loco stercorato bene aut in loco crasso serito.

Quæ segetem stercorent.

Quæ segetem stercorant. Stercus columbinū spargere oportet in pratum, uel in hortum, uel in segetē. Caprinum, ouillum, bubulum, item ceterum stercus omne

sedulo cōseruato. Amurcam spargas, uel irriges ad arbores, circū capita maiora amphoras, ad minora urnas cum aque dimidio addito, ablaqueato prius non alte.

Quæ mala in segete sint.

SI cariosam terrā tractes. cicer quod uellitur, & quod salsum est, eo malum est. Hordeum, focnum græcum, eruum, hæc omnia segetem exsugunt, & omnia, quæ ueluntur, nucleos in segetem ne indideris.

Quæ segetem stercorent fruges.

LVpinum, faba, uicia. Stercus unde facias, stramenta, lupinum, paleas, fabalia, acus, frondem iligneam, queneam. Ex segeti uellito ebulum, cicutam & circum salicta herbam altam, uluamq; eam substernito ouibus, bubusq; frondem putidam, partem de nucleis succernito, & in lacum conijcito, eo aquam addito, permisceto rutro bene. Inde lutum circum oleas ablaqueatas addito, nucleos combustos item addito. Vitis si macra erit, sarmenta sua concidito minute, & ibidem inarato, aut infodito. Per hiemem lucubratione hæc facito. Ridicas & palos, quos pridie in tecto posueras, siccos dolato, faculas facito. Stercus egerito, nisi intermesuri, lunaq; dimidiata, tum ne tangas. Materiam, quam effodies, aut præcides, abs terra diebus septē proximis, quibus luna plena fuerit, optime exitur. Omnino caueto, ne quā materiā doles, neu cædas, neu tãgas si potes, nisi siccam, neu gelidã, neu rorulentã. Frumenta face bis sarias, runcesq; auenamq; destringas.

De uinea & arboribus putatis.

DE uinea, & arboribus putatis sarmenta degere, & si scinam facere, & uitis, & ligna in caminū ficulna, & codicillos domino in aceruum componeto.

De fornace calcaria.

Fornacem calcariam pedes latam x. facito, altam pedes xx. usque ad pedes lll. summam latam redigito. Si uno præfurnio coques, lacunam intus magnam facito, uti satis fiet, ubi cinerem concipiat ne foras sit educendus. Fornacemq; bene struito. facito fortax totam fornacem in finam complectatur. Si duobus præfurnijs coques, lacuna nihil opus erit. Cum cinere eruto opus erit, altero præfurnio eruito, in altero ignis erit. Ignem caueto ne intermittas, quin semper fiet, ne ue noctu, ne ue ullo tempore intermittatur, caueto. Lapidem bonum, in fornacem, quam candidissimum, quamminime uarium indito. Cum fornacem facies, fauces præcipites deorsum facito. Vbi satis foderis, tum fornaci locum facito, uti quam altissima, & quamminime uentosa fiet. Si parum altam fornacem habebis, ubi facias lateres summam statuuto, aut cementis cum luto summum extrinsecus oblinito. Cum ignem subdideris, si qua flamma exhibit, nisi per orbem summum luto oblinito. Ventus ad præfurnium caueto ne accedat. Inibi austrum caueto maxime. Hoc signi erit, ubi calx cocta erit, summos lapides coctos esse oportebit. item infimi lapides cocti cadent, & flamma minus fumosa exhibit. Si ligna, & uirgas non poteris uendere, neq; lapidem habebis unde calcem coquas, de lignis carbones coquito, uirgas, & sarmenta, quæ tibi usioni supererunt, in segete comburito. Vbi eas combusseris, ibi papauer serito.

Vbi tempestates malæ erunt quid fieri possit.

Vbi tempestates malæ erunt, cum opus fieri non poterit, sterco in sterquiliniū egerito. Bubile, ouile, correm, uillam bene purgato. Dolia plumbo uincito, uel materie quernea, uirifica alligato. Si bene sarseris, aut bene alligaueris, & in rimas medicamentum indideris, beneq;

picaueris quoduis dolium, uinariū facere poteris. Mediamentum in dolium hoc modo facito. Cere p. 1. resinæ p. 1. sulfuris p. 22. Hæc omnia in calicem nouū indito. eo addito gypsum contritum, uti crassitudo fiat quasi emplastrum, eo dolia sarcito. Vbi sarseris, qui colorem eundem facias, cretæ crudæ partes duas, calcis tertia commisceto, inde laterculos facito, coquito in fornacem, eum contrito, idq; inducito. Per imbrem in uillam quærito, quid fieri possit. Ne cessetur munditias facito. Cogitato, si nihil fiet, nihilo minus sumptum futurum.

Per uer quæ fiant.

PER uer hæc fieri oportet. Sulcos, & scrobes fieri seminarijs. Vitarijs locū uerti. uites propagari. In locis crassis, & humectis ulmos, ficos, poma, oleas seri oportet. Ficos, oleas, mala, pira, uites inseri oportet luna silēti post meridiem, sine uento austro. Oleas, ficos, pira, mala hoc modo inserito. Quem ramū insiturus eris, præcido, inclinato aliquantum, ut aqua defluat. Cum præcides, caueto ne librum conuellas. Sumito tibi surculum durum, eum præcuito, salicem Græcam discindito, argillam, uel cretam coaddito, arenæ paululum, & finum bubulū. Hæc unā bene cōdepsito, quammaxime uti lentum fiat, capito tibi scissam salicem, ea stirpem præcisum circumligato, ne liber frangatur. ubi id feceris, surculum aridum præcutū inter librū, & stirpē artito primores digitos duos, postea capito tibi surculum. quod genus inserere uoles, eum primorē præcuito obliquum primores digitos duos. surculum aridum, quem artiueras, eximito, eo artito surculum, quem inserere uoles librum ad librum uorsum facito, artito usqueadeo quo præcueris. Idem alterum surculum tertium, quartum facito. Quot genera uoles, tot indito, salicem

salicem Græcam amplius circumligato, luto depsto, stirpē oblinito, digitos crassos III. Insuper lingua bubula obtegitto, si pluat, ne aqua in librum permanet. eam linguā in super librum alligato, ne cadat. Postea stramentis circumdato, alligatoq; ne gelus noceat.

Infitio uitis, aliarumq; rerum.

Vitis infitio una est per uer, altera est cū uua floret, ea optima est. Pirorum, ac malorum infitio per uer, & per solstitium dies quinquaginta, & per uindemiā. Oleæ, & ficorum infitio est per uer. Vitē sic inserito, præcudito quam inseres, eam mediam diffindito per medullam, eo surculos præacutos artito. Quos inseres medullam cum medulla componito. Altera infitio est. Si uitis uitem continget, utriusque uitem tenerā proacuito, obliquo inter sese medullam cum medulla libro colligato. Tertia infitio est. Terebra uitem quam inseres, pertūdito. eo duos surculos uitigineos, quod genus esse uoles, insectos obliquo artito ad medullam. facito ijs medullam cum medulla coniungas, artitoq; ea, qua terebraueris, alterum ex altera parte. Eos surculos facito sint longi pedes binos, eos in terram dimittito, replicatoq; ad uitis caput, medias uitis uinclis in terram defigito, terraq; operito. Hæc omnia luto depsto oblinito, alligato, integitoq; ad eundem modum, tanquam oleas.

Ficos & oleas alio modo.

Ficos, & oleas altero modo, quod genus aut ficum, aut oleam esse uoles, inde librum scalpro eximito, alterum librum cum gemma de eo fico, quod genus esse uoles, eximito, apponito in eum locum, unde execaueris in alterum genus, facitoq; uti conueniat. Librum longum facito digitos III. s. latum digitos tres ad eundem modum

dum oblinito, integito, uti cætera.

Sulcos quomodo facias.

Sulcos, si locus aquosus erit, alueatos esse oportet latos summos pedes III. altos pedes IIII. infimum latum pedē unum, & palmum. eos lapide consternito. si lapis non erit, perticis saligneis uiridibus controuersis collatis consternito. si pertica non erit, sarmentis colligatis. Postea scrobes facito altos p. III. s. latos pedes IIII. & facito de scrobe aqua in sulcum defluat, ita oleas ferito.

Vitibus sulcos propagationesq̄.

Vitibus sulcos, & propagines, ne minus pedibus II. s. quoquouersus facito. Si uoles uinea cito crescat, & olea, quam seueris, semel in mense sulcos, & circum capita oleagina quot mensibus usq̄; donec trimæ erunt, fodere oportet. Eodem modo cæteras arbores procurato.

Olea quo tempore putetur.

Oliuetum diebus x v. ante æquinoctium uernum incipito putare. Ex eo die dies xlv. recte putabis. Id hoc modo putato, qua locus recte ferax erit, quæ arida erunt. & siquid uentus interfregerit, ea omnia eximito. qua locus ferax non erit, id plus concidito, aratoq̄; bene enodato, sterpesq̄; leuis facito.

De taleis oleagineis.

Taleas oleaginas, quas in scrobe saturus eris, tripedaneas decidito, diligenterq̄; tractato, ne liber laboreat. cum dolabis, aut secabis, quas in seminario saturus eris, pedalis facito, eas sic inserito. Locus bipalio subactus fiet, beneq̄; terra tenera fiet, beneq̄; glutus fiet. Cùm taleam demittes, pede taleam opprimito. si parū descendet, maleolo, aut mateola adigito, cauetoq̄; ne librū scindas, cum adiges

adiges. Palo prius locū ne feceris, quo taleā demittas. si ita seueris, uti stet talea, melius uiuet. Talea ubi trima sunt, tum deniq; maturae sunt, ubi liber sese uertet. Si in scrobibus, aut in sulcis seres, ternas taleas ponito, easq; diuaticato, supra terram, ne plus IIII. digitos transfuersos emineant, uel oculos serito.

Seminarium quomodo fiat.

Seminarium ad hunc modum facito. Locum quā optimum, & apertissimum, & stercoreosissimum poteris, & quā simillimum genus terrae ea, ubi semina positurus eris, & uti ne nimis longe semina, ex seminario ferantur, eum locum bipalio uortito, delapidato, circūq; sepito bene, & in ordine serito, in sesquipedem quoquouersum taleam denuttito, opprimitoq; pede. si parum deprimere poteris, malleo, aut mateola adigito. digitum supra terram facito, semina emineant. fimoq; bubulo summam taleam oblinito, signumq; apud taleam apponito, crebroq; sarito. Si uoles cito semina crescant, ad eundem modum, alia semina serito.

Harundo quomodo seratur.

Harundinem sic serito. ternos pedes oculos disponito. uitiarium eodem modo facito, seritoq; ubi uitis bima erit, refecato. ubi trima erit, eximito, si pecus pascetur. ubi uitem serere uoles, ter prius refecato, quā ad arborem ponas. ubi v. nodos ueteres habebit, tum ad arborem ponito. quot annis porrinam serito, quot annis habebis quod eximas.

Pomarium seminarium.

Pomarium seminarium ad eundem modum, atq; oleagineum facito. suum quidquid genus talearū serito. Semen cupressi ubi seres, bipalio uortito. uere primo serito

rito. porcas pedes quinos latas facito. eo stercus minutum addito, consarito, glebasq; communuito. Porcam planam facito, paulum concauam. Tum semen serito, cribro tanquam linum, eo terram cribro incernito, altam digitum transuersum, eam terram tabula, aut pedibus complanato, furcas circum offigito. eo perticas intendito. eo sarmenta, aut crates ficarias imponito, quæ frigus defendant, & solem, uti subtus homo ambulare possit, facito, crebro ruscato, simul herbae inceperint nasci, eximito. Nam si herbam duram uelles, cupressos simul euelles. Ad eundem modum semen pirorum, malorum serito, tegitoq;. Nuces pineas ad eundem modum, nisi tanquam alium serito.

De uinea uetere.

Vineam ueterem si in alium locum transferrre uoles, duntaxat brachium crassam licebit. Primum deputato, binas gemmas, ne amplius relinquito. ex radicibus bene effodito, usq; radices persequitor, & caucto, ne radices saucies. ita uti fuerit, ponito in scrobe, aut in sulco, operitoq;, & bene occulcato. Eodemq; modo uineam stultuito, alligato, flexatoq; uti fuerit, crebroq; fodito.

Prata quomodo stercorentur.

Prata primo uere stercorato luna silenti. Quæ irrigua non erunt, ubi fauonius flare cœperit. Cum prata defendes, depurgato, herbasq; malas omnes radicitus effodito. Vbi uineam deputaueris, accruum lignorum, uirgarūq; facito. Ficos interpretato, & in uinea ficos subradito alte, ne eas uitis scādat. Seminaria facito, & uetera resarcito. Hoc facito ante quàm uineam fodere incipias.

Vbi daps profanata erit, quid fiat.

Vbi daps profanata, comestaq; erit, uerno arare incipito, & loca primum arato, quæ siccissima erunt, & que

que crassissima, & aquosissima erunt, ea postremum arato, dum ne prius obdurescant.

Propagatio oleæ pomorumq̃.

Propagatio pomorum, aliarum arborum. Ab arbore abs terra pulli, qui nascentur, eos in terram deprimito, extollitoq̃; primorem partem, uti radicem capiat, inde biennio post effodito, seritoq̃;. Ficum, oleam, malum punicum, cotoneum, aliâq̃; mala omnia, laurum, myrtum, nunces prænestinas, platanum. Hæc omnia à capite propagari, eximiq̃;, seriq̃; eodem modo oportet.

Quæ diligentius propagari uoles.

Quæ diligentius propagari uoles, in aullas, aut in qualos pertusos propagari oportet, & cum ijs in scrobem deferri oportet. In arboribus, ubi radices capiât, calicem, pertundito per fundum, aut qualum. ramum, quem radicem capere uoles, trajcito. Eum qualum, aut calicem terra impleto, calcatoq̃; bene, in arborem relinquito. Vbi ita fuerit, ramum sub qualo præcidito. Qualum incidito ex una parte perpetuum. Si uero calix erit conquassato, cum eo qualo, aut calice in scrobem ponito. Eodem modo uitem facito, eam anno post præcidito, seritoq̃; cum qualo. Hoc modo quod genus uis, propagabis.

De fœnificia.

Fœnum, ubi tempus erit, secato, cauetoq̃; ne serò seces. Prius quàm semen maturum fiet, secato, & quod optimum fœnum erit, seorsum condito. Per uer cum ardebunt ante quàm ocinum, des quod edunt.

Bubus pabulum.

Bubus pabulum hoc modo parari, dariq̃; oportet. Vbi sementim patraueris, glandem parari, legiq̃; oportet,

tet, & in aquam conijci. Inde semodios, singulis bubus in dies dari oportet, & si non laborabunt, pascantur, satius crit. aut modium uinaciorum quos in dolium condideris. Interdiu pascito, noctu sceni pondo xxv. uni bovi dato. Si scenum non crit, frondem iligneam, & ederaeam dato. Paleas triticeas, & ordeaceas, acus fabaginum, uiciam, uel de lupino. item de ceteris frugibus omnia condito. Cum stramenta condes, quæ herbosissima erunt in tecto condito, & sale spargito. Deinde ea pro sceno dato. Vbi uerno dare cœperis, modium glandis, aut uinaciorum dato, aut modium lupini macerati, & sceni pondo xv. Vbi ocinum tempestiuum crit, dato primum. Manibus carpito, id renascetur. quod falcula secueris, non renascetur. vsque ocinum dato, donec arescat, ita temperato, postea uiciam dato, postea panicum dato, secundum panicum frondem ulmeam dato. Si populneam habebis, admisceto, ut ulmea satis fiet. Vbi ulmeam non habebis, querneam, & ficulneam dato. Nihil est, quod magis expediat, quàm boues bene curare. Boues nisi per hiemem, cū non arabunt, pasci non oportet. Nam uiride cum edunt, semper id expectant. & fuscillas habere oportet, ne herbam sectentur, cum arabunt.

De lignis domini.

Ligna domino in tabulato condito, codicillos oleaginosos, radices in aceruo sub dio metas facito.

Familix cibaria quanta dentur.

Familix cibaria qui opus facient per hyemem, tritici modios iiii. per æstatem modios iiii. s. uilico, uilicæ epistatæ, opilioni modios iiii. Compeditis per hiemem panis p. iiii. Vbi uineam fodere cœperint, panis p. v. usque adeo dum ficus esse cœperint, deinde ad

P. IIII. redito.

Vinum familiæ quantum detur.

Vinum familiæ, ubi uindemia facta erit, loram bibant menses III. Mense quarto heminas in dies, id est, in mense congios II. s. Mense quinto, sexto, septimo, octavo, in dies sextarios, id est, in mense congios quinque. nono, decimo, undecimo, in dies heminas ternas. id est, amphoram. Hoc amplius Saturnalibus, & Compitalibus in singulos homines congios. Summa uini in homines singulos inter annum cum compeditis uti quicquid operis facient pro portione addito. Eos non est nimium in annos singulos uini quadrantalia x. ebibere.

Pulmentarium familiæ quantum detur.

Pulmentarium familiæ, oleæ caducæ quamplurimum condito. Postea oleas tempestiuas, unde minimum olei fieri poterit, eas condito, parcito, uti quamdiutissime durent. ubi oleæ comessæ erunt, halecem, & acetum dato. Oleum dato in menses unicuique sextarium I. Salis unicuique in anno modium satis est.

Vestimenta familiæ.

Vestimenta familiæ tunicam P. III. s. saga alternis annis. Quoties cuique tunicam, aut sagum dabis, prius ueterem accipito, unde centones fiant. Sculponeas bonas alternis annis dare oportet.

Bubus cibaria.

Bubus cibaria annua in iuga singula lupini modios CCXX. aut glandis modios CCCXL. fœni pondo. IOXXXO ocini. fabæ modios XX. uiciæ modios XXX. Præterea granatui uideto uti satis uiciæ seras. Pabulum cum seres, multas sationes facito.

Quomodo ager colatur.

Quid est agrum bene colere? bene arare. Quid secundum? Arare. tertio, Stercorare. Qui oletum sapissime, & altissime miscabit, is tenuissimas radices exarabit. si male arabit, radices sursum adibunt, crassiores fient, & in radices vires oleæ abibunt. Agrum frumentarium cum ares, bene, & tempestiue ares, sulco uario ne ares. Cetera cultura est multum serere, & diligenter eximere semina, & per tempus radices quamplurimas cum terra ferre. ubi radices bene operueris, calcare bene, ne aqua noceat. Siquis querat, quod tempus oleæ serenda fiet, agro sicco per sementim, agro lato per uer.

Quot plostra habere oporteat.

Quot iuga bouum, mulorum, asinorum habebis, totidem plostra esse oportet.

Funem quam longum esse oporteat.

Funem torculum esse oportet extentum P. LV. Funem loreum in plostrum P. LX. lorea retinacula longa P. XXVI. subiugia in plostrum P. XVIII. funiculum P. XV. in aratrum subiugia lorum P. XVI. funiculum P. VIII.

De olea colligenda.

Olea ubi matura erit, quamprimum cogi oportet, quamminimum in terra, & in tabulato esse oportet. In terra & in tabulato putescit. Leguli uolunt, uti olea caduca quamplurima sit, quo plus legatur. Factores, ut in tabulato diu sit, ut fracida sit, quo facilius efficiant. Nolite credere oleum in tabulato posse crescere. Quamcitra me cōficiet, tam maxime expediet, & totidē modijs collecte plus olei efficiet, & melius. Olea, quæ diu fuerit in terra, aut in tabulato, inde olei minus fiet, & deterius. Olea, si pot

si poteris, bis in die depleto. Nam oleum quandiutissime in amurca, & in fracibus erit, tam deterrimum erit.

Oleum uiride quomodo fiat.

Oleum uiride sic facito, oleam quamprimum ex terra tollito. Si inquinata erit, lauito, à folijs, & stercore purgato. Postridie, aut post diem tertium, quam lecta erit, facito. Oleam ubi nigra erit, stringito. Quam acerbissima olea oleum facies, tam oleum optimū erit. Domino de matura olea oleū fieri maxime expediet. Si gelicidia erunt, cum oleam coges, triduum, aut quadriduum post oleum facito. Eam oleam, si uoles, sale inspergito. Quam calidissimum torcularium, & cellam, habeto.

Custodis, & capulatoris officia.

Seruet diligenter cellam, & torcularium. Caueat quam minimum in torcularium, & in cellam introatur. Quammundissime, purissimeq; fiat, uaso abeneo, neq; nucleis ad oleum ne utatur. nam si utetur, oleū male sapiet. Cortinam plumbeam in lacum ponito, quò oleum fluat. ubi factores uectibus prement, continuo capulator concha oleum, quam diligentissime poterit, tollat, nec cesset. Amurcam caueat ne tollat. Oleum in labrum primum indito. Inde in alterum dolium indito. De ijs labris fraces, amurcamq; semper subtrahito. Cum oleum sustuleris de cortina, amurcam dehorito.

Item custodis officia.

Qui in torculario erunt, uasa pura habeāt, curentq; uti olea bene perficiatur, beneq; siccet. Ligna in torculario ne cedant. Oleum frequenter capiant. Factoribus det in singulos factus, olei sextarios, & in lucernā quod opus fiet. Fraces quotidie reijciat, amurcam cōmutet usqueadeo, donec in lacum, qui in cella est, postremum

peruenerit, fiscinas spongia effingat. Quotidie oleo lacum cōmutet, donec in dolium peruenerit. In torculario, & in cella caueat diligenter, nequid olei surripiatur.

Vasa olearia & uinaria extollere.

Vbi uindemia, & oleitas facta erit, praela extollito, fines torculos, medipontos, subductarios in carnario, aut in praelo suspendito. orbes, fibulas, uectes, scutulas, fiscinas, corbulas, quala, scalas, patibula omnia, queis usus erit, in suo quidq; loco reponito.

Dolia quomodo imbuantur.

Dolia olearia noua sic imbuito. Amurca impleto dies VII. Facito, ut amurcam quotidie suppleas. Postea amurcam eximito, & arfacito. ubi arebit, cummim pridie in aquam infundito. Ea postridie diluito. Postea dolium calfacito. Minus, quàm si picare uelis, tepeat, satis est. Lenibus lignis facito caleseat. ubi temperate tepebit, tum cummim indito, postea linito. Si recte liueris, in dolium quinquagenarium cummim P. IIII. satis erit.

Bubus medicamentum.

Si morbum metues, sanis dato salis micas III. folia laura III. porri fibras III. ulpici spicas III. alij spicas III. thuris grana III. herbae sabinae plantas III. ruta folia III. uitis albae caules III. fabulos albos III. carbones uiuos III. uini s. III. Hæc omnia sublimiter legi, teri, dariq; oportet. Ieiunus fiet, qui dabit. Ter triduum de ea potione unicuiq; boui dato. Ita diuidito, cum ter unicuiq; dederis, omnem absumas. Bosq; ipsus, & qui dabit, facito ut uterq; sublimiter stent. uase ligneo dato.

Bos si ægrotare cœperit.

Bos si ægrotare cœperit, dato continuo ei unum ouum gallinaceum crudum, integrum facito deuoret. Postridie

stridie caput ulpici conterito, cum hemina uini: facitoq; ebibat, sublimiter terat et uaso ligneo det. Bosq; ipse, & qui dabit, sublimiter stet. Ieiunus, ieiuno boui dato.

Boues ne pedes subterant.

Boues ne pedes subterant, priusquam in uiam quomquam ages, pice liquida cornua infima unguito.

Quomodo bubus medicamentum detur.

Vbi uuae uariae coeperint fieri, bubus medicamentum dato quotannis, uti ualeant. Pellem anguinam ubi uideris, tollito, & condito, ne queras, cum opus fiet. Eam pellem, & far, & salem, & serpullum, haec omnia una conterito, cum uino dato bubus bibant omnibus per aestatem boues aquam bonam, & liquidam bibant: semper curato, ut ualeant refert.

Panem depsticium sic facito.

Panem depsticium sic facito. Manus, mortariumq; bene lauato. Farinam in mortarium indito, aquae paulatim addito, subigitoq; pulchre. ubi bene subegeris, defingito, coquitoq; sub testu.

Libum hoc modo facito.

Libum hoc modo facito. Casei p. ii. bene disterat in mortario. ubi bene destriuerit, farinae siliginae libra, aut si uoles tenerius esse, selibram similaginis solum eodem indito, permiscetoq; cum caseo bene, ouum i. addito, & una permisceto bene. Inde panem facito. Folia subdito, in foco caldo sub testu coquito leniter.

Placentam sic facito.

Placentam sic facito. Farinae siliginae l. ii. unde solum facias in tracta, farinae l. iiii. & alicae primae l. ii. alicam in aquam infundito. ubi bene mollis erit, in mortarium purum indito, siccatoq; bene. Deinde mani-

bus depfito. ubi bene subactum erit, farine L. IIII. paulatim addito, id utrunque tracta facito. In qualo, ubi arefcant, componito. ubi arebunt, componito puriter, tum facies in fingula tracta. Vbi depfueris, panno olco uncto tangito, & circumtergeto, unguitoq; ubi tracta erunt. focum, ubi coquas, calcfacito bene, & testum. Postea farine L. II. conspergito, condepfitoq;. Inde facito folu tenue casei ouilli P. XIIII. ne acidu fiet, & bene reces in aqua indito, ibi macerato, aquam ter mutato. Inde eximito, siccatoq; bene paulatim manibus, siccum bene in mortarium imposito. Vbi omne caseum bene siccaueris, in mortarium purum manibus condepfito, comminuitoq; quammaxime. Deinde cribrum farinariu puru sumito, caseumq; per cribrum facito transeat in mortarium. Postea indito mellis boni P. IIII. s. id una bene comisceto cum caseo. Postea in tabula pura, que pateat P. I. ibi balteum ponito, folia laurea uncta supponito, placenta fingito. Tracta fingula in totum solum primu ponito, deinde de mortario tracta linito, tracta addito singulatim, item linito usque adeo, donec omne caseum cum melle abusus eris. In summum tracta fingula indito, postea solum contrahito, ornatoq; focum. de ue primo, temperatoq;. Tunc placenta imponito texto caldo operito, pruna insuper, & circum operito. Videto, ut bene, & otiose percoquas. aperito, dum inspicias bis, aut ter. ubi cocta erit, eximito, & melle unguito. haec erit placenta semodialis.

Spiram sic facito.

SPiram sic facito. quantum uoles pro ratione, ita uti placenta fit, eadem omnia facito, nisi alio modo fingito in solo tracta, cum melle oblinito bene. Inde tanquam restim tractes facito, ita imponito in solo, simplicibus
completo

completo bene arte. Cetera omnia quasi placentam facias, facito, coquitoq;.

Scriblitam sic facito.

Scriblitam sic facito. In balteo tractes caseo, ad eundem modum facito, uti placentam sine melle.

Globulos sic facito.

Globos sic facito. Caseum cum alica ad eundem modum misceto. inde quātos uoles facere facito, in abenum caldum unguen indito. Singulos, aut binos coquito, uersatoq; crebro duabus rudibus, coctos eximito. Eos melle ungito, papauer infriato, ita ponito.

Encytum sic facito.

Encytum ad eundem modum facito, uti globos, nisi calicem pertusum cauum habeat. ita in unguem caldum fundito. honestum quasi spiram facito. idq; duabus rudibus uorsato, præstatoq;. Item ungitto, coloratoq;, caldum ne nimium, id cum melle, aut cum mulso apponito.

Erneum sic facito.

Erneum tanquam placentam, eadem omnia indito, Equæ in placentam, id permisceto in alueo. Indito in hirneam fictilem, eam demittito in aulam abeneam aquæ calidæ plenam. Ita coquito ad ignem. ubi coctum erit, hirneam confringito, ita ponito.

Spæritam sic facito.

Spæritam sic facito, ita uti spiram, nisi sic fingito de tractis caseo, melle, sphaeras pugnum altas facito. Eas in solo componito, densas eodem modo componito, atque spiram, itemq; coquito.

Votum pro bubus.

Votum pro bubus, ut ualeant, sic facito. Marti Siluano in silua interdus, in capita singula bouum uotum

facito farris adorei libras III. & lardi p. IIII. s. & pul-
 pæ p. IIII. s. uini sextarios tres. Id in unum uas li-
 ceto conijcere, & uinum item in unum uas liceto conij-
 cere. Eam rem diuinam uel seruus, uel liber licebit faciat.
 Vbi res diuina facta erit, statim ibidem consumito. Mu-
 lier ad eam rem diuinam ne adsit, ne ue uideat quomodo
 fiat. Hoc uotū in annos singulos, si uoles, licebit uouere.
 Sauillum sic facito.

SAuillum hoc modo facito. Farinæ selibram, casei p. II.
 s. unā commisceto quasi libum mellis p. -. & ouum
 unum. Catinum fictile oleo unguito. Vbi omnia bene cō-
 miscueris, in catinum indito. Catinum texto operito. ui-
 deto ut bene percoquas medium, ubi altissimum est. ubi
 coctum erit, catinum eximito, melle unguito. papauer in-
 friato, sub textum subde paulisper, postea eximito. ita
 pone cum catillo, & lingulis.

Pultem punicam sic facito.

Pultem punicam sic coquito. Libram alicæ in aquam
 indito, facito uti bene madeat. Id infundito in al-
 ueum purum, eo casei recentis p. III. mellis. p. s. ouum
 unum, omnia unā permisceto bene. Ita inspito in aulam
 nouam.

Graneam triticeam sic facito.

GRaneam triticeam sic facito. Selibram tritici puri in
 mortarium purum indat, lauet bene, corticemq; de-
 terat bene, eluatq; bene. Postea in aulam indat, & aquam
 puram, coquatq;. Vbi coctum erit, lacte addat paulatim
 usque adeo, donec cremor crassus erit factus.

Amulum sic facito.

AMulum sic facito. Siliginem purgato bene, postea
 in alueum indat, eo addat aquam bis in die. Die de-
 cimo

cimo aquam exsiccato, exurgeto bene, in alueo puro misceto bene, facito tanquam sax. fiat. Id in lintecum nouum indito, exprimito cremorem in patinam nouam, aut in mortarium: id omne ita facito, & refricato denuo. Eam patinam in sole ponito, arescat. ubi arebit, in aulam nouam indito, inde facito cum lacte coquat.

Salem candidum sic facito.

Salem candidum sic facito. Amphoram defracto collo, Spuram impleto aquæ puræ, in sole ponito: ibi fiscellam cum sale populari suspendito, & quassato, suppletoq;. Identidem. Id aliquoties in die cotidie facito, usque adeo donec sal desuerit tabescere biduum. Id signi erit, menam aridam, uel ouum demittito: si natabit, ea muries erit. uel carnem, uel caseos, uel salsamenta quo condias. Eam muriam in labella, uel in patinas in sole ponito. Usqueadeo in sole habeto, donec concreuerit. Inde flos salis fiet. Vbi nubilabitur, & noctu sub tecto ponito. Quotidie, cum sol erit, in sole ponito.

Gallinas & anseres sic farcito.

Gallinas, & anseres sic farcito. Gallinas teneras, quæ primum parient, concludat, polline, uel farina ordeacea conspersa turundas faciat. eas in aquam intinguat, in os indat. paulatim quotidie addat. ex gula consideret, quod satis fiet. Bis in die farciat, & meridie bibere dato, nec plus aqua sita fiet horam unam. Eodem modo anserem alito, nisi prius dato bibere, & bis in die bis escam.

Palumbum recentem sic farcito.

Palumbum recentem ut prensus erit, ei fabam coctam tostam primum dato. ex ore in eius os inflato item
c 5 aquam.

aquam. Hoc dies VII. facito. Postea fabam fresam puram, & far purum facito, & fabæ tertia pars ut inferue-
 scat. cum far insipiat, puriter facito, & coquito bene. id
 ubi excoxeris depsito bene, oleo manum unguito. pri-
 mum pusillum, postea magis depses, oleo tangito, depsi-
 toq; dum poteris facere turundas, ex aqua dato, escam
 temperato.

Aream sic facito.

Aream sic facito. Locum ubi facies confodito, postea
 Amurca conspergito bene, sinitoq; combibat. Postea
 comminuito glebas bene. Deinde coæquato, & pauculis
 uerberato. Postea denuo amurca cõspergito, sinitoq; are-
 scat. Si ita feceris, neque fornica nocebunt, neque herba
 nascentur.

Frumento ne curculio noceat.

Frumento ne noceat curculio, neu mures tangant, lu-
 tum de amurca facito, palearum paulum addito, sini-
 to macerescant bene, & subigito bene, eo granarium to-
 tum oblinito crasso luto, postea conspergito, amurcã o-
 mne, quod lutaueris. Vbi aruerit, eo frumentum refrige-
 ratum condito, curculio non nocebit.

Olea si fructum non fert.

Olea si fructum non feret, ablaqueato. Postea stramen-
 ta circumponito. Postea amurcam cum aqua commi-
 sceto aquas partes. Deinde ad oleã circũfundito, ad arbo-
 rem maximã urnam commixti sat est. Ad minores arbores
 pro ratione indito. Et idẽ hoc si facies ad arbores feraces,
 ea quoq; meliores fient. Ad eas stramenta ne addideris.

Fici uti grossos teneant.

Fici uti grossos teneant, facito omnia, quo modo olea,
 & hoc amplius, cum uer adpetet, terram adaggerato
 bene

bene. Si ita feceris, & grossi non cadent, & fici scabræ non fient, & multo fraciores erunt.

Conuoluulus in uinea ne fiet.

Conuoluulus in uinea ne fiet, amurcam condito, puram bene facito, in uas abeneum indito congios 11. postea igni leni coquito, rudicula agitato crebro usque adeo, dum fiat tam crassum, quam mel. Postea sumito bituminis tertiariū, & sulfuris quartariū. Cōterito in mortario seorsum utrunque. Postea infriato quàm minutissime in amurcam caldam, & simul rudicula misceto, & denuo coquito sub dio. Nam si in tecto coquas, cum bitumen, & sulfur additum est, excandescet. Vbi erit tam crassum, quàm uiscum, finito frigescat. Hoc uitem circum caput, & sub brachia unguito, conuoluulus non nascetur.

Oues ne scabræ fiant.

Oues ne scabræ fiant, amurcam condito, puram bene facito, aquā ubi lupinus deseruerit, & fecem de uino bono inter se omnia commisceto pariter. Postea cum detunderis, unguito totas, finito biduum, aut triduum cōsudent. Deinde lauito in mari, si aquam marinam non habebis, facito aquam salsam, ea lauito. Si hæc sic feceris, neque scabræ fient, & lanæ plus, & meliorem habebunt, & ricini non erunt molesti. Eodem in omnes quadrupes utito, si scabræ erunt.

Amurca axem unguito.

Amurca decocta axem unguito, & lora, & calciamenta, & coria omnia, meliora facies.

Vestimenta ne tineæ tangant.

Vestimenta ne tineæ tangant, amurcam decoquito ad dimidium, ea unguito fundum arce, & extrinsecus

secus, & pedes, & angulos. Vbi ea adaruerit, uestimenta condito. Si ita feceris, tineæ non nocebunt. Et item ligneam suppellectilem omnem si ungues, non putescet, & cum ea terferis, splendidius fiet. Item abenea omnia unguito, sed prius extergeo bene. Postea cum unxeris, cum uti uoles, extergeo, splendidius erit, & ærugo non erit molestæ.

Fici aridæ ne integræ sint.

Fici aridæ si uoles ut integræ sint, in uas fictile condito. id amurca decocta unguito.

Oleum si in metretam addes.

Oleum si in metretam nouam inditurus eris, amurca ita uti est cruda prius colluito, agitatoq; diu, ut bene combibat. Id si feceris, metreta oleum non bibet, & oleum melius faciet, & ipsa metreta firmior erit.

Virgas murteas uti serues,
item aliud genus.

Virgas murteas si uoles cum bacis seruare, & item aliud genus quod uis, & si ramulos ficulnicos uoles cum folijs, inter se alligato, fasciculos facito, eos in amurcam demittito, supra stet amurca facito. Sed ea, quæ demissurus eris, sumito paulo acerbiora. Vas, quo condideris, oblinito planè.

Si bouem aut aliam quadrupedem
serpens momorderit.

Si bouem, aut aliam quam uis quadrupedem serpens momorderit Melanthij catabulum, quod medici uocant smyrneum, conterito in uini ueteris hemina. Id per nares indito, & ad ipsum morsum stercus suillum apponito. Et idem hoc (si usus uenerit) homini facito.

Boues uti ualeant.

Boues uti ualeant, & curati bene fient, & qui fasti-
dient cibum, uti magis cupide appetant, pabulum,
quod dabis, amurca spargito, primo paululum, dum con-
suescant, postea magis, & dato rarèter bibere, cōmixtam
cum aqua æquabiliter quarto, quinto quoque die. hoc
sic facies, ita boues & corpore curatiores erunt, & mor-
bus aberit.

Vinum familiæ per hiemem qui utatur.

Vinum familiæ, per hiemē qui utatur. Musti quadrā-
talia x. in dolium indito, aceti acris quadrātalia ii.
Eodē infundito sapæ quadrantalia duo, aquæ dulcis qua-
drantalia l. Hæc rudemisceto ter in die, dies v. conti-
nuos. Eo addito aquæ marinæ ueteris sextarios lxxiiii.
& operculū in doliū imponito, & oblinito dies x. Hoc
uinū durabit tibi usq; ad solstitiū. Siquid supersuerit post
solstitium, acetum acerrimum, & pulcherrimum erit.

Qui ager à mari aberit, ibi uinum Græ-
cum sic facito.

Qui ager longe à mari aberit, ibi uinum Græcum
sic facito. Musti quadrantalia xx. in aheneū, aut
plumbeum infundito, ignem subdito. ubi bullabit uinum,
ignem subducito. ubi id uinum refrixerit, in dolium qua-
dragenarium infundito, seorsum in uas aquæ dulcis qua-
drantal. i. infundito, salis ᶜ i. finito muriam fieri.
Vbi muria facta erit, eodem in dolium infundito. Schœ-
num, & calanum in pila contundito, quod fiet sexta-
rium unum eodem in dolium infundito, ut odoratum fiet.
Post dies xxx. dolium oblinito. Ad uer diffundito in
amphoras. Biennium in sole finito positum esse. Deinde
in tectum conferto. Hoc uinum deterius non crit, quàm
Coom.

Aquæ.

Aquæ marinæ concinnatio.

Aquæ marinæ quadrantal i. ex alto sumito, quo aqua dulcis non accedit, sesquilibram salis frigito, eodem indito, & rude misceto usqueadeo, donec ouum gallinæ cum coctum nabit, desinito miscere. Eodem uini ucteris, uel aminnij, uel miscelli albi congios ii. infundito, misceto probe. Postea in uas picatum confundito, & oblitito. Si quis plus uoles aquæ marinæ concinnare, pro portione, ea omnia facito.

Quo labra doliorum circumlinas, ut bene odorata sient, & nequid uitij in uinum accedat.

Sape congios vi. quamoptime infundito in abencum. Saut in plumbeum. & iris aridæ contusæ heminam, & sertam campanicam p. v. bene odoratam, unâ cum iri contundas, quamminutissime per cribrum cernas, & unâ cum sapa coquas sarmentis, & leui flamma commoueto. Videto, ne aduras. usque coquito, dum dimidiū excoquas. Vbi refrixerit, confundito in uas picatum bene odoratum, & oblitito, & utito in labra doliorum.

Vinum si uoles experiri.

Vinum si uoles experiri duraturum sit, nec ne, polentam grandem dimidium acetabuli in caliculum nouum indito, & uini sextarium de eo uino, quod uoles experiri, eodem infundito, & imposito in carbones, facito bis, aut ter infrueat. Tum id percolato, polentam adijcito. Vinum ponito sub dio. Postridie mane gustato. Si id sapiet, quod in dolio est, scito duraturum. Si subacidum erit, non durabit.

Vinum asperum lene fieri.

Vinum asperum quod erit, lene, & suaue si uoles facere, sic facito. De eruo farinā facito lib. iiii. et uini cyathos

cyathos IIII. conspergito sapa. Postea facito laterculos. Sinito combibant noctem, & diem. Postea commisceto cum eo uino in dolio, & oblitito dies LX. Id uinum erit lene, & suaue, & bono colere, & bene odoratum.

Odorem deteriore demere uino.

Testam de tegula crassam puram calfacito in igni bene. Vbi calebit, eam picato, resticula alligato, testam demittito in dolium infimum leniter, sinito biduum oblitum dolium: si demptus erit odor deterior, id optime, si non, sepius facito, usq; dum odorem malum dempseris.

Si uoles scire uinum aqua habeat, nec ne.

Si uoles scire in uinum aqua addita sit, nec ne, uasculum facito de materia ederacea. Vinum id, quod putabis aquam habere, eodem mittito. Si habebit aquam, uinum effluet, aqua manebit. Nam non continet uinum uas ederaceum.

Vinum coum si uoles facere.

Vinum coum si uoles facere, aquam ex alto marinam sumito, mari tranquillo, cum uentus non erit, dies LXX. ante uindemiam, quo aqua dulcis non perueniet. Vbi hauseris de mari, in dolium fundito, nolito implere, quadrantalibus v. minus sit, quam plenum. operculum imponito, relinquito qua interspiret. ubi dies XXX. praeterierint, transfundito in alterum dolium puriter, & leuiter. relinquito in imo quod defederit. post dies XX. in alterum dolium item transfundito, ita relinquito usque ad uindemiam. Vnde uinum coum facere uoles, uas relinquito in uinea, sinito bene coquantur. & ubi plucrit, & siccauerit tum deligito. & ponito in sole biduum, aut triduum sub dio, si pluuia non erunt. si pluuia erit, in testo in cratibus componito, & si qua acina corrupta erunt, depurg

depurgato. Tum sumito aquam marinam ℞. s. s. ℥. in dolium quinquagenarium infundito aqua marinæ ℞. x. Tum acina de uuis muscellis decerpito, de scopio, in idem dolium usque dum impleueris, manu comprimito, ut combibant aquam marinam. ubi impleueris dolium, operculo operito, relinquito qua interspiret. Vbi triduum praterierit, eximito de dolio, calcato in torculario, & id uinum condito in dolia lauta, & pura, & sicca. ut odoratum bene fiet sic facito, sumito testam picatam. Eo prunam lenem indito suffito,serta, & schoeno, & palma, quam habent unguētarij, ponito in dolio, & operito, ne odor exeat, ante quàm uinum indas. Hoc facito pridie quàm uinum infundere uoles, de lacu quamprimum uinum in dolia indito, finito dies xv. operita ante, quàm oblinas, relinquito qua interspiret uinum. Postea oblinito. Post dies xl. diffundito in amphoras, & addito in singulas amphoras sapæ sextarium unum. Amphoras nolito implere nimium ansarum infimarum fini. & amphoras in sole ponito, ubi herba non fiet. & amphoras operito, ne aqua accedat, & ne plus quatriduum in sole siueris. Post quatriduum in culleum componito, & instipato.

Vinum si uoles concinnare ut aluum bonam faciat.

Vinum si uoles concinnare, ut aluum bonam faciat, secundum uindemiam, ubi uites ablaqueantur, quantum putabis ei rei satis esse uini, tot uites ablaqueato, & signato. earum radices circumsecato, & purgato. Veratri radices contundito in pila, eas radices dato circum uitem. & stercus uetus, & cinerem ueterem, & duas partes terræ circumdato radices uitis. terram insuper inijecto. Hoc uinum seorsum legito. Si uoles seruare in uetustatem,

statem, ad aluum mouendam seruato, nec commisceas cum cetero uino. De eo uino cyathū sumito, & nusceto aqua, & bibito ante cœnam. Sine periculo aluum mouebit.

In uinum mustum ueratri atri.

IN uinum mustum ueratri atri manipulum conijcito in Amphoram. ubi satis effruerit, de uino manipulum eijcito, id uinum seruato ad aluum mouendam.

Vinum ad aluum mouendam.

Vinum ad aluum mouendam concinnare si uoles. Vites cum ablaqueabuntur, signato rubrica, ne admisceas cum cetero uino. Treis fasciculos ueratri atri circumponito circum radices, & terram insuper inijcito. Per uindemiam de ijs uitibus, quod delegeris, seorsum seruato, cyathum in ceteram potionem indito, aluum mouebit, & postridie perpurgabit sine periculo.

Lentim quomodo serues.

Lentim quomodo seruari oporteat. I aserpitium aceto diluito, permisceto lentim aceto laserpiciato, & ponito in sole. Postea lentim oleo perfricato, finito arescat, ita integra seruabitur recte.

Oleæ albæ quomodo condiantur.

Oleæ albæ quemadmodum cōdiantur. Ante quàm nigrae fiant contundantur, & in aquam deijciantur, crebro aquam mutet. Deinde, ubi satis macerate erunt, exprimat, & in acetum conijciat, & oleum addat, salis selibram. in modium olearū fœniculū, & lentiscū seorsum cōdat in acetum. Si unà admiscere uoles, cito utitor in orculam calcato manibus siccis. cum uti uoles, sumito.

Oleam albam secundum uindemiam
quam utaris.

Oleam albam quam secundum uindemiam uti uoles,

d sic

UNIVERSITATIS
GRANADA

sic condito. Musti tantundem addito, quantum aceti. Cætera item condito ita, uti supra scriptum est.

Epityrum album, nigrum, uarium q. a. m.
ex oliuis facias.

EPityrum album, nigrum, uariumq; sic facito. Ex oleis albis, nigris, uarijsq; nucleos eijs cito. Sic condito. Concidito ipsas. addito oleum, acetum, coriãdrum, cuminum, foeniculum, rutam, mentam. in orculam condito, oleum supra fiet, ita utitor.

Mustum si uoles totum annum habere.

Mustum si uoles totum annum habere, in amphoram mustum indito, & corticem oppicato, demittito in piscinam, post xxx. diem eximito, totum annum mustum erit.

Mustaceos sic facito.

Mustaceos sic facito. farine siligineae modium unum musto conspergito. Anisum, cuminum, adipis P. II. casei libram, & de uirga lauri deradito, eodem addito. Et ubi definxeris, lauri folia subtus addito, cum coques.

Vinum concinnare ad lotium.

Vinum concinnare, si lotium difficiliter transibit. Capreidam, uel iuniperum contundito in pila, libram indito in duobus congijs uini ueteris in uase abeneo, uel in plumbeo deferuefacito. ubi refrixerit, in lagœnam indito, id mane ieiunus cyathum sumito, proderit.

Vinum ad ischiacos concinnare.

Vinum ad ischiacos sic facito. De iunipero materiam semipedem crassam concidito minutim. Eam inferuefacito cum congio uini ueteris: ubi refrixerit, in lagœnam confundito: & postea id utito. uini cyathum mane

ieiunus

ieiunus, proderit.

Vt canes interdium clausos habeas.

Canes interdium clausos esse oportet, ut noctu acriores
& uigilantiores sint.

Vinum murteum q. a. m. facere debeas.

Vinum murteum sic facito. murtam nigram arfacito
in umbra. ubi iam passa erit, seruato ad uindemiam,
in urnam musti contundito murte semodium, id oblinito.
Vbi desuerit feruere mustum, murtam eximito. Id est ad
aluum crudam, & ad lateris dolorem, & ad celiacum.

Ad tormina & si aluus non consistat.

Ad tormina, & si aluus non consistet, & si tineæ, &
lumbri molesti erunt, xxx. mala punica acerba
sumito, contundito, indito in urceum, & uini nigri auste-
ri congios tres: uas oblinito, post dies xxx. aperito,
& utito: ieiunus heminam bibito.

Ad dyspepsiam & stranguriam.

Ad dyspepsiam, et stranguriam mederi malum puni-
cum ubi florebit, colligito. Tris minas in amphoram
infundito. uini q. i. ueteris addito, & fœniculi radicem
puram cōtusam minam. Oblinito amphoram. & post dies
xxx. aperito & utitor. Vbi uoles cibum concoquere,
& lotium facere, hinc bibito quantum uoles sine pericu-
lo. Idem uinum tinias perpurgat, & lumbricos, si sic con-
cinnes. Incœnatum iube esse, postridie thuris drachmā i.
conterito, & mel coctum drachmam unam, & uini sexta-
rium organiti, dato ieiuno, & puero pro ætate triobo-
lum, & uini heminam. Supra pilam inscendat, & saliat
decies, & deambulet.

Habitationem delutare.

Si habitationem delutare uis, terrā, quam maxime cre-
tosam

tosam, uel rubricosam sumito, eo amurcam infundito, paleas indito. Sinito quatrimum fracescat. ubi bene fracuerit, rutro concidito. ubi concideris, delutato. Ita neq; aspergo nocebit, neq; mures caua facient, neque herba nascetur, neque lutamenta scindunt se.

Area quomodo fiat.

Aream ubi frumentum teratur, sic facito: Confodiatur minute terra, amurca bene conspergatur, ut cohibeat quamplurimum. comminuito terram, & cylindro, aut paucula coequato: ubi coequata erit, neq; formicae molestae erunt, & cum pluerit lutum non erit.

Vt ligna amurca spargantur.

Codicillos, oleaginos, & cetera ligna amurca cruda perspergito, & in sole ponito, perbibant bene. Ita neque fumosa erunt, & ardebunt bene.

Piro florente dapem pro bubus fieri.

Dapem pro bubus piro florente facito. Postea uerno arare incipito. Ea loca primum arato, quae rudeant arenosaeq; erunt. Postea uti quaeq; grauissima, atq; aquosissima crunt, ita postremo arato.

Dapem quomodo facias.

Dapem hoc modo fieri oportet. Ioui dapali culignam uini quantum uis polluceto. Eo die feria bubus, & bubulcis, et qui dapem facient. Cum pollucere oportebit, sic facies. Iupiter dapalis, quod tibi fieri oportet, in domo familia mea culignam uini dapi eius rei ergo. Maeste hac illace dape pollucenda esto. Manus interluito. Postea uinum sumito. Iupiter dapalis, maeste istace dape pollucenda esto. Maeste uino inferiori esto. Vesta si uoles dato. daps Ioui assaria pecuina urna uini Ioui caste. Profanato sine contagione. Postea dape facta serito milium, p
nicum

nicum alium, lentim.

Propagatio pomorum.

Propagatio pomorum, cæterarumq; arborum. arboribus ab terra pulli, qui nati erūt, eos in terram depri-
mito, extollito uti radicem capere possint. Inde, ubi tēpus
erit, effodito, seritoq; recte. Ficum, oleam, malum puni-
cum, mala struthæa, cotonea, aliāq; mala omnia, laurum
cypriam, delphicam, prunum, myrtum coniugulum, &
myrtum album, & nigrum, nuces auellanas, prænestinas,
platanum, hæc omnia genera à capitibus propagari, exi-
miq; ad hunc modum oportebit. Quæ diligentius seri uo-
les, in calicibus seri oportet. In arboribus radices uti ca-
pian, calicem pertusum sumito tibi, aut quasillum, per
eum ramulum transferito, eum quasillum terra impleto,
calcatoq; in arborem relinquito. Vbi bimum erit, ramum
tenerum infra præcido, cum quasillo serito. Eo modo
quod uis genus arborū facere poteris, uti radices bene ha-
beant. Item uitem in quasillum propagato, terrāq; bene
operito, anno post præcido, cum qualo serito.

Ante quàm messem incipias ut porcā
præcidaneam facias.

Prius quàm messem facies, porcā præcidaneā hoc mo-
do fieri oportet. Cereri porca præcidanea, porco fœ-
mina, prius quàm hæc fruges cōdantur, far, triticū, ordeū,
fabā, semen rapiciū, thure, uino, Iano, Ioui, Iunoni præsa-
to. Prius quàm porcū fœminā immolabis, Iano struē cōmo-
ueto sic. Iane pater te hac strue cōmouenda bonas preces
precor, uti sies uolēs propitius mihi, liberisq; meis, domo,
familiæq; meæ. Ferctū Ioui moueto, & mactato sic. Iupi-
ter te hoc fercto obmouendo bonas preces precor uti sies
uolens propitius mihi, liberisq; meis, domo familiæq; meæ
d 3 mactus

mactus hoc fercto. Postea Iano uinum dato sic. Iane pater, uti te strue commouenda bonas preces bene precatus sum, eiusdē rei ergo macte uino inferiori esto. Postea Ioui sic. Iupiter macte fercto esto, macte uino inferiori esto. Postea porcā præcidaneā immolato. Vbi exta profecta erunt, Iano struem commoueto, mactatoq; item uti prius obmoueris. Ioui ferctum obmoueto, mactatoq; item uti prius feceras. Item Iano uinum dato, & Ioui uinum dato, ita uti prius datum ob struem obmouēdam, & ferctum libandum, postea Cereri exta, & uinum dato.

Quemadmodum tunicas, cæterasq; res
& ubi emas.

Romæ tunicas, togas, saga, centones, sculponeas, Calibus, & Minturnis, cuculliones, ferramenta, falces, palas, ligones, secures, ornamenta, murices, catellas, Venafro, palas Sueffæ, & in Lucanis plostra, treblæ albæ, Romæ dolia, labra, tegulæ ex Venafro. Aratra in terram ualidam romanica bona erunt, in terram pullam campanica, iuga romanica optima erunt. Vomis in dutilis optimus erit. Trapeti Pompeijs. Nolæ ad Rufi maceriâ claues. Clostra Romæ. Hamæ, urnæ oleariæ, urcei aquarij, urnæ uinariæ, alia uasa ahenea Capuæ. Nolæ fiscinæ campanicæ. Hæ hamæ utiles sunt. Funis subductarius, spatium omne Capuæ, Fiscinas romanicas Sueffæ, Casino. Eæ optimæ erunt Romæ, funem torculum siquis faciet Casini l. Tunius. Venafri C. Mennius l. f. eò indere oportet corid bona VIII. nostratia recētia quæ depsta sient, quāmunimū salis habeāt, ea depfere, & unguere unguine prius oportet, tum siccare. Funē exordiri oportet longū pedes LXXII. toros III. habeat lora in toros singulos IX. lata digitos II. Cum tortus erit longus pedes XLIX. In commissura

missura abibunt pedes IIII. reliquum erit pedes XLVI.
 Vbi extentus erit, accedent P. V. longus erit P. LI. Funem
 torculum extantum longum esse oportet pedes LV. ma=
 ximis uasis, minoribus pedes LI. Funem loreum in plo=
 strum iustum pedes LX. semisunium pedes XLV. lora
 retinacula in plostrum ped. XXXVI. ad aratrum Ped.
 XXVI. lora præductoria ped. XXVII. s. subiugia in lu=
 strum lora ped. XIX. funiculum P. XV. in aratrum subiu=
 gia lora P. XII. funiculum pedes IIX. Trapetos latos ma=
 ximos ped. IIII. s. orbis altos ped. III. s. orbis medios ex
 lapicidinis cum eximet crassos pedem, & palmum inter
 miliarium, & labrum ped. II. digitos II. labra crassa di=
 gitum. Secundarium trapetum latum ped. IIII. & pal=
 mum, inter miliarium, & labrum pes unus, digitus unus,
 labra crassa digitos V. orbis altos ped. III. & digitos
 V. crassos ped. I. & digitos III. Foramen in orbis semi=
 ped. quoquouersum facito. Tertium trapetum latum ped.
 IIII. inter miliarium, & labrum pedem I. labrum dig. V.
 orbis altus ped. III. digitos III. crassos ped. I. digitos II.
 Trapetum ubi aruectum erit, ubi statues, ibi & commo=
 dato, concinnatoq;.

Politionem quo pacto dari
 oporteat.

IN agro Casinate, & Venafro in loco bono parte
 octaua corbi diuidat, satis bona septima, tertio loco
 sexta. si granum medio diuidet, parti quinta in Venafro
 ager optimus IX. parti corbi diuidat. Si communiter pi=
 sunt, qua ex parte politori pars est, eam partem in pi=
 strinum politor ordeum quinta modio fabam quinta mo=
 dio diuidat.

Vineam redemptori partiario ut des.

d 4 Vineam

VIneam curandam partiario, bene curet fundum, arbustum, agrum frumentarium. Partiario foenum, et pabulum, quod bubus satis fiet, qui illic sient. Cætera omnia pro indiuiso.

Ut boues ferijs iungere tibi liceat.

BOues ferijs coniungere licet. Hoc licet facere, aruebant ligna, Fabalia, frumentum quod non daturus erit. Mulis, equis, asinis feriae nullae, nisi si in familia sunt.

Quemadmodum lucum conlucare debeas.

Lucum conlucare Romano more sic oportet. Porco piaculo facito. Sic uerba concipito. Si deus, si dea es, quoium illud sacrum est, uti tibi ius fiet porco piaculo facere, illiusce sacri coercendi ergo. Harumce rerum ergo, siue ego, siue quis iussu meo fecerit, uti id recte factum fiet. Eius rei ergo te hoc porco piaculo immolando bonas precas precor, uti sies uolens propitius mihi, domo, familiaeque, meae, liberisque; meis. Harumce rerum ergo macte hoc porco piaculo immolando esto.

Si fodere uoles altero piaculo quid facere debeas.

Si fodere uelis altero piaculo eodem modo facito, hoc amplius dicito, operis faciendi causa: cum opus, quotidie per partes facito. si intermiseris, aut feriae publicae, aut familiares intercesserint, altero piaculo facito.

Si agrum lustrare uis quid facere debeas.

Agrum lustrare sic oportet. impera suouitaurilia circummagi cum diuis uolentibus, quodque bene eueniat mando tibi Mani, uti illace suouitaurilia fundum, agrum, terramque meam quota ex parte siue circummagi, siue circumjrenda censeas, uti cures lustrare. Ianum, Iouemque
uino

uino præfamino, sic dicitur. Mars pater te precor, quæ=soq; uti sies uolens propitius mihi, domo, familiaq; no=stra, quouis rei ergo agrum, terram, fundumq; meum suo=uitaurilia circumagi iussi. uti tu morbos uifos, inuifosq; uiduertatem, uastitudinemq;, calamitates, intemperiasq; prohibeſſis, defendas, auerruncesq;. utiq; tu fruges, fru=menta, uineta, uirgultaq; grandire, beneq; euenire ſinas. pastores, pecuaq; ſalua ſeruaſſis, diuisq; bonam ſalutem, ualeitudinemq; mihi, domo, familiaq; noſtræ. Harũce rerũ ergo fundi, terræ, agriq; mei luſtradi, luſtriq; faciendi er=go ſicuti dixi macte hiſce ſuouitaurilibus lactentibus im=molādis eſto. Mars pater eiufdẽ rei ergo, macte hiſce ſuo=uitaurilibus lactentibus eſto. Item cultro facito ſtruem, & fertum uti adſiet. Inde obmoueto. Vbi porcũ immolabis, agnum, uitulumq; ſic oportet. Eiusq; rei ergo macte hiſce ſuouitaurilibus immolādis eſto nominare uetat Martem, neq; agnũ, uitulumq;. Si minus in omnes litabit, ſic uerba cõcipito. Mars pater, ſi quid tibi in illiſce ſuouitaurilibus lactentibus, neque ſatiſfactum eſt, te hiſce ſuouitaurilibus piaculo. Si uno, duobus ue dubitauerit, ſic uerba cõcipito. Mars pater, quod tibi illuc porco, neq; ſatiſfactum eſt, te hoc porco piaculo.

Vilici officia.

Vilici officia quæ ſunt, quæ dominus præcipit, ea om=nia, quæ in fundo fieri oportet, quæq; emi, parariq; oportet, quomodoq; cibaria, ueſtimenta familiae dari oportet, eadẽ uti curet, faciatq; moneo, dominoq; dicto audiẽs ſit. Hoc amplius, quomodo uilicam uti oportet, & quomodo eæ imperari oportet, uti aduentu domini, quæ opus ſunt, parentur, curenturq; diligenter.

Vilicæ officia.

Villicæ quæ sunt officia, curato faciat. Si eam tibi dederit dominus uxore, ea esto contentus. Ea te metuat. Facito, ne nimium luxuriosa fiet. Vicinas, aliasq; mulieres quamminimū utatur. Ne ue domū, ne ue ad sese recipiat. Ad coenam nequò eat, ne ue ambulatrix fiet. rem diuinam ni faciat, ne ue mandet qui pro ea faciat iniussu domini, aut dominæ. Scito dominum pro tota familia rem diuinam facere. Munda fiet. Villā cōuersam, mūdāmq; habeat. Focum purum circūuersum quotidie, prius quā cubitū eat, habeat. Kalēdis, Idibus, Nonis festus dies cum erit, coronā in focū indat. Per eosdemq; dies Lari familiari pro copia supplicet. Cibū tibi, & familiæ curet, uti coctum habeat. Gallinas multas, et oua uti habeat. Pira arida, sorba, ficos, uuas passas, sorba in sapa, & pira, & uuas in dolijs, & mala struthea. Vuas in uinaceis, & in urceis, in terra obrutas. Et nuces prænestinas recētes in urceo in terra obrutas habeat. Mala scantiana in dolijs, & alia, quæ condisolent, & siluatica. Hæc omnia quotannis diligēter uti condita habeat. Farinā bonam, & far subtile sciat facere.

Lex oleæ legendæ.

Oleam legendam hoc modo locare oportet. Oleam cogito recte omnē arbitrato domini, aut quem custodē fecerit, aut cui olea uenierit. Oleam ne stringito, ne ue uerberato iniussu domini, aut custodis. Si aduersus ea quis fecerit, quod ipse eo die delegerit, pro eo nemo soluet, neq; debbitur. Oleam qui legerint, omnes iuranto ad dominū, aut ad custodem sese oleam non surripuisse, neq; quenquā suo dolo malo ea oleitate ex fundo L. Manlij. Qui eorum nō ita iurauerit, quod is legerit omne, pro eo argētū nemo dabit, neq; debbitur. Oleam cogi recte, satisdato arbitratu L. Manlij. Scalæ ita uti datæ erunt, ita reddito, nisi que

quæ uetustate fractæ erunt. Si non erunt, reddet æquas, aut arbitrato deducetur. Siquid redemptoris opera domino damni datū erit, resolutio. Id uiri boni arbitrato deducetur. Legulos quot opus erunt, præbeto, & strictores. Si non præbuerit, quanti conductum erit, aut locatū erit, deducetur, tanto minus debebitur. De fundo ligna, et oleæ ne deportato. Qui oleam legerit, qui deportarit, in singulas deportationes H.S. N. II. deducuntur, neque id debebitur. Omnem oleam puram metietur. Modio oleario assiduos homines quinquaginta præbeto, duas partes strictorum præbeto. Nequis concedat, quo olea legunda, & faciunda carius locetur. Extra quam siquæ socium impræsentiarum dixerit, si quis aduersum ea fecerit, si dominus, aut custos uolent, iurent omnes socij. Si non ita iurauerint, pro ea olea legunda, & faciunda nemo dabit, neque debebitur ei, qui non ita iurauerit. Accessiones in C. C. accedit oleæ falsæ C. V. olei puri P. IX. in tota oleitate H.S. V. aceti quadrantalia V. Quod oleæ falsæ non acceperint, dum oleam legent, in modios singulos H.S. S. S. dabuntur.

Lex oleæ faciundæ.

Oleam faciundam hac lege oportet locare. Facito recte arbitrato domini, aut custodis. Qui id negotiū curabit si sex iugis uasis opus erit, facito. Homines eos dato, qui placebūt aut custodi, aut quis eam oleam emerit. Trapeti facito. Si operarij cōducti erunt, aut faciunda locata erit, pro eo resolutio, aut deducetur. Oleū ne tangito utēdi causa, neq; furandi causa, nisi quod custos dederit, aut dominus. Si sumpserit, in singulas sumptiones H.S. N. XL. deducetur, neq; debebitur. Factores, qui oleū fecerint, omnes iurāto aut ad dominū, aut ad custodē, sese de fundo

L. Manlij, neq; alium quęquam suo dolo malo oleū, neq; oleā surripuisse. Qui eorū nō ita iurauerit, quę eius pars erit omne deducetur, neq; debebitur. Sociū nequē habeto, nisi quem dominus iusserit, aut custos. Siquid redemptoris opera domino damnum datum erit, uiri boni arbitrato deducetur. Si uiride oleum opus fiet, facito accedet oleū, & sal sue usioni, quod satis fiet, uasarium uict. 11.

Lex oleę pendentis.

Oleam pendentē hac lege uenire oportet. Olea pendens in fundo uenafro uenibit. Qui oleam emerit, amplius quam quāti emerit, omnis pecunię centesima accedet. Praeconiu praesens H. S. L. & oleū romanici pondo 6 D. uiridis P. C C. oleę caducę 6 L. strictiue 6. X. Modio oleario mēsum dato unguinis pondo x. Ponderibus, modijsq; domini dato iri primę cotulas duas. Dies argēto ex K. nou. mensiū x. oleę legēdę faciundę quęq; locata est, & si emptor locarit Idibus soluito. Recte hac dari, fieriq; satisq; dari domino, aut cui iusserit, promittito, satisq; dato arbitrato domini. Donicum solutum erit, aut ita satis datum erit, quę in fundo illata erunt, pigneri sunt. Nequid eorū de fundo deportato. Siquid deportauerit, domini esto. Vasa, torcula, funes, scalas, trapetos, siquid & aliud datū erit, salua recte reddito, nisi quę uetustate fracta erunt. Si nō reddet, equum soluito. Si emptor legulis, & factoribus, qui illic opus fecerint, nō soluerit, cui dari oportebit, si dominus uolet, soluat. Emptor domino debeto, & id satisdato, proq; ea re ita, uti s. s. e. itcm pigneri sunt.

Lex uini pendentis.

Hac lege uinū pendēs uenire oportet. Vinaceos illatos, & facē relinquito. Locus uinis ad K. Octob. pri-

mas dabitur. si non ante ea exportaueris, dominus uino, quid uolet, faciet. Cetera lex quæ oleæ pendenti.

Lex uino in dolijs.

Vinum in dolijs hoc modo uenire oportet. Vini in culleos singulos quadragenæ, & singulæ urnæ dantur, quod neq; aceat, neque muceat. Id dabitur in triduo proximo, uiri boni arbitrato degustato. Si non ita fecerit, uinū pro degustato erit. Quot dies per dominū mora fuerit, quo minus uinū degustet, totidē dies emptori pcedēt. Vinū accipito ante K. Ian. primas. Si nō ante acceperit, dominus uinum admetietur. Quod ad mēsum erit, pro co dominus resolutio. Si emptor postularit, dominus iusiurandum dabit, uerum fecisse. Locus uinis ad K. Octobres primas dabitur. Si ante nō deportauerit, dominus uino quid uolet faciet. Cetera lex, quæ oleæ pendenti.

Lex pabulo.

Qua lege pabulum hybernū uenire oporteat. Quæ uendas finis dicitur. Pabulum frui occipito ex Kal. Septembribus. prato sicco decedat, ubi pirus florere coeperit. prato irriguo, ubi super, inferq; uicinus pmittet, tum decedito, uel diē certā utriq; facito. Cetero pabulo Kal. Martijs cedito. Bubus domitis binis canterio uni, cū emptor pascet, domino pascere recipitur. Oleris, asparagis, lignis, aqua, itinere, actu domini uisioni recipitur. Si quid emptor, aut pastores, aut pecus emptoris domino damni dederit, boni uiri arbitrato resoluat. Siquid dominus, aut familia, aut pecus emptori damni dederit, uiri boni arbitrato resoluetur. donicū pecuniā satisfecerit, aut delegauerit, pecus, & familia, quæ illic erit, pigneri sunt. Siquid de ijs rebus controuersia erit, Romæ iudicium fiat.

Fructus ouium qua lege ueneat.

Fructum

Fru^{ctum} ouium hac lege uenire oportet. In singulas
 casci P. I. S. dimidiū aridū, lacte serijs quod mulserit
 dimidiū, & præterea lactis urnam 1. Hisce legibus agnus
 diem, & noctem qui uixerit, in fructum, & Kal. Iun. em-
 ptor fructu decedat. Si interkalatum erit K. Maijs agnos
 xxx. ne amplius pmitat. Oues, quæ nõ pepererint, bi-
 næ p singulis in fructu cedēt. Die lanā, & agnos uēdat.
 Menses x. ab coactore releget porcos serarios. In oues
 denas singulos pascat. Conductor 11. mēses pastore præ-
 beat, donec domino satisfecerit, aut soluerit, pigneri esto.

Cupressum quomodo seras.

Semen cupressi quādo legi, seri, propagariq; oporteat,
 & quo pacto cupresseta seri oporteat Manius Per-
 cennius Nolanus ad hunc modum monstrauit. Semen cu-
 pressi tarentinæ per uer legi oportet: materiem ubi hor-
 deum flauescit. id ubi legeris in sole ponito, semen pur-
 gato, id aridum condito, uti aridum expositum fiet, per
 uer serito in loco, ubi terra tenerrima erit, quam pullam
 uocant, ubi aqua propter fiet. eum locum stercoreato pri-
 mum bene stercore caprino, aut ouillo. tum uortito bipa-
 lio, terram cum stercore bene permisceto. depurgato ab
 herba, graminiibusq;. Bene terram cōminuito, areas faci-
 to pedes latas quaternos subcauas facito, uti aquam con-
 tinere possint. inter eas sulcos facito, qua herbas de areis
 purgare possis. ubi areæ factæ erunt, semē serito crebrum,
 ita uti linum seri solet. eo cribro terram incernito. dimi-
 diatum digitum terrā altam succernito. id bene tabula, aut
 manibus, aut pedibus complanato. Si quando non pluet,
 uti terra sitiāt, aquam irrigato leniter in areas. Si non ha-
 bebis, unde irriges, gerito, inditoq; leniter. Quotiescunq;
 opus erit, facito, uti aquam addas. Si herbæ natæ erunt,
 facito

facito, uti ab herbis purges quatenerrimis herbis, & quoties opus erit purges per astatem, ita, uti dictum est, fieri oportet, & ubi semen satum fiet, stramentis operiri oportet, ubi germen nascere coeperit, tum demi.

De scopis uirgeis.

Q A. M. Manlij monstraerunt, in diebus xxx. quibus uinum legeris, aliquoties facito scopas uirgeas ulmeas aridas, in asserculo alligato, cabus latera dolijs intrinsecus usq; bene perfricato, ne fax in lateribus adhærescat.

De uino fæcato.

Vinum fæcatum sic facito. Fiscinas olearias campanicas duas illæ rei habeto. eas fæcis impleto, sub prelumq; subdito, exprimitoq;.

Vinum emptoribus quomodo admetiaris.

Vinum emptoribus sine molestia quomodo admetiaris. Labrū culleare illæ rei facito. id habeat ad summum ansas IIII. uti transferri possitur. Id inum pertundito. Ea fistulam subdito uti obturariet recte possit. & ad summum, qua fini culleum capiet, pertundito. id in suggestu inter dolia positum habeto. uti in culleū, de quo uinum salire possit. id impleto. postea obturato.

Per hiemem aquam de agro depellere.

Per hiemem aquam de agro depelli oportet. In monte fossas inciles puras habere oportet. Prima autumne cum puluis est, tum maxime ab aqua periculum est. Cum plueret incipiet, familiam cum ferreis, sarculisq; exire oportet, incilia aperire, aquam diducere in uias, & segetem curare oportet, uti fluat. In uilla cum pluet, circumire oportet, sicubi perpluat, & signare carbone, cum defierit

desierit pluere, uti tegula mutetur. Per segetem in frumentis, aut in segete, aut in fossis sicubi aqua constat, aut aliquid aquæ obstat, id emittere, patefieri, remoueriq; oportet.

Brassica quot medicamenta in se habeat.

DE brassica quod concoquit. Brassica est, quæ omnibus oleribus antistat. eam esto uel coctam, uel crudam. crudam si edes, in acetum intingito, mirifice concoquit, aluum bonam facit, lotiumq; ad omnes res salubre est. Si uoles in conuiuio multum bibere, cœnareq; libenter, ante cœnam esto crudam quantum uoles ex aceto. Et item, ubi cœnaueris, comesto aliqua v. folia, reddent te quasi nihil ederis, biberisq;, bibesq; quantum uoles. Aluum si uoles deijcere superiorem, sumito brassicæ quæ leuissima erit, p.iiii. Inde facito manipulos æquales tres, colligatoq;. Postea ollam statuito cum aqua, ubi occipiet feruere, paulisper dimittito unum manipulum, feruere desistet. Postea ubi occipiet feruere, paulisper dimittito usq; admodum dum quinquies quinq; numeres. Tum eximito, item facito alterum manipulum, item tertium, postea conijcito, & contundito, item eximito, in linteum exuegeto sucum, quasi heminam, in pocillum fictile. Eò indito salis micam quasi eruum, & cumini fricti tantum quod oleat. Postea ponito pocillum in sereno noctu. Qui poturus erit, lauet calida. bibat aquam mulsam, cubet incœnatus. Postea mane bibat sucum, deambuletq; horas iiii. agat, negotij siquid habebit. Vbi libido ueniet nausæ, eumq; apprehendet, decumbat, purgetq; sese. Tantum bilis, pituitæq; eijciet, uti ipse miretur, unde tantum fiet. Postea ubi deorsum uersus ibit, heminam aut paulo plus bibat.

bibat. Si amplius ibit, sumito farinae minutae conchas duas.
 infriet in aquam, paulum bibat, consistet. Verum quibus
 tormina molesta erunt, brassicam in aquam macerare
 oportet. ubi macerata erit, conijcito in aquam calidam,
 coquito usque donec ea commadebit bene. aquam defun-
 dito. Postea salem addito, & cumini paululum, & polli-
 nem polentae, eodem addito & oleum, postea feruefacito.
 Infundito in catinum, uti frigescat. eo interito. quod uo-
 let cibi postea edit. sed si poterit solam brassicam esse,
 edit. Et si sine febre erit, dato uini atri duri. Aquae tum bi-
 bat quamminimum. Si febris erit, aquam. Id facito quoti-
 die mane. Nolito multum dare, ne pertadescat, uti possit
 porrò libenter esse. Ad eundem modum uiro, & mulieri,
 & puero dato. Nunc de illis, quibus aegrè lotium it, qui-
 busq; substillum est. Sumito brassicam, conijcito in aquam
 feruentem, coquito paulisper, uti subcruda fiet. postea
 aquam defundito non omnem, eò addito oleum bene, &
 salem, & cumini paululum. inferuefacito paulisper, post-
 ea inde iusculum frigidum sorbere, & ipsam brassicam
 esse oportet, uti quamprimum excoquat. quotidie id fa-
 cito. De brassica pythagorea quid in ea boni sit, salu-
 britatisq; Principium te cognoscere oportet, quae genera
 brassicae sint, & cuiusmodi naturam habeant omnia. Ad
 salutem temperat, commutatq; sese semper cum calore,
 arido, simul humido, & dulci, & amaro, & acri. Sed quae
 uocatur septem bona in commixturam, natura omnia haec *
 habet brassica. Nunc uti cognoscas naturam earum, pri-
 ma est, leuis quae nominatur. Ea est grandis, latis folijs,
 caule magno: ualidam habet naturam, & uim magnam
 habet. Altera est crispa, apiacon uocatur. Haec est natura
 & aspectu bona ad curationem, ualidior est, quam quae
 e suprase

suprascripta est. Item est tertia, quæ lenis uocatur, minu-
 tis caulibus, tenera, & accerrima omnium est istarum, te-
 nui succo uehementissima. Et primum scito, de omnibus
 brassicis nulla est illiusmodi medicamentosior. Ad omnia
 uulnera, tumores eam contritam imponito. Hæc omnia ul-
 cera purgabit, sanaq; faciet sine dolore. Eadem tumida
 concoquit. eadem erumpit. eadem uulnera putida, can-
 ceresq; purgabit, sanosq; faciet, quod medicamentum aliud
 facere non potest. Verum prius quam id imponas, aqua
 calida multa lauato. Postea bis in die contritam imponi-
 to. Ea omnem putorem adimet. cancer ater, is olet, & sa-
 niem spurcam mittit, albus purulentus est. Sed fistulosus,
 subtus suppurat sub carne. In ea uulnera huiuscemodi te-
 ras brassicam, sanum faciet. optima est ad huiuscemodi uul-
 nus. Et luxatum si quod est, bis die aqua calida foueto,
 brassicam tritam opponito, cito sanum faciet. Si bis die ap-
 ponitur, dolores auferet, & si quid contusum est, erum-
 pet. si brassicam tritam apposueris, & sanum faciet, &
 si quid in mammis ulceris natum, & carcinoma, brassi-
 cam tritam opponito, sanum faciet. Et si ulcus acrimo-
 niam eius ferre non poterit, farinam hordeaceam nusce-
 to, ita opponito. Huiuscemodi ulcera omnia hæc sana fa-
 ciet. quod aliud medicamentum facere non potest, neque
 purgare. Et puero, & puellæ si ulcus erit huiuscemodi,
 farinam hordeaceam addito. Et si uoles eam consecram,
 lautam, siccam, sale, aceto sparsam esse, salubrius nihil erit.
 Quo libentius edas, aceto mulso spargito, mentam sic-
 cam, & rutam coriandrum sectam, sale sparsam paulo li-
 bentius edes. Id bene faciet, & mali nihil sinet in corpo-
 re consistere, & aluum bonam faciet. Siquid antea mali
 intus erit, omnia sana faciet. De capite, et de oculis omnia
 deducet,

deducet, & sanum faciet. Hanc mane esse oportet ieiunum. Et si bilis atra est, & si lienes turgent, & si cor dolet, & si iecur, aut pulmones, aut præcordia, uno uerbo omnia sana faciet, intro quæ dolitabunt. eodem silphium inradito, bonum est. nam uenæ omnes, ubi sufflatæ sunt ex cibo, non possunt perspirare in toto corpore, inde aliqui morbus nascitur. ubi ex multo cibo aluus non it, pro portione brassica si uteris (id ut te moneo) nihil istorum usu ueniet morbis. Verum morbum articularium nulla res tantum purgat, quantum brassica cruda, si eam edes cum ruta, & coriandro concisam. Sic & laserpitium inrasum cum brassica ex aceto oxymelli, & sale sparsa. Hac si uteris, omnes articulos poteris experiri. Nullus sumptus est, & si sumptus esset, tamen ualetudinis causa experirer. hanc oportet mane ieiunum esse. Omnis qui somniosus est, hac eadem curatione sanum facies. Verum assam brassicam, & unctam caldam salis paulum dato homini ieiuno. Quamplurimam ederit, tam citissime sanus fiet ex eo morbo. Tormina quibus molesta erunt, sic facito. Brassicam macerato bene, postea in aulam conijcito, deferuefacito bene. ubi cocta erit bene, aquam defundito. Eò addito oleum bene, & salis paululum, & cuminum, & pollinem polentæ. Postea serue bene facito. ubi seruerit, in catinum indito. Dato edat, si poterit, sine pane. si non, panis parum ibidem madefaciat. & si febrim non habebit, dato uinum atrum bibat. cito sanus fiet. Et hoc, si quando usus uenerit, qui debilis erit, hæc res sanum facere potest. brassicam edit ita, uti s. s. r. & hoc amplius. lotium conseruato eius, qui brassicam esitarit. id calfacito. eo hominem demittito. cito sanum faciet hac cura. expertum hoc est. Item pueros pusillos, si laues eo lotio, nunquam debiles

debiles fient. & quibus oculi parum clari sunt, eo lotio inunguito, plus uidebunt. Si caput, aut ceruices dolent, eo lotio caldo lauato, desinent dolere. Et si mulier eo lotio locos fouebit, nunquam ij uirosi fient. Et fouere sic oportet. ubi in scutra feruefeceris, sub sellam supponito pertusam. eo mulier assidat, operito. Circum uestimenta eam dato. Brassica erraticam maximam uim habet. eam arface-re, & conterere oportet bene minutam, si quem purgare uoles, pridie ne coenet, mane ieiuno dato brassicam tritam aquae cyathos iiii . nulla res tam bene purgabit, neque elleborum, neque scamoneum, & sine periculo, & scito salubrem esse corpori. Quos diffidas sanos facere, facies. Qui hac purgatione purgandus erit, sic eum curato. Sorbitione liquida hoc per dies vii . dato. ubi esse uolet, carnem assam dato. Si esse non uolet, dato brassicam coctam, & panem, & bibat uinum lene dilutam, lauet raro, utatur unctiōe. qui sic purgatus erit, diutina ualitudine utetur, neque ullus morbus ueniet nisi sua culpa. Et si quis ulcus tetrum, uel recens habebit, hanc brassicam erraticam aqua spargito, opponito, sanum facies. Et si fistula erit, turunda intro trudito: si turundam nō recipiet, diluito, indito in uesicam, eo calanum alligato, ita premito, in fistulam introeat. Ea res sanum faciet cito. Et ad omnia ulcera uetera, & noua contritam cum melle opponito, sanum faciet. & si polypus in naso introierit, brassicam erraticam aridam tritam in malum conijcito, & ad nasum admoueto. Ita subducito susum animam quamplurimum poteris. in triduo polypus excidet. & ubi exciderit, tamen aliquot dies idem facito, ut radices polypi per sanas facias. Auribus si parum audies, terito cum uino brassicam, succum exprimito, in aurem intro tepidum instillato

stillato . cito te intelliges plus audire . Deinde petigini parce brassicam opponito , sanam faciet , & ulcus non faciet .

Aluum si uoles deijcere .

Aluum deijcere hoc modo oportet . si uis bene tibi deijcere , sume tibi ollam , addito eo aquæ sestarios v i . & eo addito unguam de perna . Si unguam non habebis , addito de perna frustum . p . s . quàm minime pingue . ubi iam coctum incipit esse , eo addito brassicæ coliculos ii . betæ coliculos i i . cum radice sua , feliculæ paulum , herbæ mercurialis non multum , mutulorum l . ii . piscem capitonem , & scorpionem i . cochleas v i . & lentis pugillum . Hæc omnia decoquito usque ad sestarios tres iuris . oleum ne addideris . indidem sume tibi sestarium unum tepidum . adde uini coi cyathum unum . bibe , interquiesce . deinde iterum eodem modo , deinde tertium . Purgabis te bene . Et si uoles insuper uinum eoum mixtum bibere , licebit bibas . Ex ijs tot rebus , quot scriptum est , unū , quod eorū uis , aluum deijcere potest . Verum ea re tot res sunt , uti bene deijcias , & suaue est .

Intertrigini , si uia ibis , remedium .

Intertrigini remedium . in uiam cum ibis , absynthij pontici surculum sub anulo habeto .

Luxum ut excantes .

Luxum siquod est , hac cantione sanum fiet . harundinam præde tibi uiridem p . iii . aut v . longam . Mediam diffinde , & duo homines teneant ad coxendices . Incipe cantare in alio . s . f . motas ueta daries dardaries astataries dissunapiter usq ; dum coëant . Ferrum insuper iactao , ubi coierint , & altera alteram tetigerit , id manu prende & dextra , sinistra præcide . Ad luxum , aut ad fra-

Eturam alliga, sanū fiet, & tamen quotidie cātato in alio.
 s. F. uel luxato. Vel hoc modo, huat hanat huat ista pista
 sista, daniabo, dānaustra, & luxato. Vel hoc modo.
 huat haut haut ista sis tar sis ardannabon dunnaustra.

Asparagus quomodo feratur.

Locum subigere oportet bene, qui habeat humorem,
 aut loco crasso, ubi erit subactus, areas facito, ut pos-
 sis dextra, sinistraq; sarire, runcare, ne calcetur. Cum
 areas deformabis, interuallum facito inter eas semipedem
 latum in omnes partes. Deinde serito. Ad lineam palo
 grana bina, aut terna demittito. Et eodem palo cauum
 terra operito. Deinde supra areas stercus spargito, bene
 serito. Secundum æquinoctium uernum, ubi erit natum,
 herbas crebro purgato, cauetoq; , ne asparagus unā cum
 herba uellatur. Quo anno seueris substramentis per hie-
 mem operito, ne peruratur. Deinde primo uere aperito,
 sarito, runcatoq;. Post annum tertium quā seueris, in-
 cendito uere primo. Deinde ne ante sarueris, quā aspa-
 ragus natus erit. ne in sariendo radices ledas. Tertio, aut
 quarto anno asparagum uellito ab radice. Nam si defrin-
 ges, stirpes fient, & intermorientur. Vsq; licebit uellas,
 donicum in semen uideris ire. Semen maturum fit ad au-
 tumnum. Ita cum sumpseris semen, incendito, & cum coe-
 perit asparagus nasci, sarito, & stercorato. Post annos
 VIII. aut IX. cum iam est uetus, digerito, & in quo lo-
 co positurus eris, terrā bene subigito, & stercorato. De-
 inde fossulas facito, quā radices asparagi demittas. Inter-
 uallum sit ne minus pedes singulos inter radices aspara-
 gi. uellito, sic circumfodito, ut facile euellere possis. Caue-
 to ne frangatur. Stercus ouillum quamplurimum fac inge-
 ras. id est optimū ad eam rem. Aliud stercus herbas creat.

Salsura

Salsura pernarum, ofellæ Puteolanæ.

Pernas sallire sic oportet, in dolio, aut in seria. Cum pernas emeris, unguas earū præcidito. Salis romaniensis moliti in singulas semodius. In fundo dolij, aut serie salē sternito. Deinde perna ponito. Cutis deorsum spectet. Sale obruito totam. Deinde alteram insuper ponito. Eodem modo obruito. Caueto, ne caro carnem tangat. Ita omnes obruito: ubi iam omnes composueris, sale insuper obrue, ne caro appareat, æqualem facito. Vbi iam dies v. in sale fuerint, eximito omnes cum suo sale. Quæ tum summæ fuerint, imas facito. Eodemq; modo obruito, & componito. Post diem omnino duodecimum pernas eximito, & salem omnem detergeto, & suspendito in uento biduum. Die tertio extergeto spongia bene, perunguito oleo. Suspendito in fumo biduum. Tertio die demito. Perunguito oleo, & aceto commixto, suspendito in carnario. nec tineæ, nec uermes tangent.

VARRONIS RERVM RVSTI
CARVM DE AGRICVLTURA, LI-
BRI PRIMI CAPITA.

Qui Græci de agricultura scripserint.	Caput I.
Quæ dijugenda sint ab agricultura.	Cap. II.
Artem esse agriculturam.	III.
Agriculturæ quod sit initium, & quis finis.	IIII.
Quot partes habeat disciplinæ cultura agri.	V.
De solo fundi quæ sint uidenda.	VI.
Qui sit ager optimus, & quis ab eo proximus, & qui deinceps.	VII.
De uineis.	VIII.
De modis agrorum.	VIIII.
Heredium, & Centuria, & Saltus, quare sint his uoca- bulis appellata.	X.
De uilla.	XI.
De aqua uillæ.	eodem
De loco, & in quam partem cœli uilla ponenda sit.	XII.
De uillæ rusticæ descriptione.	XIII.
De septis, quæ fundi tutandi causa fiunt.	XIIII.
De finib. tuendis.	XV.
De eis, quæ extra fundum commoda fiunt, aut incom- moda.	XVI.
Agri quib. reb. colantur.	XVII.
De numero rusticorum, quot operis quisque agri modus coli possit.	XVIII.
Quot iugis bouum quisq; agri modus coli possit.	XVIII.
De bubus.	XX.
De canibus.	XXI.
Si prata sunt in fundo, pecus non est, quid sit faciendum.	
De	

De muto instrumento.	XXII.
Quæ, et quo quidq; loco maximè expediat serere.	XXIII.
Olea in quali agro serenda sit.	XXIII.
Vinea in quo agro serenda sit.	XXV.
Quo loco ridicæ in uinea figi debeant.	XXVI.
De solis cursu indescripto in partes anni quattuor & octo, et de eis quaq; parte in agro debeat fieri.	XXVII.
Quotenos dies habeat quodq; tempus anni descripti in quattuor partes.	XXVIII.
Primo interuallo inter Fauonium, & Aequinoctium uernum quæ fieri oporteat.	XXVIII.
Secundo interuallo inter Vernum æquinoctium, quod est VIII. Kl. Apriles, & Vergiliarum exortum, qui est VI. Idus Maias, quæ fieri oporteat.	XXX.
Tertio interuallo inter Vergiliarum exortum, qui est VI. Idus Maias ad solstitium, quod est VI. Kl. Iul. quæ fieri oporteat.	XXXI.
De uincis nouellis.	eodem
De pampinatione.	eodem
Qualis sit capreolus in uite.	eodem
De pabulo secando.	eodem
De inrigatione.	eodem
Quarto interuallo, inter solstitium, quod est ex VI. Kl. Iul. in a. d. IIII. Idus Augustas, & Caniculam, quæ est ex a. d. III. Idus Augustas in a. d. Kl. Octobres, quæ fiant.	XXXII.
De eis quæ feri oporteat, & quare legumina, appellantur.	eodem
Quinto interuallo, inter Caniculã quæ a. d. III. Idus Augustas, & Aequinoctium autumnale, quod est a. d. V. Kl. Octobres, quæ fieri oporteat.	XXXIII.
	e s Sexto

Sexto interuallo, ab Aequinoctio autumnali serere oportere usque ad brumam, medij sunt dies XCI. nec ante aequinoctiū neq; post brumā seri oportere. Fabā optime seri in Vergiliarum occasu VI. Idus Nouembres. Vindemiam fieri oportere, inter Aequinoctium autumnale v. Kl. Octobres & Vergiliarum occasum VI. Idus Nouembres: deinde uites putari, & propagari, & seri poma frigidis locis uere. XXXIII.

Septimo interuallo, inter Vergiliarum occasum v. Idus Nouembres, & brumam VIII. Kl. Ianuarias quæ fieri oporteat. XXXV.

Octauo interuallo, inter brumā VIII. Kl. Ianuarias, & Faunonū v. Idus Febr. quæ fieri oporteat. XXXVI.

De lunarib. dieb. XXXVII.

De altera temporū diuisione, coniuncta cum Sole & Luna, & habentis sex partes. eodem

De Stercore: sterquilinum quo loco faciendum sit, in quo medio, si robusta materia sit depecta, non nasci serpentes. XXXVIII.

Quattuor esse genera seminum, & quæ quo tempore, loco, ut debeant seri. XXXVIII.

Quæ sint genera seminū, & quæ admodū propagari debeant, & quib. tēporib. quoq; loco ponēda sint. XL.

De temporib. transferendorum surculorum, & quæ sint post sationem obseruanda. XLI.

De medica. XLII.

De cytiso. XLIII.

Quoteni modij serantur in iugero, fabæ, tritici, hordei, farris. XLIII.

Sata quoto quæq; die prodeant de terra. XLV.

Ex quib. folijs cognosci possint anni tempora. XLVI.

Quem

Quemadmodum sata sint tuenda.	XLVII.
Quæ in spica sint uocabula, & causæ eorum.	XLVIII.
De fructibus maturis capiendis.	XLVIII.
De fenificio, & sicilitione pratorum.	eodem
De messe, & causa huius uocabuli, quare messis appellata sit, quare ué paleæ appellatæ sint.	L.
Aream qualem esse oporteat.	LI.
In semen quemadmodum spicas secerni oporteat.	LII.
Tritura quemadmodum fieri oporteat.	eodem
De stipula.	LIII.
De uindemia facienda.	LIIII.
De olea legenda.	LV.
De fœno condendo.	LVI.
De tritico condendo.	LVII.
De faba, & leguminibus condendis.	LVIII.
De uuis condendis.	eodem
De pomis condendis.	LVIII.
De olea condenda.	LX.
De amurca condenda.	LXI.
De promendis frugibus tuendi causa.	LXII.
Quemadmodum frumentum promendum sit.	LXIII.
De amurca tuenda & promenda.	LXIII.
De uino promendo.	LXV.
De olea promenda.	LXVI.
De nuce, & palmula, & fico promendo.	LXVII.
De uuis, & malis, et sorbis pensilibus promēdis.	LXVIII.
De farre promendo, aut ad cibatum, aut ad sationem, aut ad uendundum.	LXVIII.

M. TER. VAR

RONIS RERVM RVSTICA

RVM DE AGRICVL

TVRA LI-

BER I.

CAPVT PRIMVM.

TIVM si essem cōsecutus Fundania, commodius tibi hęc scribe rem, quę, nunc, ut potero, exponam, cogitans esse properandum, quod (ut dicitur) si est homo bulla, eo magis senex: annus enim octogesimus admonet me, ut sarcinas colligam ante, quàm proficiscar è uita. Quare, quoniam emisti fundum, quem bene colendo fructuosum conficere uelis, meq; ut id mihi habeam curare roges, experiar. & nō solum, ut ipse quoad uiuam, quid fieri oporteat ut te moneam, sed etiam post mortem. Neque patiar Sibyllam non solum cecinisse, quę, dum uiueret, prodesent hominibus, sed etiā quę cum perisset ipsa, & id etiā ignotissimis quoq; hominibus, ad cuius libros tot annis post publice solemus redire, cum desideramus quid faciendum sit nobis ex aliquo portento, me, necdum uiuo quidē, necessarijs meis quod profit facere. Quo circa scribā tibi tres libros indices, ad quos reuertare, si qua in re queres, quemadmodum quidq; te in colendo oporteat facere. Et quoniam (ut aiunt) Dei facientes adiuuant, prius inuocabo eos, nec, ut Homerus, & Ennius, Musas, sed XII. deos, consentis, neque tamen eos urbanos, quorum imagines ad
forum

forum duratæ stant, sex mares, & fœminæ totidem, sed illos XII. deos, qui maxime agricolarũ duces sunt. Primũ, qui omnes fructus agriculturæ cœlo, & terra continent, Iouem, & Tellurem. Itaq; quod ij parentes magni dicuntur. Iuppiter pater, appellatur. Tellus terra mater. Secũdo Solem, & Lunam, quorum tempora obseruantur, cum quædam seruntur, & conduntur. Tertio Cererem, & Liberum, quòd horum fructus maxime necessarij ad uictum. Ab his enim cibus, & potio uenit è fundo. Quarto Robigum, ac Floram, quibus propitijs, neque rubigo frumenta, atque arbores corrumpit, neq; non tempestiue florent. Itaq; publicæ Robigo feriæ, robigalia, Floræ, ludi floralia instituti. Item adueneror Mineruã, & Venerem, quarum unius procuratio oliueti, alterius hortorum, quo nomine rustica uinalia instituta. Nec non etiã præcor Lympham, ac Bonum euentum, quoniam sine aqua omnis arida, ac misera agricultura, sine successu, ac bono euentu, frustratio est nõ cultura. ijs igitur deis ad uenerationẽ aduocatis, ego referã sermones eos, quos de agricultura habuimus nuper, ex quibus quid te facere oporteat animaduertere poteris, in queis quæ non inerunt & quæres, indicabo, à quibus scriptorib. reperias, et Græcis, et nostris.

Qui Græcè scripserunt dispersim alius de alia re, sunt plus quinquaginta. Hi sunt, quos tu habere in cõsilio poteris, cum quid consulere uoles, Hieron Siculus, & Attalus Philometor, de philosophis, Democritus physicus, Xenophon socraticus, Aristoteles, & Theophrastus peripatetici, Archytas pythagoreus, item Amphiloachus Atheniẽsis, Anaxipolis thasius, Apollodorus lemnius, Aristophanes malcotes, Antigonus cymeus, Agathocles chius, Apollonius pergameneus, Aristãdrus atheniensis, Bacchius mile-

suis

sius, Bion soleus, Cheresteus, & Chereas Athenienses, Diodorus priennæus, Dion colophonius, Diophanes niceſis, Epigenes rhodius, Euagon thasius, Euphranij duo, unus Atheniensis, alter Amphipolites, Aegestas Maronites, Menandri duo, unus priennæus, alter heracleotes, Niceſius maronites, Pythion rhodius. De reliquis, quorū quæ fuerit patria non accepi, sunt Androtion, Aeschriion, Aristomenes, Athenagoras, Crates, Dadis, Dionysius, Euphiton, Euphorion, Eubolus, Lysimachus, Mnaseas, Menestratus, Pleuthiphanes, Persis, Theophilus. II, quos dixi, omnes soluta oratione scripserunt. easdē res etiā quidam uersibus, ut Hesiodus ascræus, Menecrates ephesus. Hos nobilitate Mago Carthaginensis præterijt pœnica lingua, quod res dispersas cōprehendit libris $\times \times \text{II} \times$. quos Cassius Dionysius uticēsis, uertit libris $\times \times$. ac Græca lingua Sextilio prætori misit, in quæ uolumina de Græcis libris eorum, quos dixi, adiecit non pauca, & de Magonis dempsit instar librorū VIII. Hosce ipsos utiliter ad VI. libros redegit Diophanes in Bithynia, & misit Deiotaro regi. Quo breuius de ea re conor tribus libris exponere, uno de agricultura, altero de re pecuaria, tertio de uillaticis pastionibus. Hoc libro circuncisis rebus, quæ non arbitror pertinere ad agriculturam. Itaq; prius ostendam, quæ secerni oporteat ab ea. Tum de his rebus dicam, sequens naturales diuisiones. Ea erunt ex radicibus trinis, & quæ ipse in meis fundis colendo animaduerti, & quæ legi, & quæ à peritis audij.

CAP. II.

Sementius ferijs in ædem Telluris ueneram rogatus ab æditimo, ut dicere didicimus à patribus nostris, ut corrigimur à recentibus urbanis, ab ædituo. Offendi ibi C. Fundanium socerum meum, & C. Agrium equitē R. socraticum

Socraticum, & P. Agrasium publicanum, spectantes in pariete pictam Italiam. Quid uos hic inquam, num feriae sementiuae otiosos huc adduxerunt, ut patres, & auos solebant nostros? Nos uero (inquit Agrius, ut arbitror) eadem causa, quae te, rogatio Aeditimi. Itaque si ita est, ut annuis, morere oportet nobiscum, dum ille reuertatur. Nam accersitus ab aedile, cuius procuratio huius templi est, nondum redijt, & nos, ut expectaremus se, reliquit qui rogaret. Vultis igitur interea uetus prouerbium, quod est, Romanus sedendo uincit, usurpemus, dum ille uenit? Sanè inquit Agrius, & simul cogitans, portam itineri dici longissimam esse, ad subsellia sequentibus nobis procedit. Cum consedissemus, Agrasius uos, qui multas perambulastis terras, ecquam cultiorem Italia uidistis inquit? Ego uero Agrius, nullam arbitror esse, quae tam tota sit culta. Primùm cum orbis terrae diuisus sit in duas partes ab Eratosthene, maxime secundum naturam ad meridiem uersus, & ad septentriones. Et sine dubio, quoniam salubrior pars septentrionalis est, quam meridiana. Et quae salubriora, illa fructuosiora, dicendum magis eam fuisse opportunam ad colendum, quam Asiam, ibique Italiam. primum quòd est in Europa, secundo, quòd haec temperatior pars est, quam interior. nam intus penè sempiternae hyemes. Neque mirum, quod sunt regiones inter circulum septentrionalem, & inter cardinem caeli, ubi sol etiam sex mensibus continuus non uidetur. Itaque in oceano in ea parte ne nauigari quidem posse dicunt propter mare congelatum. Fundanius, em ibi tu quicquam nasci putas posse, aut coli natum? Verum enim est illud Pacuiij, Sol si perpetuo sit, aut nox, flammeo uapore, aut frigore, terrae fructus omnes interire. Ego hic, ubi nox, & dies modice re-

dit,

dit, & abit, tamen æstiuo die, si non diffinderem meo in-
 fiticio somno meridie, uiuere non possem, illic in semestri
 die, aut nocte quemadmodum quicquam seri, aut alescere,
 aut meti possit? Contra quid in Italia utensile non modo
 non nascitur, sed etiam non egregium fit? quod far con-
 feram campano? quod triticum appulo? quod uinum fa-
 lerno? quod oleum uenafro? Non arboribus consita Ita-
 lia est, ut tota pomarium uideatur? An Phrygia magis ui-
 tibus cooperta, quam Homerus appellat ἀμπέλαια, quam
 hæc? aut Argos, quod idem poëta πολύπυρον, in qua terra
 iugerum unum denos, & quinos denos culleos fert uini,
 quot quædam in Italia regiones. An non M. Cato scri-
 bit in libro originum sic? ager gallicus romanus uocatur,
 qui uiritim cis Ariminum datus est ultra agrum Picentium.
 In eo agro aliquot fariam in singula iugera dena cullea
 uini fiunt. Non ne item in agro fauentino, à quo ibi tri-
 cenariæ appellantur uites, quòd iugerum tricenas ampo-
 ras reddat? Simul aspicit me, certe inquit, L. Martius
 præfectus fabrum tuus in fundo suo Fauentie hanc mul-
 titudinem dicebat suas reddere uites. Duo in primis spe-
 ctasse uidentur Italici homines colendo, possent ne fru-
 ctus pro impensa, ac labore redire, & utrum saluber lo-
 cus esset, an non: quorum si alterutrum decollat, & nihi-
 lominus quis uult colere, mente est captus, atq; ad agna-
 tos, & gentiles est deducendus. Nemo enim sanus debet
 uelle impensam, ac sumptum facere in culturam, si uidet
 non posse refici. Nec si potest reficere fructus, si uidet eos
 fore, ut pestilentia dispareant. Sed opinor qui hæc com-
 modius ostendere possint, adsunt. Nam C. Licinium Sto-
 lonem, & Cn. Tremelium Scrofam uideo uenire, Vnum
 cuius maiores de modo agri legem tulerunt. Nam Stolo-

nis illa

nis illa lex, quæ uetat plus D. iugera habere ciuem R. & qui propter diligentiam culturae Stolonum confirmauit cognomen, quòd nullus in eius fundo reperiri poterat stolo, quod effodiebat circum arbores, è radicibus, quæ nascerentur è solo, quos stolones appellabant, eiusdem gentis C. Licinius tribunus pleb. cum esset post reges exactos annis CCCLXV. primus populum ad leges accipiundas in septem iugera forensia, è comitio eduxit. Alterum collegam tuum, xx uir qui fuit, ad agros diuidendos campanos, uideo huc uenire Cn. Tremelium Scrofam, uirum omnibus uirtutibus politum, qui de agricultura romanus peritissimus existimatur. An nõ iure inquam? Fundi enim eius propter culturam iucundiore spectaculo sunt multis, quàm regie polita ædificia aliorum, cum huius spectatum ueniant uillas, non ut apud Lucillum, ut uideant pinacothecas, sed oporothecas. Huiusce inquam pomaria summa sacra uia, ubi poma ueneunt, contra auream imaginem. Illi interea, ad nos. Et Stolo, Num cœna comesa inquit uenimus? nam non L. uidemus Fundilium, qui nos aduocauit. Bono animo este inquit Agrius: Nam non modo ouum illud sublatum est, quod ludis circensibus nouissimi curriculi finem facit quadrigis, sed ne illud quidem ouum uidimus, quod in ceriali pompa solet esse primum. Itaque dum id nobiscum unà uideatis, ac uenit æditimus, docete nos agricultura quam summam habeat, utilitatem ne, an uoluptatem, an utrunque: ad te enim rudem esse agriculturae nunc, olim ad Stolonem fuisse dicunt, Scrofa, Prius inquit discernendum, utrum quæ serantur in agro ea sola sint in cultura, an etiam quæ inducantur in rura, ut oues, & armenta. Video enim qui de agricultura scripserunt, & Poenice, & Græcè, & Latine, latius uagatos,

.iii. uir.

sortes autem

.i. magis

peras te

magisterium

tos, quàm oportuerit. Ego uero inquit Stolo, eos non in omni re imitandos arbitror, & eo melius fecisse quosdam, qui minore pomerio finierunt, exclusis partibus, quæ non pertinent ad hanc rem. quare tota pascio, quæ coniungitur à plerisque cum agricultura, magis ad pastorem, quàm ad agricolam pertinere uidetur. Quo circa principes, qui utrique rei præponuntur, uocabulis quoque sunt diuersi, quòd unus uocatur uilicus, alter magister pecoris. Vilicus agri colendi causa cõstitutus, atque appellatus à uilla, quod ab eo in eam conuehantur fructus, & uehantur, cum ueneunt. À quo rustici etiam nunc quoque uiam ueiam appellant, propter uecturas, & uellam non uillam, quò uehant, & unde uehant. Item dicuntur, qui uecturis uiuunt, uel laturam facere. Certe, inquit Fundanius, aliud pascio, & aliud agricultura, sed affinis. Et ut dextera tibia alia, quàm sinistra, ita ut tamen sit quodammodo coniuncta, quod est altera eiusdem carminis modorum incentiua, altera succentiua. Et quidem licet adicias inquam, pastorum uitam esse incentiuam, agricolarum succentiuam auctore doctissimo homine Dicearcho, qui Græciæ uita qualis fuerit, ab initio nobis ita ostendit, ut superioribus temporibus fuisse doceat, cum homines pastoritiã uitam agerent, neque scirent etiam arare terram, aut serere arbores, aut putare, ab his inferiore gradu ætatis susceptam agriculturam. Quocirca & succinit pastorali, quod est inferior, ut tibia sinistra à dextræ foraminibus. Agrius Tu inquit tibicen non solũ adimis domino pecus, sed etiã seruis peculium, quibus domini dant, ut pascant, atque etiã leges colonicas tollis, in quibus scribimus, Colonus in agro surculario ne capra natũ pascat, quas etiã astrologia in cœli recepit, nõ lōge ab Tauro. Cui Fundanius, Vide inquit, ne agri

agri istuc sit ab hoc, cum in legibus etiam scribatur, pecus quoddam. Quædam enim pecudes culturæ sunt inimicæ, ac ueneno, ut istæ, quas dixisti, capræ, eæ enim omnia nouella sata carpendo corrumpunt, non minimum uites, atq; oleas. Itaq; propterea institutum diuersa de causa, ut ex caprino genere ad alij dei aram hostia adduceretur, ad alij non sacrificaretur, cum ab eodem odio alter uidere nollet, alter etiam uidere pereuntem uellet. Sic factum, ut Libero patri repertori uitis hirci immolarentur, proinde ut capite darent pœnas. Contra, ut Mineruæ caprini generis nihil immolarent, propter oleam, quòd eam, quam læserit, fieri dicunt sterilem. eius enim saluam esse fructus uenenum. Licinius, Hoc nomine etiam Athenis in arcem non inigi, præterquam semel ad necessarium sacrificium, ne arbor olea, quæ primum dicitur ibi nata, à capra tãgi possit. Nec ullæ inquã pecudes agriculturæ sunt propriæ, nisi quæ agrum operæ, quo cultior sit, adiuuare, ut eæ, quæ iunctæ arare possunt. Agrasius si istuc ita est inquit, quomodo pecus remoueri potest ab agro, cum stercus, quod plurimum prodest, greges pecorum ministrant? Sic inquit Agrius, uenaliū greges dicemus agriculturam esse, si propter istam rem habendum statuerimus. Sed error hinc, quòd pecus in agro esse potest, & fructus non in eo agro ferre, quod non sequendum. Nam sic etiam res aliæ diuersæ ab agro erunt assumendæ, ut si habeas plures in fundo textores, atque institutos histonas, sic alios artifices. Scrofa, dijungamus igitur inquit, pastionem à cultura, & si quis quid uult aliud. An ne ego inquam sequar Sæsernarum patris, & filij libros? ac magis putem pertinere figlinas quemadmodum exerceri oporteat, quam argenti fodinas, aut alia & alia metalla, Arami fo diu

quæ sine dubio in aliquo agro fiunt. Sed ut neq; lapidicina, neq; arenariæ ad agriculturam pertinent, sic figlina. neque ideo non in quo agro idoneæ possunt esse, non exercendæ, atq; ex eis capiundi fructus, ut etiam si ager secundû uiam, & opportunus uiatoribus locus, ædificandæ tabernæ diuersoriæ, quæ tamẽ quamuis sint fructuosæ, nihilo magis sunt agriculturæ partes. Non enim si quis propter agrum, aut etiã in agro profectus domino, agriculturæ acceptum referre debet, sed id modo, quod ex satione terra sit natum ad fruendum. Suscipit Stolo, Tu inquit inuides tanto scriptori, & obstrigillâdi causa figlinas reprehendis, cum præclara quædam, ne laudes, prætermittas, quæ ad agriculturam uehementer pertineant.

Cum subrisisset Scrofa, quòd non ignorabat libros, & despiciebat, & Agrasius se scire modo putaret, ac Stolonem rogasset, ut diceret, cœpit, Scribit cimices quemadmodum interfici oporteat his uerbis. Cucumerem anguinum condito in aquam, eamq; infundito quò uoles, nulli accedent. uel fel bubulum cum aceto mixtum, unguito lectum. Fundanius aspicit ad Scrofam, & tamen uerû dicit, inquit, hic, ut hoc scripserit in agricultura. Ille. Tam hercle, quàm hoc, si quem glabrum facere uelis, quod iubet, ranam luridam conijcere in aquam, usquequo ad tertiam partem decoxeris, coq; unguere corpus. Ego quod magis inquam pertineat ad Fundanij ualetudinem, & in eo libro est, satius dicam, nam huiusce pedes solent dolere, in fronte contrahere rugas. Dic sodes inquit Fundanius: nam malo de meis pedibus audire, quàm quemadmodum pedes betaceos scri oporteat. Stolo subridens dicam, inquit, eisdem, quibus ille uerbis scripsit, uel Tarquennam audiui. Cû homini pedes dolere cœpissent, qui

tui

pedes dolere contra
hanc infante in
gas.

tui meminisset, ei mederi posse. Ego tui memini, medere meis pedibus. Terra pestē teneto. Salus hic maneto in meis pedibus. Hoc ter nouies cantare iubet, terrā tangere, despuere, ieiunū cātare. Multa inquā itē alia miracula apud Sāfernas inuenies, quæ omnia sunt diuersa ab agricultura, & ideo repudiāda, quasi uero inquā, nō apud ceteros quoq; scriptores talia reperiātur. An non in magni illius Catonis libro, qui de agricultura est editus, scripta sunt permulta similia ut hæc? Quemadmodū placentam faccre oporteat, quo pacto libū, qua ratione pernas fallire. Illud non dicis inquit Agrius, quod scribit, si uelut in conuiuio multam bibere, cœnareq; libenter, ante esse oportet brasficam crudā ex aceto, & post, aliqua folia v. CAP. III.

Igitur inquit Agrasius, quæ diiungēda essent à cultura cuiusmodi sint, quoniā discretū de ijs rebus dicēdū, quæ sciētia sit, & quid in colēdo nos docet, ars an sit, an quid aliud, & à quibus carceribus decurrat ad metas. Stolo cum aspexisset Scrofam, Tu inquit, & atate, & honore, & scientia quod præstas, dicere debes. Ille non grauitus, Primum inquit, nō modo est ars, sed etiam necessaria, ac magna. eaq; est scientia, quæ docet, quæ sint in quoquo agro serunda, ac faciūda, quæq; terra maximos perpetuo reddat fructus.

CAP. IIII.

Eius principia sunt eadē, quæ mundi esse Ennius scribit, aqua, terra, anima, & sol. Hæc enim cognoscenda prius, quàm iacias semina, qd' initium fructuum oritur. Hinc profecti agricolæ ad duas metas dirigere debent, ad utilitatem, & uoluptatem. Vtilitas querit fructū, uoluptas delectationē. Priores partes agit, quod utile est, quàm quod delectat, nec non ea, quæ faciunt cultura honestiorem agrū, pleraq; non solum fructuosiore eundem faciunt,

f 3 ut

ut cum in ordinem sunt consita arbuta, atq; oliueta, sed etiam uendibiliorem, atq; adiiciunt ad fundi pretiū. nemo enim eadē utilitate non formosius quod est, emere mauult pluris, quā si est fructuosus turpis. Vtilissimus autem is ager, qui salubrior est, quā alij, quod ibi fructus certus, contra quod in pestilēti, calamitas, quamuis in feraci agro colonum ad fructus peruenire non patitur. Etenim ubi ratio cum orco habetur, ibi nō modo fructus est incertus, sed etiam colentiū uita. Quare ubi salubritas non est, cultura non aliud est, atq; alea domini uita, ac rei familiaris. Nec hęc non diminuitur scientia. ita enim salubritas, quę ducitur è cœlo, ac terra, nō est in nostra potestate, sed in nature, ut tamē multum sit in nobis, quod grauiora quę sunt, ea, diligētia, leuiora facere possumus. etenim si propter terram, aut aquā, odorem uē, quem aliquo loco cruciat, pestilentior est fundus, aut propter cœli religionem ager calidior sit, aut uentus nō bonus fiet. Hęc uitia emē dari solent domini sciētia, ac sumptu. quod permagni interest, ubi sint posite uillę, quantę sint, quō spectēt, porticibus, ostijs, ac fenestris. An nō ille Hippocrates medicus in magna pestilentia, nō unū agrū, sed multa oppida, scientia seruauit? Sed quid ego illū uoco ad testimoniū? Non hic Varro noster, cum Corcyrę esset exercitus, ac classis, & omnes domus repletę essent egrotis, ac funeribus, immisso fenestris nouis aquilone, & obstructis pestilentibus, ianuāq; permutata, ceteraq; eius generis diligentia, suos comites, ac familiā, incolumes reduxit? CAP. V.

*ut partes habeat
philosophicę*
Sed quoniam agriculturę, quod esset initium, & finis dixi, relinquitur quot partes ea disciplina habeat, ut sit uidentum. Equidem innumerabiles mihi uidentur inquit Agrius, cū lego libros Theophrasti cōplures, qui
in scri

inſcribuntur $\phi\tau\omega\pi$ $i\sigma\phi\lambda\epsilon\sigma$, & alteri $\phi\upsilon\lambda\iota\kappa\delta\eta$ $\acute{\alpha}\tau\iota\delta\eta$. Sto-
 lo iſti inquit libri non tam idonei ijs, qui agrum colere vo-
 lunt, quam qui ſcholas philoſophorum, neque eo dico,
 quòd non habeant & utilia, & communia quædam. qua-
 propter tu potius agriculturæ partes nobis expone. Scro-
 fâ agriculturæ inquit, quatuor ſunt partes ſummæ. è queis
 prima cognitio fundi, ſolum, partesq; eius quales ſint.
 Secunda, quæ in eo fundo opus ſunt, ac debeant eſſe cul-
 turæ cauſa. Tertia, quæ in eo prædio colendi cauſa ſint fâ
 ciunda. Quarta, quo quicq; tempore in eo fundo fieri cõ-
 ueniat. De his quatuor generibus ſingula minimum in bi-
 nas diuiduntur ſpecies. quod habet prima eâ, quæ ad ſo-
 lum pertinent terræ, & quæ ad uillas, & ſtabula. Secunda
 pars, quæ mouentur, atque in fundo debcant eſſe culturæ
 cauſa. eſt item bipartita, de hominibus, per quos colendũ,
 & de reliquo inſtrumento. Tertia pars, quæ de rebus, di-
 uiditur, quæ ad quamq; rem ſint præparanda, & ubi
 quæq; faciunda. Quarta pars de temporibus, quæ ad ſo-
 lis circumitum annuum ſint referenda, & quæ ad Lunæ
 menſtruum curſum. De primis quatuor partibus prius di-
 cam, deinde ſubtilius de octo ſecundis.

CAP. VI.

Igitur primum de ſolo fundi uidendum hæc quatuor. *de ſolo fundi*
 Quæ ſit forma, quo in genere terræ, quãtus, quã per
 ſe tutus. Formæ cum duo genera ſint, una quam natura
 dat, altera, quam ſationes imponũt, prior, quòd alius ager
 bene natus, alius male. poſterior, quòd alius fundus bene
 conſitus eſt, alius male. dicã prius de naturali. Igitur cum
 tria genera ſint à ſpecie ſimplicia agrorum, campeſtre,
 collinum, & montanum, eſt ex ijs tribus quartum, ut in eo
 fundo, in quo hæc duo, uel tria ſunt, ut multis locis licet
 uideri. E' quibus tribus ſaſtigijs ſimplicibus, ſine dubio

infinis alia cultura aptior, quàm summis, quòd hæc calidiora, quàm summa, sic collinis, quòd ea tepidiora, quàm infima, aut summa. Hæc apparent magis ita esse in latioribus regionibus, simplicia cum sunt. Atq; ubi lati campi, ibi magis æstus. Et eò in Apulia loca calidiora, ac grauiora. Et ubi montana, ut in Vesuuio, quòd leuiora, & ideo salubriora. Qui colunt deorsum, magis æstate laborant, qui sursum, magis hyeme, uerno tempore in campestribus maturius eadem illa seruntur, quàm in superioribus, & celerius hic, quàm illic coguntur. Necnon sursum, quàm deorsum tardius seruntur, ac metuntur. Quædam in montanis prolixiora nascuntur, ac firmiora, propter frigus, ut abietes, ac sappini. Hic, quòd tepidiora populi, ac salices, sursum fertiliora, ut arbutus, ac quercus, deorsum, ut nunces Græcæ, ac mariscæ fici. In collibus humilibus societas maior cum campestri fructu, quàm cum montano, in altis contra. Propter hæc tria fastigia formæ, discrimina quædã fiunt sationum, quòd segetes meliores existimantur esse campestres, uinæ collinæ, syluæ montanæ, plerûq; hiberna ijs esse meliora, qui colunt campestria, quòd tunc prata ibi herbosa, putatio arborum tolerabilior. Contra æstiuæ montanis locis commodiora, quòd ibi tum & pabulû multum, quod in campis aret, ac cultura arborû aptior, quòd tum illic frigidior aër. Campester locus is melior, qui totus æquabiliter in unam partem uergit, quàm is, qui est ad libellam æquus, quòd is, cum aquæ non habent delapsum, fieri solet uliginosus. eo magis si quis est inæquabilis, eo deterior, quòd fit propter lacunas aquosus. Hæc, atq; huiusmodi tria fastigia agri ad colendum dispariliter habent momentum.

CAP. VII.

ris-ages opting. **S**Tolo, Quod ad hanc formam naturalem pertinet, de eo non

eo non incommode Cato uidetur dicere, cum scribit optimum agrum esse, qui sub radice motis situs sit, & spectet ad meridianam caeli partem. Subijcit Scrofa. De forma cultura hoc dico, quae specie fiant uenustiora, sequi, ut maiore quoque fructu sint, ut qui habent arbusta, si sata sunt in quincuncem propter ordines, atque interualla modica. Itaque maiores nostri ex aruo aequè magno, sed male consito, & minus multum, & minus bonum faciebant uinum, & frumentum, quod quae suo quicque loco sunt posita, ea minus loci occupant, & minus officit aliud alij ab sole, ac luna, & uento. Hoc licet coniectura uidere ex aliquot rebus, ut nuces integras, quas uno modio comprehendere possis, quod putamina suo loco quaeque habet natura composita, cum easdem si fregeris uix sesquimodio concipere possis. Praeterea quae arbores in ordinem satae sunt, eas aequabiliter ex omnibus partibus sol, ac luna coquunt. quo fit, ut uuae, & oleae plures nascantur, & ut celerius coquantur. quas res duas sequuntur altera illa duo, ut plus reddant musti, & olei, & pretij pluris. Sequitur secundum illud, quali terra solum sit fundi, à qua parte uel maxime bonus, aut non bonus appelletur. Refert enim, quae res in eo serui, nascique, & cuiusmodi possint. Non enim eadem omnia in eodem agro recte possunt. Nam ut alius est ad uitem appositus, alius ad frumentum, sic de ceteris alius ad aliam rem. Itaque Cretae ad cortyniam dicitur platanus esse, quae folia hyeme non amittat. Itemque in Cypro, ut Theophrastus ait, una. Item Sybari, qui nunc Thuriij dicuntur, quercus simili esse natura, quae est in oppidi conspectu. Item contra atque apud nos fieri ad elephantinè, ut neque ficus neque uites amittant folia. Propter eandem causam multa sunt bisera, ut uites apud mare Smyrnae, malus bisera, ut in

agro Consentino. Idem ostendit, quod in locis feris plura ferunt, in ijs, quæ sunt culta meliora, eadem de causa sunt, quæ non possunt uiuere nisi in loco aquoso, aut etiam aqua. & id discriminatim, ut alia in lacubus, ut arundines in Reatino, alia in fluminibus, ut in Epeiro arbores alni, alia in mari, ut scribit Theophrastus, palmas, & squillas. In Gallia trāsalspina intus ad Rhenū, cum exercitū ducerem, aliquot regiones accessi, ubi nec uitis, nec olea, nec poma nascerentur, ubi agros stercorarēt candida fossicia creta. Vbi salem nec fossiciū, nec maritimū haberēt, sed ex quibusdā lignis combustis, carbonibus falsis pro eo uterentur. Stolo, Cato quidē inquit, gradatim præponēs, aliū alio agrum meliorē dicit esse in nouē discriminibus, quod sit primus, ubi uineæ possint esse bono uino, & multo. Secundus, ubi hortus irriguus. Tertius, ubi salicta. Quartus, ubi oliueta. Quintus, ubi pratum. Sextus, ubi cāpus frumētarius. Septimus, ubi cædua silua. Octauus, ubi arbutum. Nonus, ubi glandaria silua. Scrofa, Scio inquit scribere illum, sed de hoc non consentiunt omnes, quod alij dant primatum bonis pratis, ut ego quoq; à quo antiqui prata parata appellarūt. Cæsar Vopiscus ædilicius, causam cum ageret apud Censores, campos Rosæ Italiæ dixit esse summem, in quo relicta pertica postridie non appareret propter herbam.

CAP. VIII.

CONTRA uineā sunt, qui putent sumptu fructū deuorare. Refert inquam, quod genus uineæ sit, quod sunt multæ species eius. aliæ enim humiles, ac sine ridicis, ut in Hispania, aliæ sublimes, ut quæ appellatur iugata, ut pleræq; in Italia. quarū nomina duo, pedamēta, & iuga. quibus stat rectis uinea dicuntur pedamenta, quæ transuersa iunguntur iuga, ab eo quoque uineæ iugata. Iugorum ge-

nera

summen.

has uinea esse
dicit.

nera ferè quatuor, pertica, arundo, restes, uites. Pertica, ut in falerno. Arundo, ut in Arpino. Restes, ut in Brundisino. Vites, ut in Mediolanēsi. Iugationis species duæ, una directâ, ut in agro canusino, altera compluuiata in longitudinē, & latitudinē iugata, ut in Italia pleræq;. Hæc ubi domo nascuntur, uinea non metuit sumptū, ubi multa ex propinqua uilla, non ualde. Primū genus quod dixi, maxime querit salicta. Secundū, arundineta. Tertiū iunceta, aut eius generis rem aliquam. Quartum arbusta, ubi traduces possint fieri uitū, ut Mediolanenses faciunt in arboribus, quas uocāt opulos. Canusini in harūdulatione inficis. Pedamentū itē ferè quatuor generū. Vnū robustum, quod optimū solet afferri in uinea è quercu, ac iunipero, & uocatur ridica. Alterū palus è pertica, melior è dura, quod diurnior, quē cū infimū terra uoluit, puter euertitur, & fit solū summū. Tertiū, quod horū inopiæ subsidio misit arūdinetū. Inde enim aliquot colligatas libris demittunt in tubulos fictiles, cū fundo pertuso, quos cuspides appellant, qua humor aduenticius trāsire possit. Quartum est pedamentū natiū eius generis, ubi ex arboribus in arbores traductis uitibus uinea fit, quos traduces quidam rumpos appellant. Vineæ altitudinis modus, longitudo hominis. Interualla pedamentorum, qua boues iūcti arare possint. Ea minus sumptuosa uinea, quæ sine iugo ministrat acratophoro uinū. Huius genera duo. unum, in quo terra cubilia præbet uuis, ut in Asia multis locis, quæ sepe uulpibus, & hominibus fit communis. nec nō si parit humus mures, minor fit uindemia: nisi totas uineas opereris muscipulis, quod in insula Pandatharia faciunt. Alterū genus uineti, ubi ea modo remouetur à terra uitis, quæ ostendit se afferre uuam. Sub eam, ubi nascitur uua

subij

subijciuntur circiter bipedales è surculis furcilla, ne uindemia pereat, & uindemia facta deniq; discat pendere in palmam, aut funiculo, aut uinctu, quod antiqui uocabant cestum. ibi dominus simul ac uidit occipitiu uindemiatoris, furcillas reducit hibernatum in tecta, ut sine sumptu earum opera altero anno uti possit. Hac consuetudine in Italia utuntur Reatini. Hæc ideo uarietas maxime, quod terra cuiusmodi sit, refert. ubi enim natura humida, ibi altius uitis tollenda, quod in partu, & alimonio uinum non ut in calice querit aquam, sed solem. itaque ideo (ut arbitror) primum è uinea in arbores ascendit uitis.

CAP. IX.

ca. discrimina.

Terra inquam, cuiusmodi sit refert, & ad quam rem bona, aut non bona sit. ea tribus modis dicitur, communi, proprio, & mixto: Communi, ut cum dicimus orbem terræ, & terram Italiam, aut quam aliam. in ea enim & lapis, & arena, & cætera eius generis sunt in nominando comprehensa. Altero modo dicitur terra proprio nomine, quæ nullo alio uocabulo, neq; cognomine adiecto appellatur. Tertio modo dicitur terra, quæ est mixta in quo seri potest quid, & nasci, ut argillosa, aut lapidosa: sic aliæ, cum in hac species nõ minus sint multæ, quàm in illa cõmuni propter admixtiones. in illa enim cū sit dissimuli ui, ac potestate, partes permultæ, in queis, lapis, marmor, rudus, arena, sabulo, argilla, rubrica, puluis, creta, glareæ, carbunculus, idest, quæ sole perferue ita fit, ut radices satorum comburat. Ab ijs, quæ proprio nomine dicitur terra, cum est admixta ex his generibus aliqua re, tum dicitur aut cretosa, aut glareosa, & sic ab alijs generum discriminibus mixta, & uti horum uarietates, ita genera hæc, ut præterea subtiliora sint alia. Nam minimū

feruet in.

in singula facies terna, quòd alia terra est ualde lapidosa, alia mediocriter, alia propè pura. Sic de alijs generibus reliquis, admixtæ terræ tres gradus ascendunt eosdem. Præterea hæ ipsæ ternæ species ternas in se habent alias, quòd partim sunt humidiores, partim aridiores, partim mediocres. neque non hæc discrimina pertinent ad fructus uehementer. Itaque periti in loco humidiorè far adreum potius serunt, quàm triticum. Contra in aridiorè hordeum potius, quàm far, in mediocri utrunque. Præterea etiam discrimina omnium horum generum subtiliora alia, ut in sabulosa terra, quòd ibi refert, sabulo albus sit, an rubicundus, quòd subalbus ad serendos surculos alienus, contra rubicundior appositus. Sic magna tria discrimina terræ, quòd refert utrum sit macra, an pinguis, an mediocris. quo ad culturam pinguis fecundior ad multa, macra contra. Itaque in ijs, ut in Pupinia, neque arbores prolixas, neque uites feraces, neque stramenta uidere crassa possis, neque ficum mariscam, & arbores plerasque, ac prata retorrída, & muscosa. Contra in agro pingui, ut in Hetruria, licet uidere, segetes fructuosas, ac restibiles, & arbores prolixas, & omnia sine musco. In mediocri autem terra, ut in Tyburti, quòd propius accedit, ut non sit macra, quàm ut sit ieiuna, eò ad omnes res commodior, quàm si inclinauit ad illud, quod deterius. Stolo, Non male inquit, quæ sit idonea terra ad colendum, aut non, Diophanes biethynius scribit signa sumi posse aut ex ipsa, aut ex ijs, quæ nascuntur ex ea, ex ipsa, si sit terra alba, si nigra, si leuis, quæ cum fodiat, facile frietur, naturaq; non sit cinericia, ne ue uehementer densa. Ex ijs autem, quæ

enata

* in Veris

enata sunt fera, si sunt prolixa, atque ea, quæ ex ijs nasci debent, earum rerum feracia. Sed quod sequitur tertium illud de modis dice.

CAP. X.

u. dir. metiendi z. u. et de illis u. u. m. m. b.
Ille. Modos, quibus metirentur rura, alius alios constituit. Nam in Hispania ulteriore metiuntur iugis, in Campania uersibus, apud nos in agro Romano, ac Latino iugeris. Iugum uocant, quod iuncti boues uno die exarare possint. uersum dicunt centum pedes quoquo uersum quadratum. Iugerum, quod quadratos duos actus habeat. Actus quadratus, qui & latus est pedes CXX. & longus totidem. Is modus acnua Latine appellatur. Iugeri pars minima dicitur scrupulum, id est decem pedes in longitudinem, & latitudinem quadratum. Ab hoc principio mensores nonnunquam dicunt in subsiciuum esse unciam agri, aut sextantem, aut quid aliud, cum ad iugerum peruenerunt, id habet scrupula CCLXXXVIII. quantum as. Antiquus noster ante bellum punicum pendebat bina iugera, quod à Romulo primum diuisa dicebantur uiritim, quæ quod heredem sequerentur, heredium appellarunt. Hæc postea à centum centuria dicta. Centuria est quadrata in omnes quatuor partes, ut habeat latera longa pedum ∞ ∞ C. Hæ porro quatuor centuriæ cōiunctæ, ut sint in utranq; partē binæ, appellatur in agris diuisis uiritim publice saltus. CAP. XI.

De villa.
IN modo fundi nō animaduerso lapsi sunt multi, quod alij uillam minus magnam fecerunt, quàm modus postulat, alij maiorem, cum utranq; sit contra rem familiarem, ac fructum. maiora enim tecta & edificamus pluris, & tuemur sumptu maiore. minora cum sunt, quàm postulat fundus, fructus solēt disperire. Licinius. Dubium enim

enim

enim non est, quin cella uinaria maior sit faciunda in eo agro, ubi uineta sint ampliora, ut horrea, si frumentarius ager est. Villam edificandam potissimum, ut intra septa uillæ habeat aquam, si non, quamproxime. Primum, quæ ibi sit nata, secundum, quæ influat perennis. Si omnino aqua non est uiua, cisterne faciunde sub tectis, & lacus sub dio, ex altero loco ut homines, ex altero ut pecus uti possit.

CAP. XII.

DAndam operam, ut potissimū sub radicibus montis siluestris uillam ponas, ubi pastiones sint laxæ, ita ut contra uentos, qui saluberrimi in agro stabunt. Quæ posita est ad exortus æquinoctiales aptissima, quod æstate habet umbram, hyeme solem. Sin cogare secundum flumen edificare, curandū ne aduersum eum ponas. hyeme enim fiet uehementer frigida, & æstate non salubris. Aduertendum etiam si qua erunt loca palustria, & propter easdem causas, & quod arescunt, crescunt animalia quedam minuta, quæ non possunt oculi consequi, & per aëra intus in corpus per os, ac nares perueniunt, atque efficiunt difficilis morbos. Fundanius, Quid potero inquit facere, si istiusmodi mi fundus hereditate obuenerit, quo minus pestilentia noceat? Istuc uel ego possum respondere inquit Agrius. Vendas quot assibus possis, aut si nequeas, relinquis. At Scrofa Vitandum inquit, ne in eas partes spectet uilla, ex quibus uentus grauior afflare soleat. ne ue in conualli caua, & ut potius in sublimi loco edifices. qui quod perflatur, si quod est, quod aduersariū inferatur, facilius discutitur. Præterea, quod ab sole toto die illustratur, salubrior est, quod & bestiola siquæ propè nascuntur, & inferuntur, aut efflantur, aut aritudine cito pereunt. Nimbi repentini, ac torrentes fluuij, periculosi

culosi illis, qui in humilibus, ac cauis locis ædificia habent, & repentina prædonum manus, quòd improuisos facilius opprimere possunt. Ab hoc utroque superiora loca tutiora.

CAP. XIII.

IN uilla faciunda stabula ita ut bubilia, sint ibi. hyeme, quæ possint esse caldiora. Fructus ut est uinum, & oleum, loco plano in cellis, item ut uasa uinaria, & olearia potius faciendum. Aridus, ut est faba, & fœnum in tribulatis. Familia ubi uersetur prouidendum, si fœsi opere, aut frigore, aut calore, ubi commodissime possint se quiete recuperare. Vilici proxime ianuam cellam esse oportet. eumq; scire, qui introëat, aut exeat noctu, quid uerferat, præsertim si ostiarius est nemo. In primis culina uidenda, ut sit adnota, quod ibi hieme antelucanis temporibus aliquot res cõficiuntur, cibus paratur, ac capitur. Faciendum etiam plaustris, ac cætero instrumento omni, quibus cœlum pluuium inimicum, in cohorte ut satis magna sint tecta. hæc enim si intra clausum in consepto, & sub dio, furem modo non metuunt, aduersus tempestatem nocentem non resistunt. Cohortes in fundo magno due aptiores. Vna, ut interius compluuium habeat lacum, ubi aqua saliat, qui intra stylobatas cum uenit, sit semipiscina. Boues enim ex aruo æstate reducti hic bibunt, hic perfunduntur. nec minus è pabulo dum redierunt, anseres, sues, porci. In chorte exteriori lacum esse oportet, ubi maceretur lupinum, item alia, quæ denussa in aquam ad usum aptiora fiunt. Cohors exterior crebro operata stramētis, ac palea, occulcata pedibus pecudū, sit ministra fundo, ex ea quod euehatur. Secundū uillam duo habere oportet sterquilinia, aut unum bifariam diuisum. alteram enim partem ferri oportet è uilla nouam, alteram ueterem tolli

in

in uilla not
ficanda.

chorte

in agrum. quod enim infertur recens, minus bonum, id cum flacuit, melius. nec non sterquilinum melius illud, cuius latera, & summum uirgis, ac fronde uindicatum ab sole. Non enim sucum, quem quærit terra, solem ante exuggere oportet. Itaque periti (qui possint) ut eò aqua influat, eo nomine faciunt. Sic enim maxime retinetur succus. In eoq; quidam sellas familiaricas ponunt. Aedificium facere oportet, sub quod tectū totam fundi subijcere possis messem, quod uocant quidam nubilarium. Id secundum aream faciendum, ubi triturus sis frumentum, magnitudine pro modo fundi ex una parti apertum, & id ab area, quo & in trituram prouere facile possis, & si nubilare cœperit, inde ut rursus celeriter reijcere. Fenestras habere oportet ex ea parti, unde commodissime perflari possit. Fundanius, Fructuosior inquit est certe fundus propter ædificia, si potius ad antiquorum diligentiam, quàm ad horum luxuriam dirigas ædificationem. Illi enim faciebant ad fructuum rationem, hi faciunt ad libidines indomitas. Itaque illorum uillæ rusticæ erant maioris, quàm urbanæ, quæ nunc sunt pleræq; contra. illic laudabatur uilla, si habebat culinam rusticam bonam, præsepias laxas, cellam uinariam, & oleariam ad modum agri aptam, & pauimento procliui in lacum. quod sæpe, ubi conditum nouum uinum, orcæ in Hispania feruore musti ruptæ, neq; non & dolia, in Italia. Item cætera ut essent in uilla huiuscemodi, quæ cultura quæret, prouidebant. Nunc contra uillam urbanam quam maximam, ac politissimam habeant, dant operam, ac cum Metelli, ac Luculli uillis pessimo publico ædificatis certant, quo hi laborant, ut spectent sua æstiuua triclinaria ad frigus orientis, hyberna ad solem occidentem potius,

quàm ut antiqui in quam partem cælla uinaria, aut olearia fenestras haberet, cum fructus in eo uinarius quærat, ad dolia aëra frigidiorem, item olearia caldiorem. Item uidere oportet, si est collis (nisi quid impedit) ut ibi potissimum ponatur uilla.

CAP. XIII.

2 sepi's.
Nunc de septis, quæ tutandi causa fundi, aut partifiant, dicam. Earum tutelarum genera IIII. Vnum naturale, alterum agreste, tertium militare, quartum fabrile. Horum unumquodq; species habet plures. Primum naturale sepimentum, quod obseri solet uirgultis, aut spinis, quod habet radices ac uiuæ sepi's, prætereuntis lasciuui non metuet facem ardentem. Secunda sepes est ex agresti ligno, sed non uiuit. Fit aut palis statutus crebris, è uirgultis implicatis, aut latis perforatis, & per ea foramina traiectis longurijs fere binis, aut ternis, aut ex arboribus truncis demissis in terram, deinceps constitutis. Tertium militare sepimentum est fossa, & terreus agger. sed fossa ita idonea: si omnem aquam, quæ è cælo uenit, recipere potest, aut fastigium habet, ut exeat è fundo. Agger is bonus, qui intrinsecus iunctus fossa, aut ita arduus, ut eum transcendere non sit facile. Hoc genus sepes fieri secundum uias publicas solent, & secundum amnes. Ad uiam salariam, in agro crustumino uidere licet locis aliquot cõiunctos aggeres cum fossis, ne flumẽ agris noceat. Aggeres qui faciunt sine fossa, eos quidam uocant muros, ut in agro Reatino. Quartum fabrile sepimentum est nouissimum, maceria. Huius fere species quatuor. quòd fiunt è lapide, ut in agro Thusculano, quòd è lateribus cõtilibus, ut in agro Gallico. quòd è lateribus crudis, ut in agro sabino. quòd ex terra, & lapillis cõpositis in formis,
 ut in

ut in Hispania, & agro tarentino.

CAP. XV.

Praterea sine septis fines prædij, sationis, notis arborum tutiores fiunt, ne familia rixentur cum vicinis, ac limites ex litibus iudicem quærant. Serunt alij circum pinos, ut habet uxor in Sabinis. Alij cupressos, ut ego habui in Vesuuiio. Alij ulmos, ut multi habent in Crustumino, quòd ubi id pote, ut ibi: quòd est campus, nulla potior serenda, quòd maxime fructuosa, quòd & sustinet sepe, ac colit aliquot corbularum uuarum, & frondem iucundissimam ministrat ouibus, ac bubus, ac uirgas præbet sepibus, & foco, ac furno. Scrofa. Igitur Primum hæc, quæ dixi, quatuor uidenda agricolæ, de fundi forma, terræ natura, de modo agri, de finibus tuendis.

CAP. XVI.

Relinquitur altera pars, quæ est extra fundum. Cuius Appendices uehementer pertinent ad culturam propter affinitatem. Eius species totidem. Si uicina regio est infesta. Si quò neque fructus nostros exportare expediat, neque inde quæ opus sunt, apportare. Tertium, si uia, aut fluuij qua portetur, aut non sunt, aut idonei non sunt. Quartum, si quid ita est in confinibus fundis, ut nostris agris prosit, aut noceat. è quæ quatuor, quòd est primum, refert infesta regio sit, nec ne. Multos enim agros egregios colere non expedit, propter latrocinia uicinarum, ut in Sardinia quosdam qui sunt propè Celiem, & in Hispania propè Lusitaniam, quæ uicinitatis inuectos habent idoneos, quæ ibi nascuntur, ubi uendant, & illinc inuectos opportunos ad ea, quæ in fundo opus sunt, quòd propterea sunt fructuosa. Multi enim habent in prædijs, quibus frumentum, aut uinum, aliud ue quid desit importandum. Contrà, non pauci, quibus aliquod sit exportandum. Itaque sub urbe colere hortos late expedit

dit, sic uiolaria, ac rosaria. Item multa, quæ urbs recipit, cum eadem in longinquo prædio, ubi non sit quò deferri possit uenale, non expediat colere. tertium est item, si ea oppida aut uicinia, aut etiã diuitũ copiosi agri, ac uilla, unde nõ care emere possis, quæ opus sunt in fundum, quibusq; quæ supersint uenire possint, ut quibusdã pedamentis, aut pertica, aut arundo, fructuosior fit fundus, quàm si longe sint importanda, nõnunquã etiã quàm si colèdo in tuo ea parare possis. Itaq; in hoc genus coloni potius anniuersarios habet uicinos, quibus imperet medicos, fullo-nes, fabros, quàm in uilla suos habeat, quorũ nõnunquam unius artificis mors tollit fundi fructũ. quã partẽ lati fundi diuites domesticae copiae mādare solēt. Si enim ab fundo longius absunt oppida, aut uici, fabros parēt, quos habeat in uilla. sic ceteros necessarios artifices, ne de fundo familia ab opere discedat, ac profestis diebus ambulet feriata potius, quàm opere faciũdo agrũ fructuosiorẽ reddat. Itaque ideo Salsernæ liber præcipit, nequis de fundo exeat præter uilicum, & promũ, & unũ, quem uilicus le- gat. Siquis cõtra exierit, ne impune abeat, si abierit, ut in uilicũ animaduertatur. Quod potius ita præcipiendũ fuit, nequis iniussu uilici exierit, neque uilicus iniussu domini longius, quàm ut eodẽ die redierit, neq; id crebrius, quàm opus esset fundo. Quarto eundẽ fundum fructuosiorẽ faciunt uecturae, si uia sunt, quã plaustra agi facile possint, aut flumina propinqua, quã nauigari possit. quibus utrisq; rebus euehi, atque inuehi ad multa prædia scimus. Refert etiam ad fundi fructus, quemadmodum uicinus in consilio consitum agrum habeat. si enim ad limitem quercetum habet, non possis recte secundum eam siluam serere oleam, quod usque eò est contrarium natura, ut arbores

non solum minus ferant, sed etiam fugiant, ut introrsum in fundum se reclinent, ut uitis adsita ad olus facere solet. *1. brassicae*
 ut quercus, sic iuglandes magnæ & crebræ finitimæ, fundi oram faciunt sterilem.

CAP. XVII.

DE Fundi IIII. partibus, quæ cum solo hærent, & *quibus rebus colantur*
 alteris IIII. quæ extra fundum sunt, & ad culturam pertinent, dixi. Nunc dicam agri quibus rebus colantur. quas res alij diuidunt in duas partes, in homines, & adminicula hominum, sine quibus rebus colere non possunt. Alij in tres partes, instrumenti genus uocale, & semiuocale, & mutum. Vocale, in quo sunt serui. Semiuocale, in quo sunt boues. Mutum, in quo sunt plaustra. Omnes agri coluntur hominibus seruis, aut liberis, aut utrisq; . Liberis, aut cum ipsi colunt, ut pleriq; pauperculi cum sua progenie, aut mercenarijs, cum cõducticijs liberorũ operis, res maiores, ut uindemiæ, ac foenificia administrat, ijq; quos oberatos nostri uocitarũt, & etiã nunc sunt in Asia, atq; Aegypto, & in Illyrico complures. De quibus uniuersis hoc dico. Grauiora loca utilius esse mercenarijs colere, quàm seruis, et in salubribus quoq; locis opera rustica maiora, ut sunt in condẽdis fructibus uindemiæ, aut mēsis. De his cuiusmodi esse oporteat, Cassius scribit hæc. Operarios parados esse, qui laborẽ ferre possint, ne minores annorum XXII. & ad agriculturam dociles. Eam coniecturam fieri posse ex aliarũ rerũ imperatis, & more incolarum è nouicijs requisito ad priorem dominũ quid factitarent. Mācipia esse oportere neq; formidolosa, neque animosa. Qui præ sint esse oportere, qui literis, aliqua sint humanitate imbuti, frugi, ætate maiore, quàm operarios, quos dixi. Facilius enim his, quàm minoribus natus dicto audientes. Præ terea potissimum eos præesse oportet, qui periti sint re-

rum rusticarum. non solū enim debere imperare, sed etiā
 facere, ut facientem imitentur, & ut animaduertant eum
 cum causa sibi præesse, quod sciētia præstet, & usu. Neq;
 illi concedendū, ita imperare, ut uerberibus coherceat po-
 tius quā uerbis, si modo idem efficere possis. neq; eiusdē
 nationis plures parandos esse: ex eo enim potissimū solere
 offensiones domesticas fieri. Præfectos alacriores faciun-
 dum præmijs, dandaq; opera, ut habeant peculium, &
 coniunctas conseruas, è quibus habeant filios, eo enim
 fiunt firmiores, ac coniunctiores fundo. Itaq; propter has
 cognationes epiroticæ familiæ sunt illustriores, ac cario-
 res. Ad injiciendam uoluptatem his præfecturæ, honore
 aliquo habendi sunt. & de operarijs, qui præstabunt ali-
 qui, communicandum quoque cum ijs, quæ faciunda sunt
 opera. quod ita cum fit, minus se putant despici, atque
 aliquo numero haberi à domino. Studiosiores ad opus
 fieri liberalius tractando, aut cibarijs, aut uestitu largio-
 re, aut remissione operis, concessione uē, ut peculiare
 aliquid in fundo pascere liceat, aut huiuscemodi rerum
 alijs, ut quibus quid grauius sit imperatum, aut animada-
 uersum, qui consolando eorum restituat uoluntatem, ac
 beneuolentiam in dominum.

CAP. XVIIII.

familiam.

DE familia: Cato dirigit ad duas metas, ad certū modū
 agri, & genus sationis: scribēs de oliuetis, & uineis,
 ut duas formulas. unā, in qua præcipit quomodo oliuetū
 agri iugera CCCXL. instruere oporteat. Dicit enim in eo
 modo hæc, mancipia XIII. habenda, uilicum, uilicam, ope-
 rarios V. bubulcos III. asinarium I. subulcum I. opi-
 lionem I. Alteram formulam scribit de uinearum iuge-
 ribus centum, ut dicat haberi oportere hæc, X V. manci-
 pia, uilicum, uilicam, operarios X. bubulcum, asinarium,
 subulcum

Subulcum. Saserna scribit satis esse ad iugera VIII. homi-
 nem unum: ea debere eum confodere diebus XLV. tamen si
 quaternis operis singula iugera possit. sed relinquere se
 operas XIII. ualetudini, tempestati, inertia, indulgentiæ.
 Licinius. horum neuter satis dilucide modulos reliquit no-
 bis. Quod Cato si uoluit (ut debuit) uti proportione, ad
 maiorem fundum, uel minorem adderemus, uel demere-
 mus, extra familiam debuit dicere uilicum, & uilicam. ne-
 que enim si minus CCXL. iugera oliueti colas, non possis
 minus uno uilico habere, nec si bis tanto ampliorem fun-
 dum, aut eo plus colas, ideo duo uilici, aut tres habendi
 fuere. Operarij modo, & bubulci pro portione demendi,
 uel addendi, ad minores, maiores ue modos fundorum, hi
 quoq; si simul est ager. sin est ita dissinulus, ut totus arari
 non possit, ut si sit confragosus, atque arduus clius minus
 multi opus sunt boues, & bubulci. Mitto illud, quod mo-
 dum, neq; unum, nec modicum proposuit CCXL. iuge-
 rum. Modius enim centuria, & ea CC. iugerum, e quo
 quum sexta pars sit ea XL. quæ de CCXL. demuntur,
 non uideo quemadmodum ex eius præcepto demam sextam
 partem, & de XIII. mancipijs nihilo magis si uilicum,
 & uilicam remouero, quemadmodum ex XI. sextam
 partem demam. Quod autem ait in C. iugeribus uinea-
 rum opus esse XV. mancipia, si quis habebit centuriam,
 quæ sit dimidium uineti, dimidium oliueti, sequetur, ut
 duo uilicos, & duas uilicas habeat, quod est deridicu-
 lum. Quare alia ratione modus mancipiorum generatim
 est animaduertendus, & magis in hoc Saserna. proban-
 dus, qui ait singula iugera quaternis operis uno opera-
 rio ad conficiendum satis esse. Sed si hoc in Sasernæ fun-
 do in Gallia satis fuit, non continuo idem in agro ligu-

ad hoc. l. de
 ad maiorem fun-
 dum. et
 post hoc.

liguras.

stico montano. Itaque de familiae magnitudine, & reliquo instrumento commodissime scies, quantum pares, si tria animaduerteris diligenter. In uicinitate praedia cuiusmodi sint, & quanta, & quot, quaeque hominibus colantur. Et quot additis operis, aut demptis melius, aut deterius habeas cultum. Biuium enim nobis ad culturam dedit natura, experientiam, & imitationem. Antiquissimi agricolae tentando pleraque constituerunt, liberi eorum magnam partem imitando. Nos utrumque facere debemus, & imitari alios, & aliter ut faciamus experientia tentare quaedam: sequentes non aleam, sed rationem aliquam, ut si altius repastinauerimus, aut minus, quam alij, quod momentum ea res habeat, ut fecerunt ij, in sariendo iterum, & tertio, & qui insitiones ficulnas ex uerno tempore, in aestiuum contulerunt.

CAP. XIX.

DE reliqua parte instrumenti, quod semiuocale appellatur, Salserna ad iugera CC. arui bouum iuga duo satis esse scribit. Cato in oliuetis CC. XL. iugerum boues trinos, ita fit, ut Salserna dicat uerum ad centum iugera, iugum opus esse, si Cato ad octogena. Sed ego neutrum horum ad omnem agrum conuenire puto, & utrumque ad aliquem. Alia enim terra facilius, aut difficilius est alia. Terram boues proscindere nisi magnis uiribus non possunt, & saepe fracta bura relinquunt uomeres in aruo. Quo sequendum nobis in singulis fundis, dum sumus nouicij, triplici regula, superioris domini instituto, & uicinorum, & experientia quadam. Quod addit asinos, qui stercus uectent, tres, asinum molarium, in uinea iugerum C. iugum bouum, asinorum iugum, asinum molarium, in hoc genere semiuocalium, adijciendum de pecore, ea sola, quae agri colendi causa erunt, ut solent esse

*iugis bouum
& agri molarum
possit.*

Arum.

esse pecuaria, pauca habenda, quo facilius mancipia, quæ solent se tueri, & assidua esse possint. In eo numero non modo qui prata habent, ut potius oues, quàm sues habeant, curant, sed etiam qui prata non habent, quia non solum pratorum causa habere debent, sed etiam propter sterco.

CAP. XX.

Igitur de omnibus quadrupedibus prima est probatio, qui idonei sint boues, qui arandi causa emuntur, quos rudis, neque minoris trimos, neque maioris quadrimos parandum. Vt uiribus magnis sint, ac pares, ne in opere firmior imbecillioem conficiat, amplis cornibus, & nigris potius, quàm aliter, ut sint lata fronte, naribus simis, lato pectore, crassis coxendicibus. Hos ueteranos ex castris locis emendum, non in dura, ac montana, nec nõ, ita si incidit, ut sit uitandum. Nouellos cum quis emerit iuuenos, si eorum colla in furcas destitutas incluserit, ac dederit cibum, diebus paucis erunt mansueti, & ad domandum proni. Tum ita subigendum, ut minutatim assuesciant, & ut tironem cum ueterano adiungant. imitando enim facilius domatur. Et primum in æquo loco, & sine aratro, tum eò leui, & principio per arenam, aut molliorem terram. Quos ad uecturas, item instituendum, ut inania primum ducant plaustra, & si possis, per uicum, aut oppidum creber crepitus, ac uarietas rerum consuetudine celerrima ad utilitatem adducit. Neq; pertinaciter, quem feceris dexterum in eo manendum. Quod si alternis sit sinister, sit laboranti in alterutra parte requies. Vbi terra leuis, ut in campania, ibi non bubus grauius, sed uaccis, aut asinis quod arant, eò facilius ad aratrum leue adduci possunt, ad molas, & ad ea, si que sunt, quæ in fundo conuehuntur. In qua re alij asellis, alij uac-

cis, ac mulis utuntur, exinde ut pabuli facultas est. Nam facilius asellus, quam uacca alitur, sed fructuosior hæc. In eo agricolæ hoc spectandum, quo fastigio sit fundus. in conragoso enim, ac difficili hæc ualentiora parandum, & potius ea, quæ plus fructum reddere possint, cum idem operis faciant.

CAP. XXI.

CANES potius cum dignitate, & acres paucos habendum, quam multos. quos consuefacias potius noctu uigilare, & interdiu clausos dormire. De indomitis quadrupedibus, ac pecore faciundum. Si prata sunt in fundo, neque pecus habet, danda opera, ut pabulo uendito, alienum pecus in suo fundo pascat, ac stabulet.

CAP. XXII.

DE reliquo instrumento muto, in quo sunt corbula, & dolia, sic alia, hæc præcipienda. Quæ nasci in fundo, ac fieri à domesticis poterunt, eorum nequid ematur, ut ferè sunt, quæ ex uiminibus, & materia rustica fiunt, ut corbes, fiscina, tribula, mallei, rastelli. Sic quæ fiunt de cannabi, lino, iunco, palma, scirpo, ut funes, restes, tegetes. Quæ è fundo sumi non poterunt, ea si emptæ erunt potius ad utilitatem, quam ob speciem, sumptu fructum non extenuabunt. eo magis, si inde emptæ erunt potissimum, ubi ea & bona, & proxime, & uilissimo emi poterunt. Cuius instrumenti uaria discrimina, ac multitudo agri magnitudine finitur, quòd plura opus sunt, si fines distant late. Itaq; Stolo inquit, Proposita magnitudine fundi, de eo genere Cato scribit, Oliueti iugera CCXL. qui coleret, cum instruere ita oportere, ut faceret uasa olearia iuga v. quæ membratim enumerat, ut ex ære abenea, urceos, nassiternam, item alia sic è ligno, & ferro, ut plostra maiora tria, aratra cum uomeribus sex, crates

crates stercorarias quatuor, item alia, sic de ferramentis quæ sint, & quot opus ad multitudinem, ut ferreas octo, sarcula totidem, dimidio minus palas, item alia. Item alteram formulam instrumenti fundi uinarij fecit, in qua scribit, si sit centum iugerum, habere oportere uasa torcularia instructa trina, dolia cum operculis culleorum octingentorum, acinaria xx. frumentaria xx. Item eiusmodi alia, quæ minus multa quidem alij, sed tantum numerum culleorum scripsisse puto, ne cogeretur quotannis uendere uinum. Vetera enim quàm noua, et eadē alio tempore, quàm alio pluris. Item sic de ferramentorum uarietate scribit permulta, & genere, et multitudine qua sint, ut falces, palas, rastros. Sic alia, quorum nonnulla genera species habent plures, ut falces. nam dicuntur ab eodem scriptore uineaticæ opus esse sex, sirpiculæ v. siluaticæ v. arborariæ iii. & rustariæ x. Hic hæc. At Scrofa, Instrumentum, & suppellectilem rusticam omnem oportet habere scriptam in urbe et rure dominum. uilicum contra ea ruri omnia certo suo quæq; loco ad uillam debent esse posita. Quæ non possunt esse sub clauis, quàm maxime facere, ut sint in conspectu, oportet, eo magis ea, quæ in rariore sunt usu, ut quibus in uindemia utuntur, ut corbulæ, & sic alia. quæ enim res quotidie uidentur, minus metuunt furem.

CAP. XXI II.

Scipit Agrasius. Et quoniam habemus illa duo prima, ex diuisione quadripartita, de fundo, & de instrumento, quo coli solet, de tertia parte expecto. Scrofa, Quoniam fructū inquit, arbitror esse fundi cum, qui ex eo satus nascitur utilis ad aliquā rem, duo considerata, quæ, & quo quidq; loco maxime expediat serere. alia enim loca apposita sunt ad fœnum, alia ad frumentū, alia ad

ad uinum, alia ad oleum. Sic ad pabulū quæ pertinent, in quo est ocymum, farrago, uicia, medica, cytisum, lupinū. Neq; in pingui terra omnia serūtur recte, neq; in macra nihil. Rectius enim in tenuiore terra ea, quæ non multo indigent succo, ut cytisum, & legumina, præter cicer, hoc enim quoq; legumen, ut cætera, quæ uelluntur è terra, nõ subsecantur, quæ quòd ita leguntur, legumina dicta. in pingui rectius, quæ cibi sunt maioris, ut holus, triticum, siligo, linum. Quædam etiam serenda non tam propter præsentem fructum, quàm in annum prospicientem, quòd ibi subsecta, atq; relicta terram faciūt meliorem. Itaq; lupinum, cum nec dum siliculā cepit, & nonnunquam fabalia, si ad siliquas non ita peruenit, ut fabam legere expediat, si ager macrior est, pro stercore inarare solēt. Nec minus ea discriminanda in conserundo, quæ sunt fructuosa, propter uoluptatē, ut quæ pomaria, ac floralia appellantur. Item illa, quæ ad hominū uictū, ac sensum, delectationemq; non pertinent, neq; ab agri utilitate sunt diuincta. Idoneus locus eligendus, ubi facias salictum, & arundinetum, sic alia, quæ humidum locum quærunt. Contra, ubi segetes frumētarias, ibi fabam potissimum seras. Item alia, quæ arida loca sequuntur, sicut umbrosis locis alia seras, ut corruda, quòd ita petit asparagus, & apricis, ut ibi seras uiolam, & hortos facias, quòd ea sole nutricantur. Sic alia & alio loco serunda, ut habeas uimina, unde utendo quid facias, ut sirpeas, uallos, crates. Alio loco ut seras, ac colas siluam cæduam, alio ubi aucupare. Sic ubi cannabim, linum, iuncum, spartum, unde nectas bubus paleas, lineas, restes, funes. quædā loca eadē, alia ad serendū idonea. Nam et in recētibus pomarijs desitis seminibus, in ordinemq; arbusculis positis primis annis ante, quàm

radices

radices longius procedere possint, alij conferunt hortos. alij quid aliud. neque cum conualuerunt arbores, idem faciunt, ne uiolent radices. Stolo. Quod ad hæc pertinet Cato nõ male quod scribit de sationibus, Ager crassus, & latus, si sit sine arboribus, eum agrum frumentarium fieri oportere. idem ager si nebulosus sit, rapa, raphanos, milium, panicum.

CAP. XXIIII.

De olea.

IN agro crasso, & calido oleam conditaneam, radium maiorem, sallentinam, orchitem, poseã, sergianã, colminiam, albicerem, quam earũ in his locis optimã dicẽt esse, eam maxime serere. Agrum oliueto conferũdo, nisi qui in uentum fauonium spectet, & soli ostentus sit, alium bonum nullum esse. Qui ager frigidior, & macrior sit, ibi oleam licinianam seri oportere. Si in loco crasso, aut calido posueris, hostum nequam fieri, & ferendo arborẽ perire, & muscum rubrum molestum esse. Hostum uocant, quod ex uno facto olei reficitur. Factum dicũt, quod uno tempore conficiunt. quem alij CLX. aiunt esse modiorũ, alij ita minus magnum, ut ad CXX. descendat, & exinde, ut uasa olearia quot, & quanta habeant, quibus conficiunt illud. Quod Cato ait circum fundum ulmos, & populos, unde frons ouibus, & bubus sit, & materies seri oportere. Sed hoc neq; in omnibus fundis opus est, neq; in quibus est opus, propter frondem maxime, sine detrimento ponuntur ab septentrionali plaga, quod non offiunt soli. Ille adiicit ab eodem scriptore. Si locus humectus sit, ibi cacumina populorum serunda, & arundinetum. id prius bipalio uerti ibi oculos arundinis pedes ternos alium ab alio seri, ibi quoq; corrudam, unde asparagi fiant, aptam esse utriq; eandem serẽ culturam, salicem Græcam circum arundinetum seri oportere, uti sit

fit, qui uitis alligari possit.

CAP. XXV.

Vinea quo in agro serunda sit, sic obseruandum. Qui locus optimus uino sit, & ostentus soli, aminæū minusculum, & geminum eugeneū, helueolum minusculum feri oportere. Qui locus crassior sit, aut nebulosus, ibi aminæum maius, aut murgentinum apicium lucanum ferri. Cæteras uites, & de his miscellas maxime in omne genus agri conuenire.

CAP. XXVI.

In omni uinea diligenter obseruant, ut ridicia uitis ab septentrione uersus tegatur. & si cupressos uiuas pro ridicis inserunt, alternos ordines imponunt, neq; eas crescere altius, quàm ridicas patiuntur. neq; propter eas adferunt uites, quod inter se hæc inimica. Agrius Fundanio uereor inquit, ne ante æditimus ueniat huc, quàm hic ad quartum actū. uindemiam enim expecto. Bono animo es inquit Scrofa, ac fiscinā expedi, et urnā.

CAP. XXVII.

Anni diuisio.

Et quoniā tempora duorū generū sunt, unum annale, quod sol circuitu suo finit: alterū menstrū, quod luna circumiens cōprehēdit, prius dicā de sole. Eius cursus annalis primū ferè circiter ternis mēsisibus ad fructus est diuisus in IIII. partes, & idem subtilius sesquimēsisibus in VIII. In quatuor, quod diuiditur in uer, & æstatē, et autumñū, et hyemē. Vere stationes quædā fiunt. Terrā ruidē proscindere oportet. quæ sunt ex ea enata, prius q̄ ex ijs, quid seminis cadat, ut sint extradicata. Et simul glæbis ab sole percalefactis aptiores facere ad accipiendū imbrē, & ad opus faciliores, relaxatas. neq; ea minus bis arandū, ter melius. Aestate fieri messes oportere. Autūno siccis tēpestatibus uindemias, ac siluas excoli cōmodissime, tūc præcidi arbores oportere secūdū terrā. Radices autē prioribus imbribus ut effodiātur, neq; ex his nasci possit. Hye-

ME

me putari arbores dūtaxat his temporibus cum gelu cortices, & imbribus careant, & glacie. CAP. XXVIII.

Dies primus est ueris in Aquario. æstatis in Tauro, autumnus in Leone, hyemis in Scorpione. Cum uniuscuiusque horum quatuor signorum dies tertius & uicesimus, quatuor temporum sit primus, efficitur, ut uer dies habeat XCI. æstas XCIV. autumnus XCI. hyems XXCIX. Quæ redacta ad dies ciuiles nostros, qui nunc sunt primus uerni temporis ex a. d. VII. Id. Febr. Aestiuus ex a. d. VII. Idib. Maij. Autūnales ex a. d. VII. Idib. Sext. Hiberni ex a. d. IV. Id. Nouemb. Subtilius discretis temporibus obseruanda quædam sunt, eaq; in partes VIII. diuiduntur. Primum à fauonio ad æquinoctium uernum dies XL. hinc ad Vergiliarum exortum dies XLIV. Ab hoc ad solstitium dies XLIX. inde ad caniculæ signum dies XXIX. dein ad æquinoctium autumnale dies LXVII. exin ad uergiliarum occasum dies XXXII. Ab hoc ad brumam dies LVII. inde ad fauonium dies XLV.

CAP. XXIX.

IN primo interuallo inter fauonium, & æquinoctium uernum hæc fieri oportet. Seminaria omne genus ut ferantur. putari in primis, circum uites ablaqueari, radices, quæ in summa terra sunt, præcidi, prata purgari, salicta feri, segetes sarire. Seges dicitur, quod aratum satum est. aruum, quod aratum, nec dum satum est. Noualis, ubi satum fuit ante, quàm secunda aratione renouetur. Rursum terram cum primum arant, proscindere appellant. cum iterum offringere dicunt, quod prima aratione glæbæ grandes, solent excitari, cum iteratur offringere uocant. Tertio cum arant iacto semine, boues lirare dicuntur. id est, cum tabellis additis ad uomerem simul, & satum

satum frumentum operiunt in porcis, & sulcant fossas, quò pluuia aqua delabatur, nonnulli postea, qui segetes non tam latis habent (ut in Appulia) id genus prædij per saritores occare solent, siquæ in porcis relictæ grandiores sunt glebæ. Qua aratrum uomere lacunam striam fecit, sulcus uocatur. Quod est inter duos sulcos elata terra, dicitur porca, quòd ea seges frumentum porricit. Sic quoque exta deis cum dabant, porricere dicebant.

CAP.

XXX.

Secundo interuallo inter uernum æquinoctium, & uergiliarum exortum hæc fieri. Segetes runcari, herbam è segetibus expurgari, boues terram proscindere, salicem cædi, prata defendi. quæ superiore tempore fieri oportuerit, & non sunt absoluta ante, quàm gemmas agant, ac florescere incipiant, fieri. Quòd si quæ folia amittere solent, ante frondere inceperint, statim ad serendum idoneæ non sunt. Oleam seri, interpretariq; oportet.

CAP.

XXXI.

Tertio interuallo inter uergiliarum exortum, & solstitium hæc fieri debent. Vineas nouellas fodere, aut arare, & postea occare, id est, comminuere, ne sit gleba, quod ita occidunt, occare dicunt. Vites pampinari, sed à sciante. nam id, quàm putare maius, neq; in arbusto, sed in uinea fieri. Pampinare est ex sarmento coles, qui nati sunt, de ijs, qui plurimum ualent, primum, ac secundum, nonnunquam etiam tertium relinquere, reliquos decerpere, ne relictis colibus sarmentum nequeat ministrare sucum. Ideo in uitiario primitus cum exit uitis, tota ressecari solet, ut firmiore sarmento è terra exeat, atque in pariendis colibus uires habeat maiores. Iucidum enim sarmentum propter infirmitatem sterile, neque ex se potest eijcere uitem,

tem,

tem, quam uocant minorem flagellum, maiorem etiam, unde uua nascuntur, palmam. prior littera una mutata declinata à uenti flatu. similiter flabellum ac flagellum. posterior quo ea uitis immittitur ad uuas pariendas, dicta primo uidetur à pariendo parilema: exin mutatis literis, ut in multis, dici coepta palma. Ex altera parte caprea dicta, quòd parit capreolū. Is est coliculus uiteus intortus, ut cincinnus. is enim uites ut teneat, serpit ad locū capiendum. ex quo à capiendo capreolus dictus. Omne pabulū, primum ocymum, farraginē, uiciam, nouissime foenum scari. Ocimum dictum à Græco uerbo ὄκμιος, quod ualet cito. Similiter quo ocimum in horto. Hoc amplius dictum ocinum, quod citat aluum bubus, & ideo ijs datur, *Phn. lib. 13.* ut purgentur, id ex pabuli segete uiride sectum ante, *ex hoc loco* quam genat siliquas. Contra, ex segete, ubi sata admixta ordeū & uicia, & legumina pabuli causa uiridia. quod *Fabuli.* far ferro caesa, farrago dicta, aut nisi quòd primum in farracia segete seri coeptum. Ea equi, & iumenta cetera uerno tempore purgantur, ac saginantur. Uicia dicta à uinciendo, quòd item capreolos habet, ut uitis, quibuscū fursum uorsum serpit, ad scapum lupini, alium ue quem, ut hereat, id solet uincire. Si prata irrigua habebis, simulac foenum sustuleris, irrigare. In poma, quæ insita erunt, siccitatibus aquam addi quotidie, à quo quòd indigent potu, poma dicta esse possunt.

CAP.

XXXII.

Quarto interuallo inter solstitium, & caniculam plerique messem faciunt, quòd frumentum dicant quindecim diebus esse in uaginis, quindecim florere, quindecim exarescere, cum sit maturum. Arationes ab solui, quæ eò fructuosiores fiunt, quo calidior terra aratur.

tur. Cum proscideris, offringi oportet, id est, iterare, ut frangantur glabæ. Prima enim aratione grandes glabæ ex terra scinduntur. Serendum uiciam, lentem, cicerculam, eruiliam, cæteraq; que alij legumina, alij (ut galli-cani quidam) legaria appellant, utraque dicta à legendo, quòd ea non secantur, sed uellendo leguntur. Vineas ueteres iterum occare, nouellas etiam tertio, si sunt etiam tum glabæ.

CAP. XXXIII.

Quinto interuallo inter caniculã, & æquinoctium autumnale oportet stramenta desecari, & acruos construi, aratro offringi, frondem cædi, prata irrigua iterum secari.

CAP. XXXIIII.

Sexto interuallo ab æquinoctio autumnali incipere scribunt oportere serere, usque ad diem xci. Post brumam, nisi quæ necessaria causa coegerit, non serere, quod tantum intersit, ut ante brumam sata, septimo die, quæ à bruma sata xl. die uix existant, neque ante æquinoctium incipi oportere putant. quòd si minus idoneæ tempestates sint consecutæ, putescere semina soleant. Fabam optime seri in uergiliarum occasu. Vuas autem legere, & uindemiam facere inter æquinoctium autumnale, & uergiliarum occasum. Dein uites putare incipere, & propagare, & serere poma. Hæc aliquot regionibus. ubi maturius frigora fiunt asperiora, melius uerno tempore.

CAP. XXXV.

Septimo interuallo inter uergiliarum occasum, & brumam, hæc fieri oportere dicunt. Serere liliũ, & crocũ, quod iam egit radicem. Rosam, ea conciditur radicitus in uirgulas palmares, & obruitur, hæc eadem postea transfertur facta uiuiradix. Violaria in fundo facere non est utile, ideo quòd necesse est è terra ad ea obruenda

*in uirgulas
inter alios
etiam uirgulas
ut*

nam violam uas pro omni violæ gæ pulu

pulvinos fieri quos irrigationes, & pluuiæ tempestates abluunt, & agrum faciunt macriorem. Ab fauonio usq; ad arcturi exortum recte serpullum è seminario transferri, quod dictum ab eo, quòd serpit. Fossas nouas fodere. ueteres tergere. uineas, arbustumq; putare, dū in xv. diebus ante & post brumã, ut pleraq; ne facias, nec non tum aliquid recte feritur, ut ulmi.

C A P. X X X V I.

Octauo interuallo inter brumam, & fauonium hæc fieri oportet. de segetibus, si qua est aqua, deduci, sin siccitates sunt, & terra teneritudinẽ habet, sarire. uineas, arbustaq; putare. Cum in agris opus fieri non potest, quæ sub tecto possunt, tunc conficienda antelucano tempore hyberno. Quæ dixi scripta, et posita habere in uilla oportet, maxime ut uilicus norit.

C A P. X X X V I I.

Dies lunares quoque obseruandi, qui quodammodo bipartiti. Quod à noua Luna crescit ad plenam, & inde rursus ad nouã lunam decrescit, quod ueniat ad intermestruum, è quo die dicitur luna esse extrema, & prima, à quo eum diẽ Athenis appellat ^{εὐρυπύριον, τριάντα} alij. quædam facienda in agris potius crescẽte luna, quàm senescente. quædã contra, quæ metas ut frumenta, & cæduam syluam. Ego ista etiam inquit Agrasius, non solum in ouibus tondendis, sed in meo capillo à patre acceptum seruo, ni decrescẽte luna tondens caluus fiam.

Agrius, Quemadmodum inquit luna quadripartita? & quid ea diuisio ad agros pollet? Tremellius, Nunquam rure audisti inquit octauo ianã lunã & crescentem, & cõtra senescentẽ, et quæ crescente luna fieri oporteret, & tamen quædam melius fieri post octauo ianã lunã, quàm ante. Et si quæ senescente fieri conueniret, melius quanto minus haberet ignis id astrum? Dixi de quadripartita for-

h z ma

ma culturæ agri. Stolo, Est altera inquit temporum diuisio coniuncta quodammodo cum sole, & luna, quæ in sex partita, quod omnis ferè fructus quinto denique gradu peruenit ad perfectum, ac uidet in uilla dolium, ac modiu. unde sexto prodit ad usum. Primo præparandum, secundo serendum, tertio nutricandum, quarto legendum, quinto condendum, sexto promendum. Ad alia in præparando, faciendi scrobes, aut repastinandum, aut sulcandum, ut si arbutum, aut pomarium facere uelis. Ad alia arandum, aut sodiendum, ut si segetes instituas. Ad quædam bipalio uertenda terra, plus, aut minus. aliæ enim radices angustius diffundunt, ut cupressi. aliæ latius, ut platani usqueco, ut Theophrastus scribat, Athenis in Lyceo, cum etiam nunc platanus nouella esset, radices trium, & triginta cubitorum egisse. Quædam si bubus, & aratro proscideris, & iterandum ante, quàm semen iactes. Item præparatio siquæ fit in pratis, id est, ut defendantur à passione, quod ferè obseruant à piro florente, si irrigua sunt, ut tempestiue irrigentur.

CAP. XXXVIII.

Quæ loca in agro stercoranda uidendum, & qui, & quo genere potissimum facias. nam discrimina eius aliquot. Stercus optimum scribit esse Cassius uolucrium, præter palustrium, ac nantium. De hisce præstare columbinum, quòd sit calidissimum, ac fermētare possit terram. Id ut semen aspergi oportere in agro, non ut de pecore acruatim poni. Ego arbitror præstare ex auarijs turdorum, ac merularum, quod non solum ad agrum utile, sed etiam ad cibum, ita bubus, ac suibus, ut fiant pingues. Itaque qui auaria conducunt, si caueat dominus, stercus ut in fundo maneat, minoris conducunt, quàm ij, quibus id accedit. Cassius secundum columbinum scribit esse hominis.

Tertio

Tertio caprinum, & ouillum, & asininū. Minime bonū equinum, sed in segetes. in prata enim uel optimū, ut cæterarum ueterinarum, quæ ordeo pascuntur, quod multam facit herbam. Sterquilinium secundum uillam facere oportet, ut quàm paucissimis operis egeratur. In eo si in medio robusta aliqua materia sit depacta, negāt serpentem nasci.

CAP. XXXIX.

Sationis autem gradus secundus hanc habet naturam, Sad quod tempus cuiusq; seminis apta sit ad serendum. Nam refert in agro ad quam partem cæli quisq; locus spectet, sic ad quod quæque tempus res facillime crescat. Non ne uidemus alia florere uerno tempore, alia æstiuo, neque eadem autumnali, quæ hyberno? Itaque alia seruntur, atque inseruntur, & metuntur ante, aut post quàm alia. & cum pleraque uere melius, quàm autūno inserantur, circiter solstitium inseri ficos, nec nō brumalibus diebus cerasos? Quare cum semina serè quatuor sint generū, quæ transferuntur è terra in terram, uiuiradices: quæ ex arboribus dempta demittuntur in humum, quæ inseruntur ex arboribus in arbores, de singulis rebus uidendum, quæ quoq; tempore, locoq; facias.

CAP. XL.

Primum semen, quod est principium genendi, id duplex. unum, quod latet nostrum sensum: alterū, quod apertum. Latet, si sunt semina in aëre, ut ait physicus Anaxagoras: & si aqua, quæ influit in agrum inferre solet, ut scribit Theophrastus. Illud, quod apparet ad agricolas, id uidendum diligenter. quædam enim ad genendum propterea usque adeo parua, ut sint obscura, ut cæpressi. non enim galbuli, qui nascuntur, id est tanquam pile parue corticiæ id semen, sed in ijs intus primigenia semina dedit natura. Reliqua inuenit experientia coloni.

b 3

Num

Num prima, quæ sine colono, prius quàm sata, nata? Secūda, quæ ex ijs collecta, neq; prius quàm sata, nata. Prima semina uidere oportet, ne uetustate sint exsucta, aut ne sint admixta, aut ne propter similitudinē sint adulterina.

Semen uetus tantū ualet in quibusdam rebus, ut naturam commutet. nam ex semine brassicæ uetere sato nasci aiūt rapa, & contra ex raporum brassicam. Secunda semina uidere oportet, ne unde tollas, nimium cito, aut tarde tollas. Tempus enim idoneum, quod scribit Theophrastus, uere, & autumnno, & canicula exortu, neque omnibus locis, ac generibus idem. In sicco, & macro loco, & argilloso, uernum tempus idoneum quo minus habet humoris. In terra bona, ac pingui, autumnno, quòd uere multus humor. quam sationē quidā metiuntur ferè diebus x x x.

Tertium genus seminis, quod ex arbore per surculos fertur in terram, sic in humum demittitur, ut in quibusdā tamen sit uidendum, ut eo tempore sit deplantatum, quo oportet. Id enim fit ante, quàm gemmare, aut florere quid incipit, & quæ de arbore transferas, ut ea deplantes potius, quàm defringas. quòd plantæ solum stabilius, quo latius, ut radices facilius mittat. ea celeriter ante quàm succus exarescat, in terram demittunt. Demum in oleagineis seminibus arbores uidendum, ut sit de tenero ramo ex utraq; parte æquabiliter præcisum, quas alij clauolas, alij taleas appellāt, ac faciūt circiter pedales. Quartū genus seminis, quod trāsfit ex arbore in aliā. Videndū, qua ex arbore in quā trāsferatur, & quo tempore, & quē admodū obligetur. non enim pirū recipit quercus, neq; enim si malus pirum. Hoc sequūtur multi, qui aruspices audiūt multum, à quibus proditū in singulis arboribus quot genera insita sint, uno ictu tot fulmina fieri illud, quod fulmē cōcepit, si in

dam. Tertium
 seminis, quod
 ex ramos
 in terram, ut
 ut ceteros
 plantatum, qui
 Joseph. Scab

si in pirum siluaticā inſeueris pirum quamuis bonā, non fore tam iucundum, quā si in eam, quæ silueſtris non ſit. In quancunq; arborem inſeras, ſi eiufdem generis eſt duntaxat, ut ſit utraq; malus, ita inſerere oportet, reſerentem ad fructum, meliori genere, ut ſit ſurculus, quā eſt, quo ueniat arbor. Eſt altera ſpecies ex arbore in arborem inſerendi nuper animaduerſa in arboribus propinquis. Ex arbore, è qua quis uult habere ſurculum, in eam, quam inſerere uult, ramulum traducit, & in eius ramo præciſo, ac diſſo implicat, eum locum, qui contingit ex utraque parte, quod intro eſt falce extenuatur, ita ut ex una parte, quod cœlum uiſurum eſt, corticem cum cortice æquatum habeat. Eius ramuli, quem inſeret, cacumen ut directum ſit ad cœlum, curat. Poſtero anno cum comprehendit, unde propagatum eſt, ab altera arbore præcidit.

CAP. XLII.

Quo tempore quæq; transferas, hæc in primis uidentur, quòd quæ prius uerno tempore inſerebantur, nunc etiam ſolſtitali, ut ficus, quòd denſa materia nõ eſt, & ideo ſequitur calorẽ. A quo ſit, ut in locis frigidis ficeta fieri nõ poſſint. Aqua recenti inſito inimica: Tenellũ enim cito facit putre. Itaq; quod inſeritur caniculæ ſigno, cõmodiſſime exiſtimatur inſeri. quæ autem natura minus ſunt mollia, uas aliquod ſupra alligant, unde ſtillet lente aqua, ne prius exareſcat ſurculus, quā coaleſcat. cuius ſurculi corticem integrum ſeruandũ, & eum ſic exacuedum, ut non denudes medullam, ne extrinſecus imbres noceant, aut nimius calor, argilla oblinendum, ac libro obligandum. itaq; uitem triduo ante quā inſerant, deſecãt, ut qui in ea nimius eſt humor diffluat ante, quā inſeratur. at in qua inſerũt, in ea paulo infra, quā inſitum eſt,

h 4 incid

incidunt, unde humor aduenticius effluere possit. cōtra in fico, & malo punica, & siqua etiam horū natura aridiora, continuo. In alijs translationibus uidendum, ut quod transferat, in cacumen habeat gemmam, ut in ficis. De his primis quatuor generibus seminum, quædam quod tardiora, surculus potius utendū, ut in ficetis faciunt. Fici enim semen naturale intus in ea fico, quam edimus, quæ sunt minuta grana, è quibus paruis, quod enasci coliculi uix queunt. Omnia enim minuta, & arida, ad crescendū tarda, ea quæ laxiora, & foecundiora, ut foemina, quàm mas, ex proportione in uirgultis item. itaque ficus, malus punica, & uitis propter foemineā mollitiā ad crescendū prona. Contra palma, & cupressus, & olea in crescendo tarda. in hoc enim humidiora, quàm aridiora. quare ex terra potius in seminarijs surculos de ficeto, quàm grana de fico expedit obruere, præter si aliter nequeas, ut siquādo quis trans mare semina mittere, aut inde petere uult, tum enim resticulas per ficos, quas edimus, maturas perferunt, & eas cum inaruerunt, complicant, ac quò uolunt mittunt, ubi obruta in seminario pariant. Sic genera ficorum, chie, ac chalcidice, & Lydiæ, & Africanæ. Item cætera transmarina in Italiam perlata. Simili de causa oleæ semen cum sit nucleus, quòd ex eo tardius enascebatur colis, quàm è taleis, ideo potius in seminarijs taleas, quas dixi, serimus.

X

CAP.

XLII.

*verba super
ulig natura
leada
edica.*

Dum medica in primis obserues, ne in terram nimium aridam, aut uariam, sed temperatam semen demittas. in iugerum unum, si est natura temperata terra, scribunt opus esse medicæ sesquimodium. id scribitur ita, ut semen iætatur, quemadmodum scilicet cum pabulum, & frumentum seritur.

CAP. XLIII.

Cyti

Cytisum seritur in terra bene subacta tanquam semen Brassicæ, inde differtur, & in sesquipedem ponitur. aut etiam de cytiso duriore uirgulæ deplantantur, & ita pangitur in serendo.

CAP. XLIIII.

Seruntur fabæ modij IIII. in iugero, tritici v. ordei **S**vi. farris x. Sed nonnullis locis paulo amplius, aut minus. si enim locus crassus, plus, si macer, minus. quare obseruabis, quantum in ea regione consuetudo erit serendi, ut tantum facias, quantum ualet regio, ac genus terræ. ut ex eodẽ semine aliubi, cum decimo redeat, aliubi cum quindecimo, ut in Hetruria, & locis aliquot in Italia. In Sybaritano dicunt etiam cum centesimo redire solitum. in Syria ad Garada, & in Africa ad Byzacium item ex modio nasci centum. Illud quoq; multum interest in rudi terra, an in ea seras, quæ quotannis obsita sit, quæ uocatur restibilis, an in ueruacto, quæ interdum requierit. Cui Agrius. In Olynthia quotannis restibilia esse dicunt, sed ita ut tertio quoq; anno uberiores ferant fructus. Licinius. Agrum alternis annis relinqui oportet, aut paulo leuioribus sationibus serere, id est, quæ minus sugunt terrã. Dicitur inquit Agrius, de tertio gradu, de nutritionibus, atq; alimonijs eorum. Licinius. Quæ nata sunt inquit, in fundo alescunt, adulta concipiunt, prægnantia cū sunt, matura pariunt poma, aut spicam, sic alia simile ei, à quo profectum, redit semen. Itaque si florem, acerbum uel pium, aliud uel quid decerpseris, in eodem loco, eodem anno, nihil renascitur, quod prægnationis idem bis habere non potest. ut enim mulieres habent ad partum dies certos, sic arbores, ac fruges.

CAP. XLV.

Primum plerunq; è terra exit ordeum diebus VII. nec multo post triticum. Legumina ferè quadriduo, aut

b s quinq;

quinq; diebus, præterquam faba. ea enim serius aliquanto prodit seges. Ostendit idem milium, & sesama, & cætera similiter æquis ferè diebus, præterquam siquid regio, aut tempestas uitij attulit, quo minus ita fiat. Quæ in seminario nata, si loca erunt frigidiora, quæ molli natura sunt, per brumalia tempora tegere oportet fronde, aut stramētis, si erunt imbres secuti, uidendum necubi aqua cōsistat. uenenum enim gelum radicibus tenellis sub terra, & supra, uirgultis, quæ nec eodem tempore æquè crescunt. nam radices autumnō, aut hieme magis sub terra, quàm supra alescunt, quod tectæ terræ tepore propagantur, supra terram aëre frigidiore tinguntur. idq; ita esse docent siluestria, ad quæ sator non accessit. nam prius radices, quàm ea, quæ ex ijs solent nasci, crescunt, neque radices longius procedunt, nisi quo tempore uenit sol. his duplex causa, quòd & radicum materiam aliam, quàm aliam longius projicit natura, & quòd alia terra. alia facilius uiam dat.

CAP. XLVI.

Propter eiusmodi res admiranda discrimina sunt naturalia, quòd ex quibusdā folijs propter eorum uersurā, quòd sit anni tempus, dici possit, ut olea, & populus alba, & salix. Horum enim folia, cum conuerterūt se, solstitium dicitur fuisse. nec minus admirandum, quòd sit in floribus, quos uocant heliotropia, ab eo quòd ad solis ortum mane spectant, & eius iter ita sequūtur ad occasum, ut ad eum semper spectent.

CAP. XLVII.

In seminario quæ surculis consita, & eorum molliora erunt natura cacumina, ut olea, ac ficus. Ea summa integenda binis tabellis dextra, & sinistra deligatis, herbæq; elidēdæ, & dū teneræ sunt uellēdæ, prius enim aridæ factæ, rixantur, ac celerius rumpuntur, quàm sequuntur.

Contra

aëre frigido
ingunt.

mixi quo per
sol.

Contra herba in pratis ad spem foenificiae nata, non modo non euellenda in nutricatu, sed etiam non calcanda, quo & pecus à prato ablegandum, & omne iumentum, ac etiam homines, solum enim hominis exitium herbae, & seminae fundamentum.

CAP. XLVIII.

IN segetibus autem frumentum, quod culmus extulit. Spica ea, quae mutilata non est, in ordeo, & tritico tria habet continentia. Granum, glumam, arista, & etiam primitus spica cum oritur uaginam. Granum dictum, quod est intimum solidum. Gluma, qui est folliculus eius. Arista, quae ut acus tenuis longa eminet è gluma. Proinde ut grani theca sit gluma, & apex arista. Arista, & granum omnibus ferè notum, gluma paucis. itaque id apud Ennium solum scriptum scio esse in Euhemeri libris uersis, uidetur uocabulum etymon habere à glubendo, quòd eo folliculo deglubitur granum. Itaque eodem uocabulo appellant fici eius, quam edimus, folliculum. Arista dicta, quòd arescit prima. granum à gerendo. id enim feritur, uti spica gerat frumentum, non ut glumam, aut arista gerat, ut uitis feritur, non ut pampinum ferat, sed uuam. Spica autem, quae rustici, ut acceperunt antiquitus, uocant specam, à spe uidetur nominata. eam enim quòd sperant fore, ferunt. Spica mutica dicitur, quae non habet arista: eae enim quasi cornua sunt spicarum, quae primitus cum oriuntur, neque planè apparent, qua sublatent herba ea uocatur uagina, uti qua latet conditum gladium. Illud autem summa in spica iam matura, quod est minus, quam granum uocatur frit. quod in infima spica, ad culmum stramenti summum, itè minus quam granum est appellatur urruncum.

CAP. XLIX.

Cum cõticuisset nec interrogaretur de nutricatu credēs nihil desiderari, dicā inquit de fructibus maturis capiendis.

piendis. Et ille. Primum de pratis summissis, herba cum crescere desijt, & aestu arefcit, subsecari falcibus debet, & quoad perarefcit, furcillis uersari. cum peraruit, de his manipulos fieri, ac uehi ad uillam. tum de pratis stipulam rastellis eradi, atq; addere foenicix cumulum. Quo factio sicilienda prata, id est falcibus consecranda, quæ foeniciferae praterierunt, ac quasi herba tuberosum reliquerunt campum. A qua sectione arbitror dictum sicilire pratum.

CAP. L.

MESIS proprio nomine dicitur in ijs, quæ metimur, maxime in frumento, & ab eo esse uocabulo declinata. Frumenti tria genera sunt messionis. unum, ut in Umbria, ubi falce secundum terram succidunt stramentum, & manipulum, ut quæq; subsecuerunt, ponunt in terra. ubi eos fecerunt multos, iterum eos percensent, ac de singulis secant inter spicas, & stramentum, spicas coniungunt in corbe, atq; in aream mittunt. Stramenta relinquunt in segete, unde tollantur in acruum. Altero modo metunt, ut in Piceno, ubi ligneum habent incuruum batillum, in quo sit extremo ferrula ferrea. Hæc cum comprehendit fascem spicarum defecat, & stramenta stantia in segete relinquit, ut postea subsecetur. Tertio modo metitur, ut sub urbe Roma, & locis plerisque, ut stramentum medium subsecetur, quod manu sinistra summumprehendunt, à quo medio messem dictam puto. Infra manum stramentum, quod terræ hæret, postea subsecatur. Contra, quod cum spica stramentum hæret, corbis in aream defertur. ubi discedit in aperto loco palam, à quo potest nominata esse palea. Alij stramentum à stado, ut stamē dictum putant. Alij ab stratu, quod id subster natur pecori. Cū est matura seges, metendum. cū in ea iugerum ferè una opera propemodum in facili agro satis esse dicatur,

mes

messas spicas corribus in areã deserre debēt. CAP. LI.

Aream esse oportet in agro, sublimiori loco, quam perflare possit uentus. Hanc esse modicã pro magnitudine segetis, potissimum rotundam, & mediã paulo extumidã (ut si pluerit, non consistat aqua, & quambrevissimo itinere extra areã defluere possit. Omne porrò breuissimum in rotundo è medio ad extremum) solida terra pauitã, maxime si est argilla, ne astu pãniosa, in rimis eius grana oblitescant, & recipiãt aquã, & ostia aperiãt muribus, ac formicis. Itaque amurca solent persundere. ea enim herbarum est inimica, & formicarum: & talparum uenenum. Quidam aream ut habeant solidam, muniũt lapide, aut etiã faciunt pauimentum. Nonnulli etiã tegunt areas, ut in Bagiennis, quòd ibi sepe id temporis anni oriuntur nimbi. ubi ea relecta, & loca calida, propè areã faciundum umbracula, quò succedant homines in astu tempore meridiano.

CAP. LII.

Quæ seges grandissima, atq; optima fuerit, seorsum in aream secerni oportet spicas, ut semẽ optimũ habeat. È spicis in aream excuti grana. quod fit apud alios iumentis iunctis, ac tribulo. id fit è tabula lapidibus, aut ferro asperata, quo imposito auriga, aut pondere granditrahitur iumẽtis iunctis, ut discutiãt è spica grana, aut ex asibus dentatis cũ orbiculis, quod uocãt plostellũ poenicum. In eo quis sedcat, atq; agitet, quæ trahãt iumenta, ut in Hispania citeriore, & alijs locis faciũt. Apud alios exteritur grege iumentorum inactõ, & ibi agitato perticis, quod unguis è spica exterũtur grana. ijs tritis, oportet è terra subiacãtari uallis, aut uẽtilabris, cum uẽtus spirat lenis, ita fit, ut quod leuissimum est in eo, atque appellatur acus, euannatur foras extra aream, ac frumẽtum quod est

ponde

ponderosum, purum ueniat ad corbem. CAP. LIIT.

Messe facta, spicilegium uenire oportet, aut domi legere stipulam, aut si sunt spicae rarae, & operae carae, compasci. Summa enim spectanda, ne in ea re sumptus fructum superet. CAP. LIIII.

In uinetis uua cū erit matura, uindemiā ita fieri oportet, ut uideas à quo genere uuarū, & à quo loco uineti incipias legere. nam & præcox, et miscella, quā uocāt nigra, multo ante coquitur, quo prior legēda, & quæ pars arbusi, ac uineæ magis aprica prius debet descendere de uite. In uindemiā diligētius uua nō solū legitur ad bibendum, sed eligitur ad edendū. Itaq; lectius defertur in forū uinariū, unde in doliū inane ueniat, electa in secretā corbulā, unde in ollulas addatur. & in dolia plena uinaceorū contrudatur. alia, quæ in piscinā in Amphoram picatam descendat. alia, quæ in aram, ut in carnarium ascendat. Quæ calcatae uuae erūt, earū scopi cum folliculis subijcendi sub prælum, ut siquid reliqui habeant musti, exprimat in eundem lacum. Cum desijt sub prælo fluere, quidam circuncidunt extrema, & rursus premunt, & rursus, cum expressum, circuncisitum appellant, ac seorsum, quod expressum est, seruant, quod resipit ferrum. expressi acinorum folliculi in dolia conijciuntur, eoq; aqua additur, ea uocatur lora, quòd lota acina, ac pro uino operarijs datur hyeme. CAP. LV.

De oliueto, oleam, quam manu tangere possis è terra, ac scalis, legere oportet potius, quàm quaterere, quòd ea, quæ uapulauit, macescit, nec dat tantū olei. quæ manu stricta, melior ea, quæ digitis nudis legitur, quàm illa, quæ cum digitalibus. Duricies enim eorum non solum stringit bacam, sed etiam ramos glubit, ac relinquit ad
geli

gelicidium resectos. qui manu tangi non poterunt, ita quati debent, ut arundine potius, quam pertica feriantur. Grauior enim plaga, medicum querit. qui quatiet, ne aduersam cadat, saepe enim ita percussa olea secum defert de ramulo plantam. quo facto, fructum amittunt posteri anni, nec haec non minima causa, quod oliueta dicant alternis annis non ferre fructus, aut non aequè magnos. Olea ut uua per idem biuium redit in uillā, alia ad cibum eligitur, alia ut eliquescat, ac non solum corpus intus unguat, sed etiā extrinsecus. Itaque dominum & balneas, & gymnasium sequitur. Haec, de qua fit oleum, congeri solet aceruatim per dies singulos in tabulata, uti ibi mediocriter fracescat, ac primus quisque aceruus demittatur per serias, ac uasa olearia ad trapeta, in qua eam terent mola olearie è duro, & aspero lapide. Olea lecta si nimium diu fuit in aceruis calore fracescit, & oleum foetidum fit. itaque si nequeas mature conficere, in aceruis iactando uentilare oportet. Ex olea fructus duplex. Oleum, quod omnibus notum, & amurca, cuius utilitatem quod ignorant plerique, licet uidere è torculis olearijs fluere in agros, ac non solum denigrare terram, sed multitudine facere sterilem, cum is humor modicus, cum ad multas res, tum ad agriculturam pertineat uehementer, quod circum arborum radices infundi solet, maxime ad oleam, & ubicunque in agro herba nocet.

CAP. LVI.

A Grius iandudum inquit in uilla sedens expecto cum clauu te Stolo, dum fructus in uillam referas. Ille, em quin adsum. uenio inquit ad limen. fores aperi. primum foenificiae coduntur melius sub tecto, quam in aceruis, quod ita fit iucundius pabulum, ex eo intelligitur, quod pecus utroque posito libentius est.

CAP. LVII.

At

AT triticum condi oportet in granaria sublimia, quæ
 perscetur uento ab exortu, ac septentrionū regione,
 ad quæ nulla aura humida ex propinquis locis adspiret.
 parietes & solum opere tectorio marmorato loricandi, si
 minus ex argilla mixto acere è frumēto, & amurca, quod
 murem, & uermem non patitur esse, & grana facit soli-
 diora, ac firmiora. quidā ipsum triticum cōspargunt, cum
 addant in circiter mille modium quadratal amurcæ. Item
 alius aliud adfriat, aut aspergit, ut chalcidicam, aut caricā
 cretam, aut absynthium. Item huius generis alia. Quidam
 granaria habent sub terris speluncas, quas uocant *oeris*,
 ut in Cappadocia, ac Thracia. alij, ut in Hispania citerio-
 re, puteos, ut in agro Carthaginensi, & oscensi. Horum
 solum paleis substernunt, & curant, ne humor, aut aër
 tangere possit, nisi cum promitur ad usum. quò enim spi-
 ritus non peruenit, ibi non oritur curculio. Sic conditum
 triticum manet uel annos quinquaginta, milium uero plus
 annos centū. Supra terram granaria in agro quidā subli-
 mia faciūt, ut in Hispania citeriore, & in Appulia. Qui-
 dam quæ non solum à lateribus per fenestras, sed etiam
 subtus à solo uentus regelare possit. CAP. LVIII.

Faba, legumina in olearijs uasis oblita cinere per diu
 incolumia seruantur. Cato ait, uam aminneam mi-
 nusculam, & maiorem, & apiciam in ollis commodissime
 condi. eadem in sapa, & musto recte, quas suspendas
 opportuniſſimas esse duracinas, & aminneas, & scantia-
 nas. CAP. LIX.

DE pomis: conditiua mala struthea, cotonea, scātiana,
 quiriniana, orbiculata, & quæ antea mustea uoca-
 bant, nunc melimela appellant. Hæc omnia in loco arido,
 et frigido supra paleas posita seruari recte putāt. Et ideo
 oporoth

oporotheas qui faciunt, ad aquilonē ut si neſtras habeāt, atq; ut eae perſtentur, curant. neq; tamen ſine foriculis, ne cum humorē amiſerint, pertinaci uento uicta ſiant. Ideoq; in ijs, camaras marmorato, & parietes, pauimenta q; laudabiliter faciunt, quo frigidius ſit, in quo etiam quidā tricinium ſternere ſolent cœnandi cauſa. Etenim in quibus luxuria conſeſſerit, ut in pinacothecae faciunt, quod ſpectaculū datur ab arte, cur non quod natura datū utantur in uenustate diſpoſita pomorum? præſertim quidē, cum id non ſit faciendū, quod quidā fecerunt, ut Romæ cœmpta poma rus intulerint in oporothece inſtruendā conuiuij cauſa. In oporothece mala manere putant ſatis commode. alij in tabulis, ut in opere marmorato, alij ſubſtrata palea, uel etiam floccis. Mala punica demiffis ſuis ſurculis in doli arena. Mala cotonea, ſtruthea in penſilibus iunctis. Contra in ſapa condita manere pira aniciana, & ſementiua. Sorba quidā diſſecta, & in ſole macerata, ut pira, & ſorba per ſe ubicunq; ſint poſita in arido facile durare. Seruare rapa cōſecta in ſinape, nuceſ iuglandes in arena, punica mala & in arena iam decerpta, ac matura, ut dixi, & etiā immatura cum herēt in ſua uirga, & demiffis in ollam ſine fundo, eamq; ſi conieceris in terram, & obteris circum ramum, ſi extrinſecus ſpiritus afflet, ea non modo integra eximi, ſed etiam maiora, quā in arbore unquam pependerint.

CAP. LX.

DE oliuitate: oleas eſui optime condi ſcribit Cato orchites, & pauſeas aridas, uel uirides in muria, uel lentifco contuſas. Orchites nigras ſale ſi ſint confricatæ dies quinq; & tum ſale excuſſo, biduum ſi in ſole poſitæ fuerint, manere idoneas ſolere, eaſdem ſine ſale in defrutum condire.

CAP. LXI.

i Recte

Recte amurcā periti agricolæ tam in dolijs condunt, quam oleum, aut uinum. Eius conditio, cum expressa effluxit, quod statim de ea decoquantur due partes, & refrigeratum conditur in uasa. Sunt item aliæ cōditiones, ut ea, in qua adijcitur mustum. CAP. LXII.

Quod nemo fructus condit, nisi ut promat, de eo quoq; uel sexto gradu animaduertēda pauca. Pronunt condita aut propterea, quòd sint tuenda, aut quòd utēda, aut quòd uendēda. Ea, quæ dissimilia sunt inter se, aliud alio tēpore tuendū, & utendū. CAP. LXIII.

Tuendi causa promendum id frumentum, quod curculiones exesse incipiūt. id enim cum promptum est in sole, ponere oportet aquæ catinos, quòd eò cōueniunt, ut ipsi se necent, curculiones. Sub terra qui habent frumentum in ijs, quos uocant *σάπες*, quòd cum periculo introitur recenti apertione, ita ut quibusdam sit interclusa anima, aliquanto post promere, quàm aperueris, oportet.

Far, quod in spicis condideris per messem, & ad usus ciuatus expedire uelis, promendum hieme, ut in pistrino pisetur, ac torreatur. CAP. LXIIII.

Amurca cum ex olea expressa, qui est humor aquatilis, ac recrementū conditū in uas fictile, id quidā sic solent tueri, diebus xv. eo, quòd est leuissimū, ac summum deflatum, ut traiciant in alia uasa, & hoc idem interualis duodecies, sex mensibus proximis item faciant. Cum id nouissime, potissimum traiciant, cum senescit luna, tunc decoquūt in abenis leui igni duas partes quo ad regerūt, tum deniq; ad usum recte promitur. CAP. LXV.

Quod mustum conditur in dolium, ut habeamus uinum, non promendum, dum seruet, neq; etiam cum processit ita, ut sit uinū factum. Si uetus bibere uelis, quod

non

*Spani, selos**lenib. hignur.**dum.*

non fit ante, quàm accesserit annus, tum, cum fuerit anniculum, prodit. Si uero est ex eo genere uuae, quod mature coacescat, ante uindemiam consumi, aut uenire oportet. Genera sunt uini, in quo falerna, quae quanto plures annos condita habuerunt, tanto, cum prompta sunt fructuosiora.

CAP. LXVI.

Oleas albas, quas condideris nouas, si celeriter promas, nisi condideris, propter amaritudinem illas respuit palatum. Item nigras, nisi prius eas sale maceraris, ut libenter in os recipiantur.

CAP. LXVII.

Nvem iuglandem, & palmulam, & ficum sabinam quanto citius promas, iucundiore utare, quòd uetustate ficus fit pallidior, palmula cariosior, nux aridior.

CAP. LXVIII.

Pensilia, ut uuae, mala, & sorba, ipsa ostendunt, quando ad usum oporteat promi, quòd colore mutato, & contractu acinorum, si non dempseris ad edendū, ad abijciendum, descensurum se munitantur. Sorbum maturum mite conditum citius promi oportet: Acrbum enim suspensum lentius est. Quod prius domi maturitatem assequi uult, quàm nequit in arbore, quā mitescat.

CAP. LXIX.

Mesum far promendum hyeme in pistrino ad torrendum, quod ad cibatum expeditum esse uelis. Quod ad sationem tum promendum cum segetes maturae sunt ad accipiendum. Item quae pertinent ad sationē suo quoque tempore promenda. Quae uendenda, uidendum, quae quoque tempore oporteat promi. Alia enim, quae manere non possunt, ante quàm se commutent, ut celeriter promas, ac uēdas. Alia quae seruari possunt, ut tum uēdas, cū caritas est. Sæpe enim diutius seruata nō modo usuram adiiciūt, sed etiam fructum duplicant, si tempore promas.

i 2

Cum

Cum hæc diceret Stolo, uenit libertus æditumi ad nos flens, & rogat, ut ignoscamus, quod simus retenti, & ut ei in funus postridie prodeamus. Omnes cōsurgimus, ac simul exclamamus, quid in funus? quod funus? quid est factū? Ille flens narrat, ab nescio quo percussum cultello cōcidisse, quē qui esset, animaduertere in turba nō potuisse, sed tantummodo ex audisse uocē, perperā fecisse. Ipse, cum patronum domum sustulisset, & pueros demississet, ut medicum requirerent, ac mature adducerent: quod potius illud administrasset, quàm ad nos uenisset, æquum esse sibi ignosci. Nec si eum seruare nō potuisset, quin non multo post animam efflaret, tamen putare se fecisse recte. Non moleste ferentes descendimus de æde, & de casu humano magis querentes, quàm admirantes id Romæ factum, discedimus omnes.

CAPITA LIBRI II.

*

De origine, ac dignitate rei pecuarie.	Caput I.
De pecudibus, arietibus, & agnis.	II.
De capris, hircis, & hœdis.	III.
De sue.	IIII.
De bubus, & uaccis.	V.
De asinis.	VI.
De equis, & equabus.	VII.
De mulis, & hinnulis.	VIII.
De canibus.	IX.
De pastoribus.	X.
De lacte, caseo, lana.	XI.

MAR.

MAR. T E R E N T I I
 VARRONIS RERVM RV=
 STICARVM, DE RE
 PECVARIA LI
 B E R II.

IRI magni nostri maiores nõ sine cau-
 sa præponebant rusticos Romanos ur-
 banis . ut ruri enim , qui in uilla uiuunt
 ignauiores, quàm qui in agro uersantur
 in aliquo opere faciundo , sic qui in op-
 pido sederent, quàm qui rura colerent, desidiosiores pu-
 tabant. Itaq; annum ita diuiserunt , ut nonis modo diebus
 urbanas res usurparent , reliquis VII. ut rura colerent.
 Quod dum seruauerunt institutum, utrũq; sunt cõsecuti,
 ut & cultura agros fecundissimos haberet, & ipsi uale-
 tudine firmiores essent, ac ne Græcorũ urbana desidera-
 rent gymnasia, quæ nunc uix satis singula sunt. nec pu-
 tant se habere uillam, si nõ multis uocabulis retineat Græ-
 cis, quum uocent particulatim loca προκιστῶνα, παλαιστραν,
 ἀπολυτήριον, περίσυλον, ὀρνιθῶνα, πεισιρῶνα, ὀπωροθήκη. Igi-
 tur quòd nunc intra murũ ferè patres familie correpse-
 runt relictis falce, & aratro, & manus mouere maluerũt
 in theatro, ac circo, quàm in segetibus, ac uinetis, frumẽ-
 tum locamus, qui nobis aduehat, qui saturi fiamus, ex Afri-
 ca, & Sardinia, & nauibus uindemiã condimus ex insula
 Coa, & Chia. Itaq; in qua terra culturam agri docuerunt
 pastores progeniem suam, qui condiderunt urbẽ, ibi con-
 tra progenies eorum, propter auaritiam contra leges, ex
 segetibus fecit prata. ignorantes non idem esse agricultu-
 ram, & pastionẽ, alius enim opilio, & arator nec si pose-

fit in agro pasci armentarius, non aliud ac bubulcus. Armentum enim id, quod in agro natum non creat, sed tollit dentibus. Contra, bos domitus causa fit, ut commodius nascatur frumentum in segete, et pabulum in nouali. Alia inquam ratio, ac scientia coloni, alia pastoris. Coloni, ut ea, quæ in agricultura nascantur, è terra fructum faciant. Contra pastoris, ut ea, quæ nata ex pecore. quarum quoniam societas inter se magna, propterea quod pabulum in fundo compascere, quàm uendere plerunque magis expedit domino fundi, & stercoratio ad fructus terrestres appetitissima, et maxime ad id pecus appositum, qui habet prædium, habere utranque debet disciplinam et agriculturæ, & pecoris pascendi, & etiam uillaticæ pastionis. ex ea enim quoq; fructus tolli possunt non mediocres ex ornithonibus, ac leporarijs, & piscinis. E' queis quoniam de agricultura librum Fundaniæ uxori propter eius fundum feci, tibi Niger Turrani noster, qui uehementer delectaris pecore, propterea quod te empturientem in campos macros ad mercatum adducunt crebro pedes, quo facilius sumptibus multa poscentibus ministres, quod eo facilius faciam, quod & ipse pecuarias habui grandes, in Appulia ouiaras, & in Reatino equarias. Qua de re pecuaria breuiter, ac summatim percurram, ex sermonibus nostris collatis cum ijs, qui pecuarias habuerunt in Epeiro magnas, tum cum piratico bello inter Delum, & Siciliam Græciæ clasibus præessem, incipiam hinc. CAP. I.

liciam.
est enim nulla
 CUM Menates discessisset, Cossinius mihi, Nos te non dimitemus inquit, ante quàm tria illa explicaris, quæ cœperas nuper dicere, cum sumus interpellati. Quæ tria inquit Murrius? An ea, quæ mihi heri dixisti de pastoria re? Ista inquit ille, quæ cœperat hic differere, quæ esset

esset origo, quæ dignitas, quæ ars, cū Petam fessum uisere lega. cum p
 uenissimus, ni medici aduētus nos interrupisset. Ego uero seruon uir e
 inquā dicā duntaxat, quod est *ισοεικόρ*, de duabus rebus pri missim. et
 mis, quæ accepi. de origine, & dignitate. de tertia parte, lix.
 ubi est de arte, Scrofa suscipiet: ut semigræcis pastoribus inechisset.
 dicam Græce, *ὄς πέρ τις ποτὸν ἀγέτωρ.*

Nam is magister C. Lucilij Hipri generi tui, cuius nobi=
 les pecuariæ in brutijs habentur. Sed hæc ita à nobis acci=
 pietis inquit Scrofa, ut uos, qui estis Epirotici, pecuarij
 athletæ, remuneremini nos, ac quæ scitis, proscratis in
 mediū: nemo enim omnia potest scire. Cum accepissem
 condicionē, ut meæ partes essent primæ, non quo non ego
 pecuarias in Italia habeam, sed non omnes, qui habent ci=
 tharam, sunt citharædi. Igitur inquam & homines, &
 pecua cum semper fuisse sit necesse, natura (siue enim ali=
 quod fuit principiū generandi animalū, ut putauit Tha=
 les Milesius, & Zeno Cittieus, siue contra, principiū ho=
 rum extitit nullū, ut credidit Pythagoras Samius, & Ari=
 stoteles Stagerites) necesse est humanæ uitæ à summa me=
 moria gradatim descendisse ad hanc ætatem, ut scribit Di=
 cæarchus, & summū gradum fuisse naturalem, cum uiue=
 rent homines ex ijs rebus, quæ inuiolata ultro ferret terra,
 ex hac uita in secundam descendisse pastoriciam è feris,
 atq; agrestibus, ut ex arboribus, ac uirgultis decerpando
 glandem, arbutum, mora, pomaq; colligerent ad usum, sic
 ex animalibus, cum propter eandem utilitatē quæ possent
 siluestria deprehenderent, ac concluderent, & mansuesce=
 rent. In queis primum non sine causa putant oues assum=
 ptas, & propter utilitatē, & propter placiditatē, maxime
 enim hæc natura quietæ, & aptissime ad uitam hominum.
 Ad cibum enim lacte, & caseum adhibitū, ad corpus ue=
 situm,

stitum, & pelles attulerūt. Tertio deniq; gradu à uita pastoralis, ad agriculturā descenderūt. In qua ex duobus gradibus superioribus retinuerūt multa, & quò descenderāt, ibi procefferunt longe, dum ad nos perueniret. Et tū nunc in locis multis genera pecudum ferarū sunt aliquot, ut in Phrygia ex ouibus, ubi greges uidentur complures, ut in Samothrace caprarum, quas Latine rotas appellant: Sunt enim in Italia circum Fuscillum, & Tetricā montes multa. De suis nemini ignotum, nisi qui apros non putat sues uocari. Boues perferri etiam nunc sunt multi in Dardania, & Media, & Thracia. Asini feri in Phrygia, & Lycaonia. E qui feri in Hispaniā citerioris regionibus aliquot. origo, quam dixi, dignitas, quam dicam. De antiquis illustrissimus quisque pastor erat, ut ostendit Græca, & Latina lingua, & ueteres poëta, qui alios uocant πολύκροτος, alios πολυμήλεις, alios πολυβούτας, qui ipsas pecudes propter caritatem aureas habuisse pelles tradiderunt, ut Argis Atreus, quam sibi Thyestem subduxerit queritur, ut in Colchide Aëta, ad cuius arietis pellem profecti regio genere dicuntur argonautæ, ut in Libya ad hesperidas, unde aurea mala, id est, secundum antiquam consuetudinem capras, & oues, quas Hercules ex Africa in Græciā exportauit. Ea enim sua uoce Græci appellarunt μῆλα. Nec multo secus nostri ab eadem uoce, sed ab alia litera, uox earum non me, sed bee sonare uidetur. oues beclare uocem effèrentes, à quo belare dicunt, extrita litera, ut in multis. Quòd si apud antiquos non magnæ dignitatis pecus esset, in cælo describendo astrologi non appellassent eorum uocabulis signa, quæ non modo non dubitarūt ponere, sed etiam ab his principibus XII. signa multi numerant, ut ab ariete, & tauro, cum ea præponerent Apollini, &

ni, & Herculi. ij enim dij ea sequuntur, sed appellantur Gemini. Nec satis putarunt de xii. signis sextam partem obtinere pecudum nomina, nisi adiecissent, ut quartam tenerent capricornum. Præterea à pecuarijs addiderunt capram, hœdos, canes. An non etiam item in mari, terraq; ab his regionum nota? à pecore in mari, quod nominauerunt à capris, ægeum pelagus, ad Syriam montem Taurum, in Sabinis Canterium montem. Bosphorū unum Thracium, alterum Cimerium? Non ne in terris multa, ut oppidum in Græcia *ἰππιόπων ἀγορῆ*? Denique Italia à uitulis, ut scribit Piso. Romanorum uero populum à pastoribus esse ortum quis non dicit? quis Faustulum nescit pastorem fuisse nutritium? qui Romulum, & Rhemum educauit, non ipsos quoque fuisse pastores obtinebit, quod parilibus potissimum condidere urbem? non idem, quod multa etiam nunc *† nam ex* ex uetere instituto bubus, & ouibus dicitur. Et quod *as* antiquissimum, quod est flatum pecore, pecore est notatum. *qui aliquid con-*
 Et quod urbs cum condita est, tauro, & uacca, qui essent *gatum boum.* ne partem pecuniam
 muri, & portæ definitū. Et quod pop. Rom. cum iustras *debeant ad qu-*
 tur, suouitaurilibus circumaguntur uerres, aries, taurus. Et *bitur res pecu-*
 quod nomina multa habemus ab utroque pecore, à maiore *romam* re, & à minore. À minore, Porcius, Ouinius, Caprilius: *Uede Plut. P-*
 sic à maiore Equitius, Taurus, cognomina ad significari, *in flatum.*
 quod dicuntur ut Annij Capræ. Statilij Tauri, Pomponij Vituli: sic à pecudibus alij multi. Reliquū est de scientia pastorali, de qua est dicendum, quod Scrofa noster, cui hæc ætas defert rerum rusticarū omnium palmā, quo melius potest dici, cū conuertissent in eū ora omnes. Scrofa *Dic.* igitur inquit, est scientia pecoris parandi, ac pascendi, ut fructus quàm possint maximi capiantur ex ea, à quibus ipsa pecunia nominata est. nam omnis pecunia, pecus fundamen-

damentum. Ea partes habet nouem discretas ter ternas, ut sit una de minoribus pecudibus. Cuius genera tria, ouis, capra, sus. Altera de pecore maiore, in quo sunt item ad tres species natura discreti, boues, asini, equi. Tertia pars est in pecuaria, quæ non paratur, ut ex ijs capiatur fructus, sed propter eam, aut ex ea sint, muli, canes, pastores. Harum unaquæque in se generales partes habet nouenas, quarum in pecore parando necessariae quatuor, alteræ in pascendo totidem, præterea communis una. Ita fiunt omnes partes minimum octoginta, & una, & quidem necessariae, nec parue. Primum ut bonum pares pecus, unum scire oportet, qua ætate quanque pecudem parare, habereq; expediat. Itaq; in bubulo pecore minoris emittis anniculam & supra decem annorum, quod à bima, aut trima fructum ferre incipit, neque longius post decimum annum procedit. Nam prima ætas omnis pecoris, & extrema, sterilis. E' quatuor altera pars, est cognitio formæ uniuscuiusque pecudis qualis sit. Magni enim interest, cuiusmodi quæque sit ad fructum. Ita potius bouem emunt cornibus nigratibus, quam albis, capram amplam, quam parua, sues procero corpore, capitibus ut sint paruis. Tertia pars est, quo sint seminio quærendū. Hoc nomine enim asini Arcadici in Græcia nobilitati, in Italia Reatini, usque eo ut mea memoria asinus uenierit sex tertijs nullibus **lx.** & una quadrigæ Romæ constiterint quadringentis nullibus. Quarta pars est de iure in parando, quemadmodum, quanque pecudem emi oporteat civili iure. Quod enim alterius fuit, id ut fiat meum, necesse est aliquid intercedere. Neque in omnibus satis est stipulatio, aut solutio numerorum ad mutationem domini. In emptione aliàs stipulandum statim esse è ualetudinario, aliàs è sano pecore,

core, aliàs è neutro. Alteræ partes quatuor sunt, cum iam
 emeris, obseruandæ de pastione, de foetura, de nutritu,
 de sanitate. Pascendi primus locus qui est, eius ratio triplex.
 In qua regione quaque potissimum pascas, & quando. È
 queis, ut capras in montosis potius locis, & fruticibus,
 quam in herbidis campis, equas contra. neque eadem loca,
 æstiuæ, & hyberna idonea omnibus ad pascendum. Itaque
 greges ouium longe abiguntur ex Appulia in Samnium
 æstiuatum, atq; ad publicanum profitentur, ne si inscrip-
 tum pecus pauerint, lege censoria cõmittant. muli è Ro-
 sea campestri æstate exiguntur in Burbures altos mōtes.
 Qui potissimum quæque pecudum pascatur habenda ra-
 tio. nec solum quòd foeno sit satura equa, aut bos, cum
 sues hoc uitent, & quærant glandem, sed quòd ordeum,
 & faba interdum sit quibusdam obijciendum, et dandum
 bubus lupinum, & lactarijs medica, & cythisum. Præte-
 rea quòd ante admissuram diebus. xxx. arietibus, ac tau-
 ris datur plus cibi, ut uires habeat, foeminis bubus deni-
 tur, qd' macescētes melius cõcipere dicuntur. Secunda pars
 est de foetura. Nūc appello foeturā à cõceptu ad partū, hi
 enim prægnationis primi, & extremi fines. Quare primū
 uidendū de admissione, quo quæq; tēpore ut ineat facere
 oporteat. Nam, ut suillo pecori a fauonio ad æquinoctiū
 uernū putat aptū, sic ouilli ab arcturi occasu usq; ad æ-
 quinoctium occasum. Præterea habēda ratio quāto ante quā
 incipiat admissura fieri, mares à foeminis secretos habeant,
 quod serè in omnibus binis mēsis ante faciūt & armē-
 tarij, & opiliones. Altera pars est in foetura, quæ sint ob-
 seruāda, quòd alia alio tempore parere solet. E qua enim
 uentrē fert xii. mēses, uacca decē, ouis, & capra quinos,
 sus quatuor. In foetura res incredibilis est in Hispania, sed
 est

est uera, quòd in Lusitania ad oceanum in ea regione, ubi est oppidū Olisippo monte Tagro, quædā è uento cōcipiunt certo tēpore equæ, ut hic gallinæ quoq; solēt, quarum oua ὄρνυ' quia appellāt. Sed ex his equis, qui nati pulli nō plus trienniu uiuūt. Quæ nata sunt matura, et chorda, ut pure, & molliter stent, uidendū, & ne obterantur. Dicuntur igni chordi, qui post tempus nascuntur, ac remanserunt in uoluis intimis. uocant χορδοί, à quo chordi appellati. Tertia res est de nutricatu quid obseruari oporteat, in quo quot diebus matris sugant māmā, & id quo tēpore, & ubi, & si parū habet lactis mater, ut subiiciat sub alterius māmā, qui appellantur subrumi, idest sub mamma, antiquo enim uocabulo māmā rumus, ut opinor. Ferè ad quatuor menses à mamma non diiunguntur agni, hœdi tres, porci duo, è queis, quoniā puri sunt ad sacrificiū, ut immolētur, olim appellati sacres, quos appellat Plautus cū ait: Quāti sunt porci sacres: sic boues altiles, ad sacrificia publica saginati dicūtur opimi. Quarta pars est de sanitate. res multiplex, ac necessaria, qd' morbosum pecus, & uitiosum, & quādo non ualet, sæpe magna gregem afficit calamitate. Cuius sciētia genera duo, unū ut in hominē, ad quē adhibēdi medici. alterū, quo ipse etiam pastor diligēs mederi possit. Eius partes sunt tres. nam animaduertēdū, quæ cuiusq; morbi sint cause, quæq; signa earū causarum sint, & quæ quēq; morbum ratio curandi sequi debeat. Ferè morborū cause erunt, quòd laborant propter æstus, aut propter frigora, nec non etiam propter nimium laborē, aut cōtra, propter nullam exercitationem, aut si cum exercueris, statim sine interuallo cibum, aut potionē dederis. Signa autē sunt, ut eorum, qui siue ex æstu, siue è labore febrē habent, ad apertū os humido

mido spiritu crebro, & corpore calido. Curatio autē, cum hic est morbus, hæc, perfunditur aqua, & perungitur oleo, & uino tepéfácto, & itē cibo sustinetur, et inijcitur aliquid ne frigus cædat, sitienti aqua tepida datur. Si hoc genus rebus non proficitur, dimittitur sanguis maxime è capite. Itē ad alios morbos aliæ causæ, etiã alia signa in omni pecore, quæ scripta habere oportet magistrū pecoris. Relinquitur nonum, quod dixi de numero utriusque partis cõmune. Nam & qui parat pecus, necesse est constituat numerum. Quot greges, & quãto sit pasturus, ne aut saltus desint, aut supersint, & ideo fructus dispereãt. Præterea scire oportet in grege quot fœminas habeat, quæ parere possunt, quot arietes, quot utriusque generis soboles, quot reijculæ sint alienadæ. In alimonijs si sunt plures nati, ut quidam faciunt, sequẽdum, ut quosdã subducas, quæ res facere solet, ut reliqui melius crescant. Vide inquit Atticus, ne te fallat, & nouenæ istæ partes non exeant extra pecoris minoris, ac maioris nomen. Quo pacto enim erunt in mulis, & pastoribus nouenæ partes? ubi nec admissuræ, nec fœturæ obseruantur? In canibus enim uideo posse dici. Sed do etiam in hominibus posse nouenarium retineri numerum, quod in hybernis habent in uillis mulieres, quidam etiam in æstiuis, & id pertinere putant, quo facilius ad greges pastores retineãt, & puerperio familiam faciant maiorem, & rem pecuariam fructuosiore. Si inquam numerus non est, ut sit ad amussim, ut non est, cum dicimus mille naues iisse ad Troiam, centumuirale esse iudicium Romæ, deme (si uis) duas res de mulis, admissuram, & parturam. Vactius parturam inquit? proinde ut non aliquoties dicatur Romæ peperisse mulam. Cui ego ut succinerem subijcio Magonem,

& Dionysium scribere mulam, & equam, cum conceperint, duodecimo mense parere. Quare non, si hic in Italia cū peperit mula sit portentū, adsentiri omnes terras. Neque enim hirundines, & ciconie, quæ in Italia pariunt, in omnibus terris pariunt. Non scitis palmulas, caryotas in Syria parere in Iudea, in Italia non posse? Sed scrofa. Si exigere mauis sine mularum foetura & nutritu numerum octoginta & unum est, qui expleas duplicem istam lacunam, quòd extraordinariæ fructuum species due accedunt magnæ. quarum una est tonsura, quòd oues, ac capras detondent, aut uellunt: altera, quæ latius patet, est de lacte, & caseo, quam scriptores Græci separatim τυροποιία appellauerunt, ac scripserunt de ea re permulta.

CAP. II.

Sed quoniam nos nostrum p̄sum absoluimus, ac limitata est pecuaria questio, nunc rursus uos reddite nobis ò epirotæ de una quaq; re, ut uideamus, quid pastores à Pergamide, Maledo uè potis sint. Atticus, qui tunc T. Pomponius, nunc Q. Cæcilius cognomine eodē, ego opinor inquit, incipiā primus, quoniā in me uidere coniecisse oculos, & dicam de primogenia pecuaria. E' feris enim pecudibus primū dicis oues comprehensas ab hominibus, ac mansuefactas, has primum oportet bonas emere. quæ ita ab etate, si neque uetulæ sunt, neq; meræ agnæ, quòd altera iam non dum, altera iam non possunt dare fructum. sed ea melior etas quam sequitur spes, quàm ea, quam mors. De forma, ouem esse oportet corpore amplo, quæ lana multa sit, & molli, uillis altis, & densis toto corpore, maxime circum ceruicem, & collum, uentrē quoq; ut habeat pilosum. itaq; quæ id non haberent, maiores nostri apicæ appellabant, ac reijciebant. esse oportet cruribus

humilibus

humilibus, caudis obseruare, ut sint in Italia prolixis, in Syria breuibus. In primis uidendū, ut boni seminis pecus habeas. id serè ex duabus rebus potest animaduerti, ex forma, & progenie. Ex forma, si arietes sint fronte lana uestiti bene, tortis cornibus pronis ad rostrū, ravis oculis, lana opertis, auribus amplis, pectore, & scapulis, & clunibus latis, cauda lata, & longa. animaduertendum quoque lingua ne nigra, aut uaria sit, quòd serè qui ea habet, nigros, aut uarios procreat agnos. Ex progenie autem animaduertitur, si agnos procreat formosos. In emptionibus iure utimur eo, quod lex præscripsit. in ea enim alij plura, alij pauciora excipiunt. quidā enim pretio factō in singulas oues, ut agni chordi duo pro una oue annumerentur, etsi cui uetustate dentes absunt, item binæ pro singulis, ut procedāt. de reliquo antiqua serè formula utuntur, cum emptor dixit tanti sunt mi emptæ? & ille respondit, sunt, & expromisit numos, emptor stipulatur prisca formula sic. illasce oues, qua de re agitur, sanas recte esse, uti pecus ouillum, quod recte sanum est extra luscā, surdam, minam, id est, uentre glabro, neq; de pecore morbofo esse, habereq; recte licere. hæc sic recte fieri spōdes? nec cū id factum est, tamen grex dominū nō mutauit, nisi sit æs adnumeratū. Nec non emptor pote ex empto uendito illum damnare, si non tradet, quamuis nō soluerit numos, ut ille emptorem simili iudicio, si nō reddit pretiū. De alteris quatuor rebus deinceps dicam, de pastione, foetura, nutritu, sanitate. Primum prouidendū, ut totum annum recte pascantur intus, & foris. stabula idoneo loco ut sint, ne uentosa, quæ spectent magis ad orientem, quàm ad meridianaum tempus. ubi stent, solum oportet esse eruderatum, & proclium, ut euerri facile possit, ac fieri purum: non enim

enim solum ea uligo lanam corrūpit ouium, sed etiam un-
 gulas, ac scabras fieri cogit. Cum aliquot dies steterunt,
 subijcere oportet uirgulta alia, quo mollius requiescant,
 purioresq; sint: libentius enim ita pascuntur. Faciendum
 quoque septa secreta ab alijs, quo incientes secludere pos-
 sis, item quo corpore egro. hæc magis ad uillaticos gre-
 ges animaduertenda. Contra illæ, in saltibus quæ pascun-
 tur, & à testis absunt longe, portant secum crates, aut
 retia, quibus cohortes in solitudine faciant, ceteraq; uten-
 filia. longe enim, & late in diuersis locis pasci solent, ut
 multa millia absint sæpe hybernæ pastiones ab æstiujs.
 Ego uero scio inquam, nam mihi greges in Appulia hy-
 bernabant, qui in Reatinis montibus æstiuabant. Cum in-
 ter hæc bina loca, ut iugum continet sirpiculos, sic calles
 publice distantes pastiones, eaq; ibi, ubi pascuntur in ea-
 dem regione, tamen temporibus distinguunt, ut æstate quòd-
 tum prima luce exeunt pastum, propterea quòd tunc her-
 ba roscida, meridianam, quæ est aridior, iucunditate præ-
 stat. Sole exorto puto propellunt, ut redintegrantes rur-
 sus ad pastū alacriores faciant. Circiter meridianos æstus,
 dum destruescant, sub umbriferas rupes, & arbores patu-
 las subijciunt, quoad refrigerato aëre uespertino, rursus
 pascant ad solis occasum. ita pascere pecus oportet, ut ad-
 uerso sole agat, caput enim maxime ouis molle est. Ab oc-
 casu paruo interuallo interposito ad bibendum appellūt,
 & rursus pascunt quoad cōtenebrauit, iterum enim tum
 iucūditas in herba redintegrait. hæc ab uergiliarum ex-
 ortu ad æquinoctium autumnale maxime obseruāt. Qui-
 bus in locis messes sunt factæ, interest utile duplici de cau-
 sa, quod & caduca spica saturantur, & obtritjs stramen-
 tis, & stercoratione faciunt in annum segetes meliores.

Reliquæ pastiones hiberno, ac uerno tempore hoc mutant, quòd pruina iam exhalata propellūt in pabulum, & pascunt diem totū, ac meridiano tēpore semel agere potū satis habent. Quod ad pastiones attinet, hæc ferè sunt. quod ad focturā, quæ dicam. Arietes, quibus sis usus ad focturā, bimestri tempore ante secernendū, & largius pabulo explendum. Cum redierunt ad stabula è pastu, ordeum si est datum, firmiores fiunt ad laborem sustinendū. Tempus optimum ad admittendum, ab arcturi occasu ad Aquilæ occasum, quòd quæ postea concipiunt, fiunt uegrandes, atque imbecillæ. Ouis prægnans est diebus c. l. itaq; fit partus exitu autumnali, cum aër est modice tēperatus, & primitus oritur herba imbribus primoribus euocata. Quādiu admissura fit, eadem aqua uti oportet, quòd cōmutatio & lanam facit uariā, & corrumpit uterū. Cū omnes cōceperūt, rursus arietes secernēdi. Ita factis prægnantibus quòd sunt molesti, obsunt. Neq; pati oportet minores, quàm binas saliri, quòd neq; natum ex his idoneum est, neq; non ipse fiunt etiam deteriores & nō meliores quàm trimæ admissæ. deterrent ab saliendo fiscellis è iunco, alia ue qua re, quod alligant ad naturā. Commodius seruātur, si secretas pascūt. In nutritu cū parere cœperunt, inigunt in stabula ea, quæ habent ad eam rem seclusa. ibiq; nata recentia ad ignem propè ponūt. quoad conualuerunt. biduum, aut tridū retinent, dum agnoscat matrē agni, & pabulo se saturēt. deinde dum matres cum grege pastum prodeunt, retinent agnos, ad quos, cum reductæ ad uesterum, aluntur lacte. & rursus discernuntur, ne noctu à matribus conculcentur. Hoc item faciunt mane antè quàm matres in pabulum excāt, ut agni satulli fiant lacte. Circiter decē dies cum præterierūt, palos offigunt,

& ad eos alligant libro, aut qua alia re leui distantes, ne
 toto die cursantes inter se teneri delibent aliquid mem-
 brorū. Si ad matris mammā non accedet, admouere oportet,
 et labra agni unguere butyro, aut adipe suillæ, & ol-
 facere labra lacte. Diebus post paucis obijcere his uiciam
 molitam, aut herbā tenerā ante quā exeunt pastum, &
 cum reuenterūt. Et sic nutricātur, quoad facti sunt quadri-
 mestres. Interea matres eorum his temporibus non mul-
 gent quidā, qui ut melius, omnino perpetuo, quod & la-
 næ plus ferunt, & agnos plures. Cum depulsi sunt agni à
 matribus, diligētia adhibenda est, ne desiderio senescant.
 itaq; deliniendū in nutricatu pabuli bonitate, & à frigo-
 re, & æstu ne quid laborēt, curandū. Cum obliuione iam
 lactis non desiderāt matrem, tum deniq; compellendū in
 gregē ouium. Castrare oportet agnum nō minorē quinq;
 mensium, neq; ante quā calores, aut frigora se regerūt.
 quos arietes submittere uolunt, potissimū eligunt ex ma-
 tribus, quæ geminos parere solent. pleraq; similiter facien-
 dum in ouibus pellitis, quæ propter lanæ bonitatem, ut
 sunt Tarentinæ, & Atticæ, pellibus integuntur, ne lana
 inquinetur, quo minus uel infici recte possit, uel lauari, ac
 parari. Horum præsepia, ac stabula, ut sint pura, maiorem
 adhibeant diligentiam quā hirtis. itaque faciunt lapi-
 de strata, ut urina necubi in stabulo consistat. his quæcūq;
 iubentur, uescuntur, ut folia ficulnea, & palea, & uina-
 cea, surfures obijciuntur modice, ne parum, aut nimium sa-
 turentur, utrūq; enim ad corpus alendum inimicū. at ma-
 xime amicū cythisum, & medica. nam & pingues facit
 facillime, & genit lac. De sanitate sunt multa, sed ea (ut di-
 xi) in libro scripta magister pecoris habet, & quæ opus
 ad medendū portat secum. Relinquitur de numero, quem
 faciunt

faciunt alij maiorem, alij minorem. nulli enim huius moduli naturales. Illud ferè omnes in Epeiro facimus, ne munus habeamus in centenas oues hirtas singulos homines, in pellitas binos.

CAP. III.

Cvi Cosinius. Quoniã satis balasti inquit, ò Faustus noster, accipe à me cū Homericò Melàthio chorò de capellis, & què admodū oporteat breuiter dicere discere. Qui caprinū gregē cōstituere uult, in eligendo animaduertat oportet. Primum etatē ut eam paret, quæ iam ferre possit fructū, & de ijs eam potius, quæ diutius, nouella enim quàm uetus utilior. De forma uidendū, ut sint firmæ, magnæ, corpus lene ut habeant, crebro pilo, nisi si glabræ sunt: duo enim genera earum. sub rostra duas ut mammulas pensiles habeant, quod eæ fecundiores sunt, ubere sint grandiore, ut & lac multū, & pingue habeant pro portione. Hircus molliori & potissimū pilo albo, ac ceruice, & collo breue, gurgulione longiore. Melior fit grex, si nō est ex collectis cōparatus, sed ex cōsuetis unà. De seminio dico eadem, quæ Atticus in ouibus. hoc aliter, ouium semen tardius esse, quo hæ sint placidiores. Contra caprile mobilius esse, de quarū uelocitate in originum libro Cato scribit hæc, In Sauracti Fisceilo capræ feræ sunt, quæ salūt è saxo pedes plus sexagenos. Oues enim, quas pascimus, ortæ sunt ab ouibus feris, sic capræ, quas alimus, à capris feris sunt ortæ, à queis propter Italiã Caprasia insula est nominata. De capris quòd meliore semine eæ, quæ bis pariant, ex his potissimū mares solēt summitti ad admissuras. quidā etiã dant operam, ut ex insula media capris habeant, quòd ibi maximi ac pulcherrimi existimantur fieri hœdi. De emptione aliter dico atq; fit, & capras sanas sanus nemo prmittit, nunquã enim sine febris

k 2 sunt

sunt. itaq; stipulatur paucis exceptis uerbis, ac Mamilius scriptum reliquit sic. Illas capras hodie recte esse, & bibere posse, habereq; recte licere, hæc spondes ne? de quibus admirandum illud, quod etiam Archelaus scribit, non ut reliqua animalia naribus, sed auribus spiritum ducere solere. Pastores curiosiores aliquot dicunt. De alteris quatuor, quod est de pastu hoc dico. stabulatur pecus melius ad hibernos exortus si spectat, quod est alsiosum. Id ut pleraq; lapide, aut testa substerni oportet, caprile quo minus sit uliginosum, ac lutulentum. Foris cum est pernoctandum, item in eandem partem cæli, quæ spectet, septa oportet substerni uirgultis, ne oblinatur. nec multo aliter tuendum hoc pecus in pastu, atq; ouillum, quod tamen habet sua propria quædam, quod potius siluestribus saltibus delectatur, quam pratis: Studiose enim de agrestibus fruticibus pascuntur, atq; in locis cultis, uirgulta carpunt, itaq; à carpendo capra nominata. ob hoc in lege locationis fundi excipi solet, ne colonus capra natum in fundo pascat. Harum enim dentes inimici sationis, quas etiam astrologi ita receperunt in cælum, ut extra limbum XII. signorum excluderint. Sunt duo hædi, & capra non longe à tauro. Quod ad scaturam pertinet, desistente autumno exigunt à grege in campos hircos in caprilia. Item ut in arietibus dictum, quæ concepit post quartum mensem, reddit tempore uerno. In nutritu hædi trimestres cum sint facti, tum submittuntur, & in grege incipiunt esse. Quid dicam de earum sanitate, quæ nunquam sunt sanæ? nisi tamē illud unum, quædam scripta habere magistros pecoris, quibus remedijs utantur ad morbos quosdam earum, ac uulneratum corpus, quod usu uenit ijs sæpe, quod inter se cornibus pugnant, atq; in spinosis locis pascuntur. Relinquitur de numero

numero, qui in gregibus est minor caprino, quam in ouil-
lo, quod caprae lasciuæ, & quæ dispergant se. Cōtra oues
quæ se congregent, ac cōdensent in locum unum. itaq; in
agro gallico greges plures potius faciūt, quam magnos,
quod in magnis cito existat pestilētia, quæ ad perniciem
eum perducatur. Satis magnum gregem putant esse circiter
quingenas, quibus assentiri putant id, quod usu uenit
Gaberio equiti R. is enim cū in suburbano mille iugerum
haberet, & à caprario quodam, qui adduxit capellas, ad
urbē x. sibi in dies singulos denarios singulos dare au-
disset, coëgit mille caprarū, sperās se capturū de prædio in
dies singulos denariū mille. Tantū enim fefellerit, ut bre-
ui omnes amiserit morbo. cōtra in Sallentinis & in Ca-
sinati ad centenās pascunt. De maribus, & fœminis idem
ferè discrimen, ut alij ad denas capras singulos parent
hircos, ut ego: alij etiam ad xv. ut Menas: nonnulli etiā,
ut Murrius, ad uiginti.

CAP. IIII.

Sed quis è portu post Italico prodit, ac de suillo peco-
re expedit, tametsi Scrofam potissimū de ea re dicere
oportere, cognomē eius significat. Cui Tremellius, igno-
rare inquit uidere, cur appeller Scrofā. itaq; ut etiam hi
propter te sciant, cognosce meam gentem suillum cogno-
men non habere, nec me esse ab Eumæo ortum. Auus meus
primū appellatus est Scrofā, qui quæstor cum esset Lici-
nio Neruæ Pratori in Macedonia prouincia relictus,
qui præffet exercitui, dum prætor rediret, hostes arbi-
trati occasionem se habere uictoriae, impressionem facere
coeperunt in castra. Auus, cum cohortaretur milites, ut ca-
perent arma, atq; exirent contra, dixit celeriter se illos
(ut Scrofā porcos) disiecturū. id quod fecit. nam eo præ-
lio hostes ita fudit, ac fugauit, ut eo Neruæ prætor impe-

rator sit appellatus, auus cognomen inuenerit, ut dicere-
 tur Scrofa. itaq; proauus, ac superiores, de Tremellijs ne-
 mo appellatus Scrofa. Nec minus septimus sum deinceps
 pratorius in gente nostra. Nec tamen defugio, quin dicā
 quæ scio de suillo pecore. Agri enim cultura ab initio sui
 studiosus: nec de pecore suillo mihi & uobis magnis pe-
 cuarijs ea res nō est communis. Quis enim fundum colit
 nostrum, quin sues habeat, & qui non audierit patres no-
 stros dicere, ignauum, & sumptuosum esse, qui succidiā
 in carnario suspenderit potius ab lanario, quā ex do-
 mestico fundo? Ergo qui suum gregem uult habere ido-
 neum, eligere oportet primum bona aetate, secundo bo-
 na forma. Ea est, cum amplitudine membrorum, præter-
 quam pedibus, capite unicoloris potius, quā uarias.
 Cum hæc eadem ut habeant uerres uidendum, tum utique
 sint ceruicibus amplis, boni seminis. Sues animaduertun-
 tur à facie, & progenie, & regione cœli. À facie, si
 formosi sunt uerres, & scrofa. À progenie, si porcos
 multos pariunt. À regione, si potius ex his locis, ubi na-
 scuntur amplas quā exilis pararis. Emi solent sic. illa-
 sce sues sanas esse, habereq; recte licere, noxisq; præstare,
 neq; de pecore morbofo esse, spondes ne? Quidā adijciūt
 persunctas esse à febris, & à foria. In pastu locus huic pe-
 cori aptus uliginosus, quòd delectatur non solum aqua,
 sed etiam luto. itaq; ob eam rem aiunt lupos cum sint na-
 cti sues, trahere usq; ad aquā, quòd dentes feruorē carnis
 ferre nequeāt. Hoc pecus alitur maxime glāde, deinde fā-
 ba, & ordeo, & cætero frumento. Quæ res nō modo pin-
 gitudinem efficiunt, sed etiam carnis iucundum sapore.
 Pastum exigunt æstate mane, & ante quā æstus in-
 cipiāt

cipiatur, subigunt in umbrosam locum, maxime ubi aqua sit. Post meridiem rursus lenito seruore pascunt. Hiberno tempore non prius exigunt pastum, quam pruina euauit, ac colliquefacta est glacies. Ad facturam uerres duobus mensibus ante secernendi. Optimum ad admissuram tempus à fauonio ad æquinoctium uernum, ita enim contingit, ut æstate pariat. quatuor enim menses est prægnans. & tunc parit, cum pabulo abundat terra. neq; minores admittenda quam annicula. Melius xx. menses expectare, ut bimæ pariant. Cum cœperunt, id facere dicuntur usque ad septimum annum recte. Admissuras cum faciunt, prodigunt in lutosos limites, ac lustra, ut uolentur in luto, quæ est illorum requies, ut lauatio hominis. Cum omnes conceperunt, rursus segregant uerres. Verris octo mensium incipit salire, permanet, ut id recte facere possit, ad primum. deinde it retro, quoad perueniat ad lanium: Hic enim conciliator suilla carnis datus populo. Sus Græcè dicitur ὄσ. olim thysus dictus, ab illo uerbo quòd dicunt θύειν, quod est immolare: Ab suillo enim genere pecoris immolandi initium primum sumptum uidetur, cuius uestigia, quòd initijs Cereris porci immolatur, & quòd initijs pacis fœdus cum feritur, porcus occiditur, & quòd nuptiarum initio antiqui reges, ac sublimes uiri in Hetruria in coniunctione nuptiali noua nupta, & nouus maritus primum porcum immolant. Prisci quoq; Latini, & etiã Græci in Italia idem factitasse uidentur. Nam & nostræ mulieres maxime nutrices, naturã, qua femine sunt, in uirginibus appellat porcũ. & Græcæ χοῖρον significantes esse dignum insigni nuptiarum. suillum pecus donatum ab natura dicunt ad epulandum. itaq; ijs animam datam esse proinde ac salem, quæ seruaret carnẽ. E' queis

succidias Galli optimas, & maximas facere consuerunt. Optimarum signū, quòd etiā nunc quot annis è Gallia ap portatur Romā pernae tomacina, & taniacæ, & petasio= nes. De magnitudine Gallicarum succidiarum Cato scri bit his uerbis. In Italia in scrobes terna, atq; quaterna nul lia aulia succidia, Vere sus usqueadeo pinguitudine cre= scere solet, ut se ipsa stans sustinere non possit, neq; pro= gredi usquam. itaque eas si quis quo traicere uult, in plo= strū imponit. In Hispania ulteriore in Lusitania sus cum esset occisus, Atilius Hispaniēsis minime mendax, & mul tarum rerum peritus in doctrina dicebat. L. Volumnio se= natori missam esse offulam cum duabus costis quæ pende= ret III. & XX. pondo. eiusq; suis à cute ad os pedem. & III. digitos fuisse. Cui ego. Non minus res admiranda, quā mi esset dicta, in Arcadia scio me esse spectatū suem, quæ præ pinguitudine carnis nō modo surgere non pos= set, sed etiam ut in eius corpore forex exesa carne nidum fecisset, & peperisset mures. Hoc etiam in uineta factum accepi. Sus ad foeturam quæ sit foecunda animaduertunt ferè ex primo partu, quod non multum in reliquis mutat.

In nutricatu quam porculationem appellabant, binis mensibus porcos sinunt cum matribus. sed eos, cum iam pasci possunt, secernunt. Porci qui nati hieme, fiunt exi= les propter frigora, & quòd matres aspernātur, propter exiguitatem lactis, & quòd dentibus sauciātur propterea mamme. scrofa in sua quæq; hara suos alat oportet por= cos, quo alienos aspernantur, & ideo si conturbati sunt in foetura, fit deterius. Natura diuisus earum annus bisfa= riam, quòd bis parit in anno. quaternis mensibus fert uena= trem. binis, nutricat. Haram facere oportet circiter trium pedum altam, & latam amplius paulo, ea altitudine abs terra,

terra, ne dum exilire uelit prægna, abortet. Altitudinis modus sit, ut subulcus facile circumspicere possit, nequi porcellus à matre opprimatur, & ut facile purgare possit cubile. In havis ostium esse oportet, & limen inferius altum palmipedale, ne porci ex hara, cum mater prodit, transilire possint. Quotiescunque haras subulcus purgat, toties arenam iniicere oportet, aut quid aliud, quod exugat humorem in singulas iniicere debet: & cum pepererit, largiore cibatu sustentare, quo facilius lac suppeditare possit, in quibus hordei circiter binas libras aqua madefactas dare solent, & hoc quoque conduplicant, ut sit mane, & uesper, si alia, quæ obijciant, non habuerint. Cum porci depulsi sunt à mamma à quibusdam delici appellantur, neq; iam lactantes dicuntur. Qui à partu decimo die habentur puri, ab eo appellantur ab antiquis sacres, quòd tum ad sacrificium idonei dicuntur, primum. Itaque apud Plautum in Menæchmis, cum insanum quem putat, ut pietur in oppido Epidamno, interrogat, quanti hic porci sunt sacres? Si fundus ministrat, dari solent uinacea, ac scopi ex uuis. Amisso nomine lactantis, dicuntur nefrendes, ab eo quòd nondum fabam frondere possunt, id est, frangere. Porcus Græcum est nomen antiquum, sed obscuratū, quod nunc eū uocant χοίρον. In eorum foetu scrofæ bis die ut bibant, curant, lactis causa. Parere tot oportet porcos, quot mammas habeat, si minus pariat, fructuariam idoneam non esse. si plures pariat, esse portentum. In quo illud antiquissimum fuisse scribitur, quòd sus Aeneæ Lauinij x x x. porcos pepererit albos. itaque quod portenderit, factum x x x. annis, ut Lauinienses condiderint oppidum Albam. Huius sus, ac porcorum etiam nunc uestigia apparent Lauinij. Quòd & simula-

chra eorum ahenea etiam nunc in publico posita, & cora-
 pus matris ab sacerdotibus, quod in salsura fuerit, demon-
 stratur. Nutricare octonos porcos paruulos primo pos-
 sunt, incremento facto à peritis dimidia pars remoueri so-
 let, quòd mater potest sufferre lac, neque cõgenerati ale-
 scendo roborari. A partu decem diebus proximis non
 producut ex havis matrem præterquam potum. Præte-
 ritis decem diebus sinunt exire pastum in propinquum lo-
 cum uillæ, ut crebro reditu lacte alere possit porcos. Cum
 creuerunt, cupiunt sequi matrem pastum. domiq; secer-
 nunt à matribus, ac seorsum pascunt, ut desiderium ferre
 possint parentis, quod decem diebus assequuntur. Subul-
 cus debet consuefacere omnia, ut faciant ad bucinam. Pri-
 mo cum inluserunt, cum bucinatum est, aperiunt, ut exi-
 re possint in eum locum, ubi ordeum fustum in longitudi-
 ne. Sic enim minus disperit, quàm si in acruos positum,
 & plures facilius accedunt, ideo ad x i i. conuenire di-
 cuntur, ut siluestri loco dispersi ne dispareant. Castrantur
 uerres commodissime anniculi, utique ne minores, quàm
 semestres, quo factò nomen mutant, atq; è uerribus dicun-
 tur maiales. De sanitate suum unum modo exempli cau-
 sa dicam. Porcis lactentibus si scrofa lac non potest sup-
 peditare, triticũ frictum dari oportet (crudum enim soluit
 aluum) uel ordeum obijci ex aqua, quo ad fiant trime-
 stres. De numero in centum sues, decem uerres satis esse
 putant. Quidã etiam hinc demunt. Greges maiores inæ-
 quabiles habent. Sed ego modicum puto centenariũ. Ali-
 quot maiores faciunt, ita ut ter quinquagenos habeant.
 Porcorũ gregem, alij duplicat, alij etiam maiorẽ faciunt.
 Minor grex, quàm maior minus sumptuosus, quòd comi-
 tes subulcus pauciores quærit. Itaq; gregis numerũ pastor

ab sua utilitate constituit, non ut quot uerres habeat, id enim à natura sumendum, hæc hic. CAP. V.

ATQ. Lucienus senator homo quamuis humanus, ac iocosus introiens familiaris omnium nostrū *συνήπιος* inquit, *Χάριτες*, & Varronem nostrum inquit *πομπιναλάωρον*: Scrofam enim mane salutavi. cum alius cum salutasset, alius conuiciatus esset, qui tam serò uenisset ad constitutum, Videbo iam uos inquit, balatrones, & huc afferam meum corium, & flagra. Tu uero Murri ueni mi aduocatus, dum asses soluo palilibus, si postea à me repe- tant, ut testimonium perhibere possis. Atticus Murrio, Narra isti inquit eadē, qui sermones sint habiti, & quid reliqui sit, ut ad partes paratus ueniat, nos interea secū- dum actum de maioribus adtexamus. In quo quidem in- quit Vaccius meæ partes, quoniam boues ibi. Quare di- cam de bubulo pecore, quam acceperim scientiam, ut si quis quid ignorat, discat. si quis scit, nunc ubi labar ob- seruet. Vide quid agas inquam Vacci. Nam bos in pe- cuaria, maxima debet esse autoritate, præsertim in Italia, quæ à bubus nomen habere sit existimata: Græcia enim antiqua (ut scribit Timæus) tauros uocabant *ἰταλούς*. à quorum multitudine, & pulchritudine, & factu uitulo- rum Italiam dixerunt. Alij scripserunt, quòd è Sicilia Her- cules persecutus sit eò nobilem taurum, ut diceretur Ita- lus. Hic socius hominum in rustico opere, & Cereris mi- nister. Ab hoc antiqui manus ita abstineri uoluerunt, ut capite sanxerint, si quis occidisset. Quæ in re testis Attice, testis Peloponnesos. Nam ab hoc pecore Athenis Buzu- ges nobilitatus, Argis *δινόγυς*. Noui inquit ille maiestatiẽ bouum, & ab his dici pleraq; magna, ut *Εὐστιας*, *Βυπῶδα*, *Βούλιμον*, *Βοῶπιρ*. uua quoq; *burnammā*. Præterea scio hūc esse

esse, in quem potissimum Iuppiter se conuertit, cum exportauit per mare è Phœnice amans Europam. Hunc esse, qui filios Neptuni è Menalippa seruarit, ne in stabulo infantes grex bouum obtereret. Deniq; ex hoc putrefacto nasci dulcissimas apes mellis matres, à quo eas Græci ΒΥΖΟΥΑΣ appellant, & hinc Plautium locutum esse Latine. Cum Hirrium prætorem renuntiatum Romam in senatum scriptum habere. Sed bono animo es, non minus satisfaciam tibi, quam qui bugoniam scripsit. Primum in bubulo genere ætatis gradus dicuntur quatuor. Prima uitulorum, secunda iuuenorum, tertia bouum nouellorum, quarta uetulorum. Discernuntur in prima uitulus, & uitula, in secunda iuuenus & iuuenca, in tertia, & quarta taurus, & uacca. Quæ sterilis est uacca, taura appellata. Quæ prægnans, horda. Ab eo in fastis dies hordicalia nominantur, quod tunc hordæ boues immolantur. Qui gregem armentorum emere uult, obseruare debet primum, ut sint hæ pecudes ætate potius ad fructus ferendos integræ, quam iam expertæ. Ut sint bene compositæ, ut integris membris, oblongæ, amplæ, nigrantibus cornibus, latis frontibus, oculis magnis, & nigris, pilosis auribus, compressis malis, subsimis uel gibberi spina leuiter remissa, apertis naribus, labris subnigris, ceruicibus crassis, ac longis, à collo pælearibus demissis, corpore amplo, bene costatos, latis humeris, bonis clunibus, codam profusam usque ad calces, ut habeant inferiore partem frequentibus pilis subcrissam, cruribus potius minoribus, rectis genibus, eminulis, distantibus inter se, pedibus non latis, neque ingredientibus qui displodantur, nec cuius ungulæ diuaricent, et cuius ungues sint leues, & pares, corium tactu non asperum, ac durum, colore potissimum nigro, dein rubeo, tertio heluo, quarto albo

albo. Mollissimus enim hic, ut durissimus primus. De medijs duobus prior quàm posterior melior, utrique pluris quàm nigri, & albi. Neq; non præterea ut mares seminis boni sint, quorum & forma est spectanda, & qui ex his orti sunt, ut respondeant ad parentũ speciẽ, & præterea quibus regionibus nati sunt, refert. Boni enim generis in Italia, plerique gallici ad opus. Cõtra iugatorij ligustici. Trãsmarini epirotici non solum meliores totius Græciæ, sed etiã Italiæ, tametsi quidã de Italicis, quos propter amplitudinẽ præstare dicunt, ad uictimas faciunt, atq; ad deorum seruãt supplicia. Qui sine dubio ad res diuinas propter dignitatẽ amplitudinis, & coloris præponedi. Quod eò magis fit, quòd albi in Italia nõ tam frequentes quàm qui in Thracia ad μέλανα κόλπον, ubi alio colore pauci. Eos cum enimus domitos, stipulamur, sic. Illosce boues sanos esse, noxisq; præstari? Cum enimus indomitos, sic. Illosce iuuẽcos sanos recte, deq; pecore sano esse, noxisq; præstari spondes'ne? Paulo uerbosius hæc, qui Mamilij actiones sequuntur lanij, qui ad cultrũ bouẽ emunt, & qui ad altaria, hostiæ sanitatem non solent stipulari. Pascuntur armẽta commodissime in nemoribus, ubi uirgulta, & frons multa. Hieme cũ hibernãt secundũ mare, æstiu abiguntur in montes frondosos. Propter facturam hæc seruare soleo. ante admissuram mensẽ unum, ne cibo, et potione se impleant, quòd existimantur facilius macræ cõcipere. Contra, tauros duobus mensibus ante admissurã herba, & palea, ac scœno facio pleniores, & à scœminis secerno. Habeo tauros totidem quot Atticus, ad matrices L x x. duo, unum anniculum, alterũ bimum. Hoc secundũ astri exortũ facio, quod Græci uocant λίσαν, fidẽ nostri. Tum deniq; tauros in gregem redigo. Mas an scœmina sit
concepta,

concepta, significat descensu taurus cum inijs: si quidem, si
mas est, in dexteriolem partem abit, si foemina in sinistea-
riorē. Cur hoc fiat, uos uideritis inquit mihi, qui Aristo-
telē legitis. Non minores oportet inire bimas, ut trime
pariāt, eo melius si quadrima. Pleraq; pariūt in decē an-
nos, quaedā etiā in plures. Maxime idoneū tēpus ad cōci-
piēdū à delphini exortu usq; ad dies x l. aut paulo plus.
Que enim ita conceperūt, temperatissimo anni tempore
pariunt. Vacca enim mensibus decē sunt pręgnantes. De
quibus admirandū scriptum inueni, exemptis testiculis, si
statim admiseris, concipere. Eas pasci oportet in locis ui-
ridibus, et aquosis. Cauere oportet, ne aut angustius stēt,
aut feriantur, aut concurrant. Itaque quōd eas aestate ta-
bani concitare solent, & bestiole quaedam minuta sub
cauda. ne concitentur, aliqui solent includere septis. ijs
substerni oportet frondem, aliud uē quid in cubilia, quo
mollius conuiescant. Aestate ad aquam appellendum
bis, hieme semel. Cum parere cōperunt, secundum sta-
bula pabulum seruari oportet integrum, quod egre-
dientes degustare possint, fastidiosa enim fiunt. Et pro-
uidendum, quōd recipiunt se, ne frigidus locus sit: algor
enim eas, & fumis macrescere cogit. In alimonijs armē-
ticiū pecus sic contuendum, lactentes cum matribus ne
cubent, obteruntur enim, ad eas mane adigi oportet, &
cum redierunt ē pastu. Cum creuerunt uituli, leuanda
matres, pabulo uiridi obijciendo in pręsepis. Item his,
ut ferē in omnibus stabulis, lapides substernendi, aut
quid item, ne ungula putrescant. Ab æquinoctio au-
tumnali unā pascuntur cum matribus. Castrare nō opor-
tet ante bimatum, quōd difficulter, si aliter feceris, se reci-
piunt. Qui autē postea castrantur, duri, et inutiles fiunt.

Item, ut in reliquis gregibus pecuarijs, delectus quotannis habendus, & reijcula reijciunda, quod locum occupant earum, quæ ferre possunt fructus. Si quæ amisit vitulum, ei supponere oportet eos, quibus non satis præbent matres. Semestribus vitulis obijciunt fursures triticeos, & farinã ordeaceam, & teneram herbam, & ut bibant mane, & vesperi curant. De sanitate sunt complura, quæ exscripta de Magonis libris, armentarium meum crebro ut aliquid legat, curo. Numerus de tauris, & uaccis sic habendus, ut in sexaginta, unus sit anniculus, alter bimus. Quidam habent aut minorem, aut maiorem numerum gregum. Nam apud eum duo tauri in septuaginta matribus sunt. Numerum gregum alius facit alium. Quidam centenarium modicum putant esse, ut ego, Atticus centumviginti habet, ut Lucienus. Hæc ille.

CAP. VI.

AT Murrius, qui, dum loquitur Vaccius cum Luciano rediisset, Ego inquit, de asinis potissimum dicam, quod sum Reatinus, ubi optimi, & maximi fiunt, è quo seminio ego hic procreavi pullos, & ipsis Arcadibus uenidi aliquoties. Igitur asinorum gregem qui facere uult bonum, primum uidendum, ut mares, & feminasq; bona ætate sumat, utiq; ut quãdiutissime fructum ferre possit, firmos, omnibus partibus honestos, corpore amplo, seminio bono, ex his locis, unde optimi exeunt, quod faciunt Peloponesij, cum potissimum eos ex Arcadia emebant, in Italia ex agro Reatino. Non enim si murenæ optimæ flutæ sunt in Sicilia, et Helops ad Rhodon, continuo hi pisces in omni mari similes nascuntur. Horum genera duo. Vnum ferum, quos uocant onagros, in Phrygia, & Lycaonia sunt greges multi. Alterum mansuetum, ut sunt in Italia omnes, ad seminationem onagrus idoneus, quod è sero fit mansuetus facile, & è mansucto

mansueto ferus nunquam. Quod similes parentū genuuntur, eligendi, & mas, & fœmina cum dignitate ut sint. In mercãdo item (ut ceteræ pecudes) emptionibus, & traditionibus dominū mutant, & de sanitate, ac noxa solet caueri. Commode pascuntur farre, & sursuribus ordeaceis. Admittuntur ante solstitiū, ut eodem tēpore alterius anni pariant. Duodecimo enim mensē conceptū semen reddūt. Prægnātes opere leuāt. Venter enim labore, nationē reddit deteriore. Marē nō diiungūt ab opere, quòd remissione laboris fit deterior. In pastu eadē ferē obseruāt, quæ in equis. Secundū partum pullos anno non remouent à matre. Proximo anno noctibus patiuntur esse cū his, & leniter capistris, aliā ue quare habent uinctos. Tertio anno domare incipiūt ad eas res, ad quas quisq; eos uult habere in usu. Relinquitur de numero, quorum greges non sanè fiunt, nisi ij, qui onera portēt, ideo quòd pleriq; deducuntur ad molas, aut ad agriculturā, ubi quid uehendū est, aut etiam ad arandū, ubi leuis est terra, ut in campania. Greges fiunt ferē mercatorū, ut eorum, qui è Brundisino, aut Apulia a sellis dossuarijs comportant ad mare oleum, aut uinum, itemq; frumentum, aut quid aliud. CAP. VII.

Lvcienus, Ego quoq; adueniens aperiam carceres inquit, & equos emittere incipiam, nec solum mares, quos admissarios habeo, ut Atticus singulos in fœminas denas, è queis fœminas Q. Modius Equiculus uir fortissimus etiam patre militari iuxta ac mares habere solebat.

Horum equorum, & equarum greges qui habere uoluerunt, ut habent aliqui in Peloponneso, & in Appulia, primum spectare oportet ætatem, quam præcipiunt. Videndum ne sint minores trime, maiores decem annorum. Aetas cognoscitur equorum, & ferē omnium, qui ungu-

las indiuisas habent, & etiam cornutarum, quòd equus tri-
 ginta mensium primum dentes medios dicitur amittere,
 duo superiores, totidem inferiores. Incipientes quartum
 agere annum itidem eijciunt & totidem proximos eo-
 rum, quos amiserunt, & incipiunt nasci quos uocant co-
 lumellares. Quinto anno incipienti item eodem modo
 amittere binos, quos caninos habent, tum renascentes eis,
 sexto anno impleri. Septimo omnes habere solent rena-
 tos, & completos. His maiores qui sunt, intelligi negant
 posse, præterquam cum dentes sint facti brocchi, & su-
 percilia cana, & sub ea lacuna, ex obseruatu dicunt cum
 equum habere annos sedecim. Forma esse oportet magni-
 tudine modica, quod nec uastos, nec minutos decet esse.
 Equas clunibus, ac uentribus latis. Equos ad amissuram
 quos uelis habere, legere oportet amplo corpore, formo-
 sos, nulla parte corporis inter se non congruenti. Qualis
 futurus sit equus, è pullo coniectari potest, si caput habet
 non magnum, nec membris confusis, si est oculis nigris, na-
 ribus non angustis, auribus applicatis, non angusta iuba,
 crebra, fusca, subcrispa subtenuibus setis implicata in
 dexteriolem partem ceruicis, pectus latum, & plenum, hu-
 meris latis, uentre modico, lumbis deorsum uersum pressis,
 scapulis latis. spina maxime duplici, sin minus nõ extanti.
 coda ampla subcrispa. cruribus rectis, & æqualibus, geni-
 bus rotundis, ne magnis, nec introrsus spectantibus, ungu-
 lis duris, toto corpore ut habeat uenas, quæ animaduerti
 possint, quòd qui huiuscemodi sit, & cū est æger, ad me-
 dendū est appositus, corpore multo. De stirpe magni in-
 terest. qua sint, quòd genera sunt multa. Itaq; ad hoc nobi-
 les à regionibus dicuntur. In Græcia thessalici equi. à ter-
 ra Appuli. ab rosea roseani. Equi boni futuri signa sunt,
 l si cum

si cum gregalibus in pabulo contēdit, in currendo, alia ue
 qua re, quo potior sit, si cum flumen trauehundū est, gre-
 gi in primis prægreditur, ac non respectat alios. Emptio
 equina similis ferè ac boum, & asinorū, quòd eisdem re-
 bus in emptione dominum mutant, ut in Mamilij actioni-
 bus sunt perscripta. Equinum pecus pascendum in pra-
 tus potissimum herba. In stabulis, ac præsepibus arido fœ-
 no. Cum pepererunt, ordeo adiecto bis die danda aqua.
 Horū fœturæ initiū admissiōnis facere oportet, ab equis
 noctio uerno, ad solstitiū, ut partus idoneo tempore fiat.
 Duodecimo enim mēse, die decimo aiunt nasci. Quæ post
 tempus nascuntur, ferè uitiosa, atq; inutilia existunt. Ad-
 mittere oportet, cum tēpus anni uenerit, bis die: mane, &
 uespere. Peroriga enim appellatur quisquis admittit, eo
 enim adiutante equæ alligatæ celerius admittuntur, neque
 equi frustra cupiditate impulsī semen eijciunt. Quoad sa-
 tis sit admitti ipsæ significant, quòd se defendunt. Si fasti-
 dium salendi est, scyllæ medium conterunt cum aqua ad
 mellis crassitudinē, tum ea re naturam equæ, cum menses
 ferunt, tangunt, contra, ab locis equæ nares equi tangunt.
 Tametsi incredibile, quod usu uenit memoriæ mandandū.
 Cum equus matrē ut saliret adduci nō posset, & eū capite
 obuoluto peroriga adduxisset, & coëgisset matrē inire,
 cum descēdenti dempsisset ab oculis, ille impetum fecit in
 eum, ac mordicus interfecit. Cū cōceperūt equæ, uidendū
 ne aut laborēt plusculū, aut ne frigidis locis sint, quòd al-
 gor maxime prægnātibus obest. Itaq; in stabulis ab humo-
 re prohibere oportet humū, clausa habere ostia, ac fene-
 stras, & inter singulas à præsepibus interijcere lōguri-
 os, qui eas discernāt, ne inter se pugnare possint. Prægnantē
 neq; implere cibo, neq; esurire oportet. Alternis qui ad-
 mittunt,

mittunt, diuturniores equos, & meliores pullos fieri dicunt. Itaque ut reslibiles segetes essent exuictiores, sic quotannis quæ prægnantes fiant. In decem diebus secundum partum cum matribus in pabulū prodigendū. Ne ungulas comburat stercus cauendum. Quinquemestribus pullis factis, cum redacti sunt in stabulū, obijciendū farinam ordeaccam molitā cum fursuribus, & siquid aliud terra natum libenter edent. Anniculis iam factis dandū ordeum, et fursures, usque quoad erunt lactantes. Neque prius biennio confecto à lacte remouendum. Eosque, cum stent cum matribus, interdum tractandum, ne cum sint diijuncti, exereantur. Eademque causa ibi frenos suspendendū, ut equuli consuescant & uidere eorum faciem, & è motu audire crepitus. Cum iam ad manus accedere consuerint, interdū imponere ijs puerum bis, aut ter prouum in uentrē, postea iam sedentem, hæc facere cum sit trimus, tum enim maxime crescere, ac lacertosum fieri. Sunt qui dicant post annum, & sex menses equulum domari posse, sed melius post trimum, à quo tempore farrago dari solet. Hæc enim purgatio maxime necessaria equino pecori, quod diebus decem facere oportet, nec pati aliū ullū cibum gustare. Ab undecimo die usque ad quartū decimū dandū ordeum, quotidie adijciendo minutatim. Quod quarto die feceris, in eo decem diebus proximis manendum. ab eo tempore mediocriter exercendum, & cum sudarit, perungendū oleo. Si frigus erit, in equuli faciendus ignis. E qui quòd alij sunt ad rem militarem idonei, alij ad uecturam, alij ad admissuram, alij ad cursurā, nō item sunt spectandi atque habendi. Itaque peritus belli alios eligit, atque alit, ac docet. Aliter quadrigarius, ac desultor. Neque idem, qui uectarios facere uult, ad ephippium, aut ad prædam, quod ut

ad rem militarem, quod ibi ad castra habere uolunt acres. Sic contra in uijs habere malunt placidos, propter quod discrimē maxime institutum, ut castrentur equi. Demptis enim testiculis fiunt quietiores, & ideo quod semine caerent, ij canterij appellati, ut in suibus maiales, gallis gallinaceis capi. De medicina: uel plurima sunt in equis & signa morborum, & genera curationum, quæ pastorem scripta habere oportet. Itaq; ob hoc in Græcia potissimū medici pecorum ἰπιατροί appellati. CAP. VIII.

Cum hæc loqueremur, uenit à Menate libertus, qui dicat liba absoluta esse, & rem diuinā paratā, si uel lent, ueniret illuc, & ipsi pro se sacrificarentur. Ego uero inquā, uos ire nō patiar ante, quā mihi reddideritis tertium actū, de mulis, de canibus, de pastoribus. Breuis oratio de istis inquit Murrius, Nā muli, & hinni bigeneri, atque insiticij, non suo pte genere ab radicibus. Ex equa enim, & asino fit mulus. Cōtra ex equo, & asina hinnus. Uterq; eorū ad usum utilis, partu fructus neuter. Pullum asininū à partu recentē subijciunt equæ, cuius lacte ampliores fiunt, quod id lacte quā asininū, ac alia omnia dicunt esse melius. Præterea educant eum paleis, fœno, ordeo. Matri suppositiciæ quoq; inseruūt, quo equa ad ministerium lactis cibū pullo præbere possit. Hic ita eductus à primo, potest admitti. neque enim aspernantur propter cōsuetudinem equinam. Hunc minorē si admiseris, & ipse citius senescit, & quæ ex eo concipiūtur fiunt deteriora. Qui non habent eum asinum, quem supposuerunt equæ, & asinum admissarium habere uolunt, de asinis quem amplissimum, formosissimumq; possunt, eligunt. quiq; seminio natus sit bono, Arcadico, ut antiqui dicebant, ut nos experti sumus, Reatino, ubi tricenis, ac quadrigenis milibus

milibus admissarij aliquot uenierunt. quos emimus item ut equos, stipulamurq; in emendo, ac facimus in accipiēdo idem quod dictum est in equis. Hos pascimus præcipue fœno, atq; ordeo, & id ante admissuram largius facimus, ut cibo suffundamus uires ad foeturam. Eodem tempore, quo equos adducentes, ijdemq; ut ineant equas perorigas curamus. Cum peperit equa mulum, aut mulam nutricātes educamus. Hi, si in palustribus locis, atq; uliginosis nati, habent ungulas molles. Iidem si exacti sunt æstiuo tempore in montes, quod fit in agro Reatino, durissimis ungulis fiunt. In grege mulorū parando, spectanda ætas, & forma. Alterum ut uecturis sufferre labores possint, alterum ut oculos aspectu delectare queant. Hisce enim binis coniunctis omnia uehicula in uijs ducuntur. Hæc me Reatino auctore probares mihi inquit, nisi tu ipse domi equarum greges haberes, ac mulorum greges uendidisses. Hinnus, qui appellatur, est ex equo & asina, minor quàm mulus corpore. plerunq; rubicundior, auribus ut equinis, iubam, & caudam similem asini. Item in uentre est (ut equus) menses duodecim. Hosce itē ut equulos & educant, & alunt, & ætatem eorum ex dentibus cognoscunt.

CAP. IX.

Relinquitur inquit Atticus, de quadrupedibus, quod ad canes attinet, maxime ad nos, qui pecus pascimus lanare. Canis enim ita custos pecoris, ut eius, quod eo commite indiget ad se defendendum. In quo genere sunt maxime oues, deinde capræ. Has enim lupus captare solet, cui opponimus canes defensores. In suillo pecore tamen sunt, quæ se uindicent sues, uerres, maiales, scrofe. propè enim hæc apri, qui in siluis sæpe dentibus canes occiderunt. Quid dicam de pecore maiore? cum sciam mulorum gre-

gem cum pasceretur, eoq; uenisset lupus, ultro mulos circumfluxisse, & unguis cædendo cum occidisse? & tauros solere diuersos assistere clunibus continuatos, & cornibus facile propulsare lupos? Quare de canibus, quoniam genera duo, unum uenaticum, & pertinet ad feras bestias, ac siluestres, alterum, quod custodie causa paratur, & pertinet ad pastorem, dicam de eo ad formam artis expositam in nouem partes. Primum ætate idonea parandi, quod cæculi, & uetuli neq; sibi, neq; ouibus sunt præsidio, & feris bestiis nonnunquam prædæ. Facie debent esse formosi, magnitudine ampla, oculis nigrantibus, aut ravis, naribus congruentibus, labris subnigris, aut rubicundis, neque resimis superioribus, nec pendulis subtus, mento suppresso, & ex eo enatis duobus dentibus dextra, & sinistra paulo eminulis superioribus, directis potius, quam brocchis, acutos, quos habeant labro tectos. capitibus, & auriculis magnis, ac flaccis. crassis ceruicibus, ac collo. internodijs articularum longis. cruribus rectis, & potius uaris, quam uatijs. pedibus magnis, & altis, qui ingredienti ei displodantur. digitis discretis. unguibus duris, ac curuis. solo nec ut corneo, nec nimium duro, sed ut fermentato, ac molli, à foeminibus summis corpore suppresso, spina neque eminula, neque curua: cauda crassa, latratu graui, hiatu magno, colore potissimum albo, quod in tenebris specie leonina. Præterea foeminas uolunt esse mammosas æqualibus papillis. Item uidentur, ut boni semini sint. Itaque à regionibus appellantur Lacones, Epirotici, Sallētini. Videndum ne à uenatoribus, aut lanijs canes emas. Alteri, quod ad pecus sequendum inertes. alteri si uiderint leporē, aut ceruū, quod eum potius quam oues sequuntur. Quare aut à pastoribus emptæ melior, quæ oues sequi consuevit,

aut

aut sine ulla consuetudine quæ fuerit, canis enim facilius quid assuescit, eaq; consuetudo firmior, quæ sit ad pastores, quàm quæ ad pecudes. P. Aufidius Pontianus Anuterninus, cum greges ouium emisset in Umbria ultima, quibus gregibus sine pastoribus canes accessisset: pastores ut deducerent in Metapontinos saltus, & Heraclea emporium, inde cum domũ redissent, qui ad locum deduxerant, è desiderio hominũ diebus paucis postea canes sua sponte, cum dierum multorum uia interesset, sibi ex agris cibaria præbuerũt, atq; in Umbriam ad pastores redierunt. neq; eorũ quisquã fecerat, quòd in agricultura Salserna præcepit, Qui uellet se à cane sectari, uti ranam obijciat coctã. Magni interest ex semine esse canes eodem, quòd cognati maxime inter se sunt præsidio. Sequitur quartum de emptione, fit alterius, cum à priore domino secũdo traditum est. De sanitate, & noxa stipulationes fiunt eadẽ, quæ in pecore, nisi quòd hic utiliter exceptum est. Alij pretium faciunt in singula capita canum. Alij ut catuli sequantur matrem. Alij ut bini catuli unius canis numerũ obtineat, ut solent bini agni ouis. Plerique ut accedant canes, qui consuerunt esse unã. Cibatus canis propior hominis, quàm ouis. Pascitur enim è culina, & ossibus, non herbis, aut frondibus. Diligenter ut habeat cibaria prouidendum: Fames enim hos ad quærendum cibum ducet, si non præbebitur, & à pecore abducat. Nisi si (ut quidã putant) etiam illuc peruenerint, prouerbiũ ut tollunt antiquũ, uel etiã ut *αὐτοῖς* aperiant de Actæone, atq; in dominum afferant dentes. Nec non ita panem ordeaceum dandum, ut non potius cum in lacte des intritum, quòd eo consueti cibo uti, à pecore non cito desciscunt. Morticinæ ouis non patiuntur uesci carne, ne ducti sapore minus se abstineant. Dant

etiam ius ex ossibus, & ea ipsa ossa contusa, dentes enim facit firmiores, & os magis patulū. Propterea quòd uehementius diducuntur mala, acrioresq; fiunt propter medullarum saporem. Cibum capere consuescunt interdium, ubi pascuntur. uesperis, ubi stabulantur. De foetura, principium admittendi faciunt ueris principio, tunc enim dicuntur catulire, id est, ostēdere uelle se maritari. Quæ cum admisse, pariunt circiter solstitio, prægnātes enim solent esse ternos menses. In foetura dandū potius ordeaceos quàm triticeos panes, magis enim eo alūtur, & lactis præbent maiorem facultatem. In nutritu secundum partum si plures sunt statim eligere oportet quos habere uelis, reliquos abijcere. Quàm paucissimos reliqueris, tam optimi in alendo fiunt propter copiam lactis. Substernitur eis acus, aut quid item aliud, quòd molliore cubili facilius educantur. Catuli diebus x x. uidere incipiunt. Duobus mensibus primis à partu non diiunguntur à matre, sed minutatim desuescunt. Educunt eos plures in unum locum, & irritant ad pugnandum, quo fiant acriores, neque defatigari patiuntur, quo fiant segniores. consue quoque faciunt ut alligari possint, primum leuibus uinclis, quæ si abrodere conantur, ne id consuescant facere, uerberibus eos deterere solent. Pluujs diebus cubilia substernenda fronde, aut pabulo duabus de causis, ut ne oblinantur, aut perfrigescant. Quidam eos castrant, quòd eo minus putant relinquere gregem. Quidam non faciunt, quòd eos credunt minus acres fieri. quidam nucibus Græcis in aqua tritis perungunt aures, & inter digitos, quòd muscæ, & ricini, & pulices soleant (si hoc unguine non sis usus) ea exulcerare. ne uulnerentur à bestijs, imponuntur his colalaria, quæ uocantur mælium, id est, cingulum circum col-

lum ex corio firmo cum clauulis capitatis, quæ intra capita insuitur pellis mollis, ne noceat collo duritia ferri. Quod si lupus, aliusue quis his uulneratus est, reliquas quoque canes facit, quæ id non habent, ut sint in tuto. Numerus canum pro pecoris multitudine solet parari. Ferè modicum esse putant, ut singuli sequantur singulos opiliones, de quo numero alius alium modum constituit. Quod si sunt regiones ubi bestia sint multæ, debent esse plures. quod accidit ijs, qui per calles siluestres longinquos solent comitari in æstiuâ, & hiberna. Villatico uero grege in fundum satis esse duo, & id marem, & foeminam. Ita enim sunt assiduiore, quod cum altero idem fit acrior, & si alter indesinenter æger est, ne sine cane grex sit. Cùm circumspiceret Atticus nequid præterisset, hoc silentium inquam uocat alium ad partes.

CAP. X.

Reliquum enim in hoc actu quot, & quod genus sint habendi pastores. Cossinius ad maiores pecudes ætate superiores, ad minores etiam pueros, & utroque horum firmiores, qui in callibus uersentur, quam eos, qui in fundo quotidie ad uillam redeant. itaque in saltibus licet uidere iuuentutem, & eam ferè armatam, cum in fundis non modo pueri, sed etiam puellæ pascant. Qui pascunt eos cogere oportet, in pastione diem totum esse, pascere communiter. Contra, pernoctare ad suum quenque gregem, esse omnes sub uno magistro pecoris, cum esse maiorem natu potius quam alios, & peritiorem quam reliquos, quod ijs, qui ætate, & scientia præstant, animo æquiore reliqui parent. Ita tamè oportet ætate præstare, ut ne propter senectutem nimis suslinere possit labores. Neque enim senes, neque pueri callium difficultatem, ac montium arduitatem, atque asperitatem facile ferunt. quod patiendum illis,

l 5 qui

qui greges sequuntur, praesertim armeticos, ac caprinos, quibus rupes, ac silvae ad pabulandum cordi. Formae hominum legedae, ut sint firmae, ac ueloces, mobiles, expeditis membris, qui non solum pecus sequi possint, sed etiam a bestiis, ac praedonibus defendere, qui onera extollere in iumenta possint, qui excurrere, qui iaculari. Non omnis apta natio ad pecuariam, quod neque basculus, neque turdulus idonei, Galli appositissimi, maxime ad iumenta. In emptionibus dominum legitimum sex fere res perficiunt, si hereditatem iustam adiit, si, ut debuit, mancipio ab eo accepit, a quo iure civili potuit, aut si in iure cessit cui potuit cedere, et id ubi oportuit. aut si usu cepit, aut si e praeda sub corona emit. Tum uel cum in bonis sectio ne uel cuius publice uenit. In horum emptione solet accedere peculium, aut si excipiet stipulatio, intercedere sanum eum esse, furtis, noxisque solutum. Aut si mancipio non datur, dupla promitti, aut si ita pacti, simpla. Cibus eorum debet esse interdum separatim uniuscuiusque gregis. Vespertinus in coena, qui sunt sub uno magistro, communis. Magistrum providere oportet, ut omnia sequantur instrumenta, quae pecori, et pastoribus opus sunt, maxime ad uictum hominum, et ad medicinam pecudum. Ad quam rem habent iumenta dossuaria domini, alij equas. Alij pro his quid aliud, quod onus dorso ferre possit. Quod ad foeturam humanam pertinet pastorum, qui in fundo perpetuo manent, facile est, quod habeant conseruam in uilla. nec hac uenus pastoralis longius quid quaerit. Qui autem sunt in saltibus, et siluestribus locis pascunt, et non uilla, sed casis repetinis imbres uitant, his mulieres adiungere, quae sequantur greges, ac cibaria pastoribus expediant, eosque assiduios faciant, utile arbitrati multi. Sed eas mulieres esse oportet firmas,

non turpes, quæ in opere, ut in multis regionibus nõ cedat uiris, ut in Illyrico passim uidere licet. quod uel pascere pecus, uel ad focũ afferre ligna, ac cibũ coquere, uel ad casas instrumentũ seruare possunt. De nutritu hoc dico, easdẽ ferẽ & nutrices, & matres. Tremellius, simul aspicit ad me, & ut te audij dicere inquit, cũ in Lyburniã uenisses, te uidisse matres familias eorum, afferre ligna, & simul pueros, quos alerẽt, alias singulos, alias binos, quæ ostenderent foetas nostras, quæ in conopeis iacent dies aliquot, esse leuuncidas, ac contemnẽdas. Cui ego, Certe inquã. Nã in Illyrico hoc amplius, prægnantẽ sæpe, cum uenit pariendi tempus, non lõge ab opere discedere, ibiq; enixam puerum referre, quem non peperisse, sed inuenisse putes. nec non etiam hoc quas uirgines ibi appellant, nõnunquam annorum x x. quibus mos eorum non denegauit ante nuptias, ut succumberent quibus uellent, & incomitatis ut uagari liceret, & filios habere. Quæ ad ualetudinem pertinent hominum, ac pecoris, ut sine medico curari possint, magistrum scripta habere oportet. Is enim sine literis idoneus non est, quod rationes dominicas pecuarias conficere, nequicquam recte potest. De numero pastorum alij angustius, alij laxius constituere solent. Ego in octogenas hirtas oues singulos pastores constitui, Atticus in centenarum. In gregibus ouium, sed magnis quos miliarios faciunt quidam, facilius de summa hominum detrahere possunt, quàm de minoribus, ut sunt & Attici & mei. Septingenarij enim mei, tu opinor, oçi ingenarios habuisti. Nec tamen nõ ut nos arietũ decimam partem. Ad equarum gregem quinquagenariũ bini homines. utique uterque horum ut secum habeat equas domitas singulas in ijs regionibus, in quibus stabularij solent

lent equas abigere, ut in Appulia, & in Lucanis accidit
sæpe.

CAP. XI.

QVoniã promissa absoluius inquit eamus. Siquidẽ
inquã adieceritis de extraordinario pecudũ fructu,
ut predictũ est de lacte in eo, & tonsura lanæ. Est omnĩũ
rerũ, quas cibi causa capimus, liquentiũ maxime alibile, et
id ouillum, inde caprinum. Quod autem maxime perpur-
get est equinũ, tum asininũ, dein bubulum, tum caprinũ.
Sed horũ sunt discrimina quedam, & à pastionibus, & à
pecudũ natura, & à multu. À pastionibus, quod fit ab
ordeo, & stipula, & omnino arido, & firmo cibo pecu-
de pasta, id alibile. ad perpurgandũ, id quod à uiridi pas-
cua, & eo magis fluxe ex herba, quæ ipsa sumpta per-
purgare corpora nostra solet. À pecudũ natura, quod lac
melius est à ualentibus, & ab ijs, quæ nondũ ueteres sunt,
quàm si est contra. À mulgendo, atq; ortu optimum est
id, quod neq; emunctum longe abest à mulso, neq; à par-
tu cõtinuo est sumptũ. Ex hoc lacte casei qui fiunt maxi-
mi cibi sunt bubuli, & qui difficillime transeant sumpti.
Secundo ouilli minimi cibi, & qui facillime deisciantur,
caprini. Est etiã discriminẽ, utrũ casei molles, ac recẽtes sint,
an aridi, & ueteres. Cum molles sunt, magis alibiles, in
corpore nõ resides, ueteres & aridi contra. Caseum face-
re incipiunt à uergilijs uernis exortis ad æstiuas uergi-
lias. Mulgent uere ad caseum faciundum mane, alijs tem-
poribus, meridianis horis, tãmet si propter loca, & pabu-
lum disparile, non usquequaq; idem fit. In lactis duos
congios addunt coagulum magnitudine oleæ, ut coeat.
quod melius leporinum, & hædinum quàm agninũ. Alij
pro coagulo addunt de fici ramo lac, & acetũ. aspergũt
item alijs aliquot rebus, quod Græci appellant alijs ὄπρη,
alij

alij *ἀρέγον*. Non negarim inquā idco apud diuæ Ru-
 mæ sacellum à pastoribus satam ficum. Ibi enim solèt sa-
 crificari lacte pro uino, & pro lactentibus. mamma enim
 rumis, siue Rumæ, ut ante dicebant, à rumi, & inde dicun-
 tur subrumi agni lactentes, à lacte. Quin aspergi solent
 sales, melior fossilis quàm marinus. De tonsura ouium
 primum animaduerto ante quàm incipiã facere, num sca-
 bië, aut ulcera habeant, ut, si opus est, ante curëtur, quàm
 tondeantur. Tonsuræ tempus inter æquinoctium uernũ,
 & solstitiũ cum sudare inceperūt oues. à quo sudore re-
 cens lana tonsa sucida appellata est. Tonsas recentes eo-
 dem die perungunt uino, & oleo, non nemo admixta cera
 alba, & adipe suillo. Et si ea tecta solet esse, quam habuit
 pellem iniectam eam intrinsecus eadem re perinungunt,
 & tegunt rursus. Siqua in tonsura plagam accepit, eum
 locum oblinunt pice liquida. Oues hirtas tondent circiter
 ordeaceam messem, in alijs locis ante foenificia. Quidam
 has in anno bis tondent, ut in Hispania citeriore, ac se-
 mestres faciunt tonsuras. duplicem impendunt operam,
 quod sic plus putant fieri lanæ, quo nomine quidam bis
 secant prata. Diligentiores tegeticulis subiectis oues tō-
 dere solent, nequi flocci intereant. Dies ad eam rem su-
 mütur sereni, & ijs id faciunt ferè à quarta ad decimam
 horam, quoniã sole calidiore tonsa, ex sudore eius lana fit
 mollior, & ponderosior, & colore meliore. Quam dem-
 ptam, ac conglobatã alij uellera, alij uelumina appellāt. ex
 quorum uocabulo animaduerti licet, prius lanæ uulsu-
 ram quàm tonsuram inuentam. Qui etiam nunc uellunt,
 ante triduo habent ieiunas, quòd languidæ minus radices
 lanæ retinent. Omnino tonsores in Italia primum uenisse
 ex Sicilia dicütur post R. C. A. C C C C L I I I I. ut scri-
 ptum

ptum in publico Ardeæ in literis extat, eosq; adduxisse P. Ticinium Menã. Olim tonsores non fuisse ad significat antiquorũ statuæ, quòd pleræq; habent capillũ, & barbã magnã. Suscipit Cossinius. Vt fructũ ouis è lana ad uestimentũ, sic capra pilos ministrat ad usum nauticum, & ad bellica tormenta, & fabrilia uasa. Neq; nõ quædã nationes harũ pellibus sunt uestitæ, ut in Getulia, & in Sardinia. Cuius usum apud antiquos quoq; Græcos fuisse apparet, quòd in tragœdijs senes ab hac pelle uocãtur *δρακίνα*, & in comœdijs, qui in rustico opere morantur, ut apud Cæcilium in Hypobolimeo habet adolescens, apud Terentiũ in Heautontimorumenos senex. Tondẽtur, quòd magnis uillis sunt in magna parte Phrygiæ, unde cilicia, & cætera eius generis ferri solent. Sed quòd primum ea tonsura in Cilicia sit instituta, nomẽ id cilicas adiecisse dicunt. Illi hoc, Neq; ab hoc, quòd mutaret Cossinius, & simul Vituli libertus in urbẽ ueniẽs ex hortis diuertitur ad nos, & ego ad te missus inquit ibam, domũ rogatũ, ne diẽ festum faceres breuiorem, & mature uenires. Itaq; discẽdimus ego, & Scrofa in hortos ad Vitulũ. Niger in Turanij nostri. illi partim domum, partim ad Lenatem.

CAPITA LIBRI III.

*

De Villaticis pastionibus.	Cap. I.
Quæ dicitur uilla.	Cap. II.
Quæ in uilla, circum ue eam ali uel pasci possint.	III.
De auibus in genere.	IIII.
De Turdis.	V.
De Pauonibus.	VI.
De Columbibus.	VII.
	De

De Turturib.	VIII.
De Gallinis.	IX.
De Anserib.	X.
De Anatib.	XI.
De Leporib.	XII.
De Apris.	XIII.
De Cocleis.	XIII.
De Glirib.	XV.
De Apib.	XVI.
De Piscinis.	XVII.

MAR. TERENTII
VARRONIS RERVM RV-
STICARVM, DE VILLA-
TICIS PASTIONIB.
LIB. III.

CAPVT PRIMVM.

V M duæ uite traditæ sint hominum,
rustica, & urbana Q. Pinni, dubium nõ
est, quin hæ nõ solum loco discretæ sint,
sed etiam tempore diuersam originẽ ha-
beant. antiquior enim multo rustica,
quòd fuit tempus, cum rura colerent homines, neq; urbem
haberent. Etenim uetustissimum oppidum cum sit traditũ
Græcum, Bœotia Thebæ, quod rex Ogyges ædificarit,
in agro romano Roma, quam Romulus rex. Nam in hoc
nunc deniq; est, ut dici possit, non cum Ennius scripsit,
Septingenti sunt paulo plus, aut minus anni,
Augusto augurio postquam inclyta condita Roma est.
Thebæ, quæ ante cataclysmõn Ogygi conditæ dicuntur,

ea tamen circiter duo milia annorum & centum sunt. Quod tempus si referas ad illud principium, quo agri coluntur sunt coepti, atque in casis, & tugurijs habitabant, nec murus, nec porta quid esset sciebant, immani numero annorum urbanos agricolae praestant. Nec mirum, quod diuina natura dedit agros, ars humana aedificauit urbes. Cum artes omnes dicantur in Graecia intra mille annorum repertae, agri nunquam non fuerint in terris, qui coli possint. Neque solum antiquior cultura agri, sed etiam melior. Itaque non sine causa maiores nostri ex urbe in agris redigebant suos ciues, quod & in pace a rusticis Romanis alebantur, & in bello ab his tuebantur. Nec sine causa terram eandem appellabant matrem, & cererem, & qui eam colerent, piam, & utilem agere uitam credebant, atque eos solos reliquos esse ex stirpe Saturni regis. Cui consentaneum est, quod initia uocantur potissimum ea, quae Cereri fiunt sacra. Nec minus oppidi quoque nomen Thebae indicant antiquiorem esse agrum, quod ab agri genere non a conditore nomen ei est impositum. Nam lingua prisca & in Graecia Aeoleis Boeotij sine afflatu uocant collis Thebas, & in Sabinis quod est Graecia uenerunt Pelasgi, etiam nunc ita dicunt. Cuius uestigium in agro Sabino uia salaria non longe a Reate milliarius cliuus appellatur Thebae, Cum agriculturam primo propter paupertatem maxime indigentiam haberent, quod a pastoribus, qui erant orti in eodem agro & serebant, & pascebant, qui postea creuerunt peculia diuiserunt, ac factum ut dicerentur alij agricolae, alij pastores. Quae ipsa pars duplex est, tametsi ab nullo satis discreta, quod altera est uillatica pastio, altera agrestis. Haec nota & nobilis, quod & pecuaria appellatur, & multum homines locupletat, & ob eam rem

aut conductos, aut emptos habent saltus. Altera uillatica, quòd humilis uidetur, à quibusdam adiecta ad agriculturam cum esset pastio, neq; explicata tota separatim, quod sciam ab ullo. itaq; cum putarem esse rerum rusticarum, quæ constituta sunt fructus causa tria genera, unum de agricultura, alterum de re pecuaria, tertium de uillaticis pastionibus, tres libros institui. E' queis duo scripsi, primum ad Fundaniam uxorem de agricultura, secundum de pecuaria ad Turraniū Nigrum. Qui reliquus est tertius de uillaticis fructibus in hoc ad te mitto, quòd uisus sum debere pro nostra uicinitate, & amore scribere potissimū ad te. Cum enim uillam haberes opere tectorio, & intestino, ac pauimentis nobilibus lithostrotis spectandam, parum putasses esse, ni tuis quoque literis exornati parietes esset. Ego quoq; quo ornatioꝝ ea esse posset fructu quàm factu, quoad facere possem, hæc ad te misi, recordatus de ea re sermones, quos de uilla perfectã habuissemus. de quibus exponendis initium capiam hinc.

CAP. II.

Comitijs ædilijs cum sole caldo ego, & Q. Axius senator tribulis suffragium tulissemus, & candidato, cui studebamus, uellemus esse præstò, cum donum rediret, Axius mihi dum diribentur inquit suffragia, uis potius uillæ publicæ utamur umbra, quàm priuati candidati tabella, dum ita ædificemus nobis? Opinor inquam non solum quod dicitur, Malum consiliū consultori est pessimum, sed etiam bonum consiliū, qui consulit, & qui consulitur, bonum habendum. itaque imus, uenimus in uillam. Ibi App. Claudium augurem sedentem in subsellijs, ut consuli, si quid usus poposcisset, esset præstò. Seadebat ad sinistram ei Cornelius Merula consulari familia ortus, & Fircellius Pauo Reatinus. ad dextram Minutius

Pica, & M. Petronius Passer. Ad quem cum accessissemus, Axius Appius subridens, recipis nos inquit, in tuum ornithona, ubi sedes inter aues? Ille, Ego uero, inquit, te praesertim, cuius aues hospitales etiam nunc ructor, quas mihi apposuisti paucis ante diebus in uilla Reatina ad la cum Velini eunti de controuersijs Interamnatum, & Reatinorū. Sed non haec inquit uilla, quanquam aedificauerunt maiores nostri, frugalior, ac melior est, quam tua illa perpolita in Reatino. Nuncubi hic uides citrum, aut aurum? num minium, aut armenium? num quod emblema, aut lithostrotum? quae illic omnia contra. Et cum haec sit communis uniuersi populi, illa solius tua. Haec quò succedant è campo ciues, & reliqui omnes, illa quò equae, & asini. Praeterea cum ad remp. administrandam haec sit utilis, ubi cohortes ad delectum consuli adductae confidunt, ubi arma ostendant, ubi censores cęsu admittant populū: tua inquit haec in campo martio extremo utilis, & nō deliciaj sumptuosior, quam omnes omnium Reatinae, tum & oblita tabulis est pictis, nec minus signis ornata. At mea uestigium ubi sit nullum Lysippi, aut Antiphylis, sed crebra satoris, & pastoris. & cum uilla non sit sine fundo magno, & eo polito cultura, tua ista neq; agrum habet ullum, nec bouem, nec equam. Denique quid tua habet simile uillae illius, quam tuus auus, & proauus habebat? Nec enim ut illa faenificia uidet arida in tabulato, nec uindemiam in caella, neq; in granario messim. Nam quod extra urbem est aedificiū, nihilo magis, ideo est uilla, quam eorū aedificia, qui habitāt extra portam flumētānā, aut in Aemilianis. Appius subridens, Quoniā ego ignoro inquit, quid sit uilla, uelim me doceas, ne labar imprudentia, quòd uolo emere à M. Scio in Ostiensi uillam.

Quòd

Quod si ea ædificia uilla non sunt, quæ asinum tuum, quem mihi quadraginta milibus emptum ostendebas apud te, non habent, metuo ne pro uilla emam Ostiæ in litore Scianas ædes. Quod ædificium hic me L. Merula impulit, ut cuperem habere, cum diceret nullam se accepisse uillam, qua magis delectatus esset, cum apud eum, dies aliquot fuisset. Nec tamen ibi se uidisse tabulam pictam, neque signum abeneum, aut marmoreum ullum: nihilo magis torcula uasa uindemia toria, aut serias olearias, aut trapetas. Axius aspicit Merulam, & quid igitur inquit est ista uilla? si nec urbana habet ornamenta, neque rustica membra. Cui ille. Non minus uilla tua erit ad angulum Velini, quam neque pictor, neque tector uidit unquam, quam in rosca, quæ est polita opere tectorio eleganter, quam dominus habes communem cum asino. Cum significasset nutu, nihilo minus esse uillam eam, quæ esset simplex rustica, quam eam, in qua esset utrunque & ea, & urbana, & rogasset quid ex his rebus colligeret. Quid inquit, si propter pastiones tuus fundus in rosca probandus sit, & quod ibi pascitur pecus, ac stabulatur, recte uilla appellatur. Hæc quoque simili de causa debet uocari uilla, in qua propter pastiones fructus capiuntur magni. Quid enim refert utrum propter oues, an propter aues fructus capias? an ne dulcior est fructus apud te ex bubulo pecore, unde apes nascuntur, quam ex apibus, quæ ad uillam, in aluearijs opus faciunt? & num pluris nunc tu es uilla illic natos uerres lanio uendis, quam hic apros maccellarios Seius? Qui minus ego inquit Axius istas habere possum in Reatina uilla. Nisi si apud Seium Siculum fit mel, Corsicum in Reatino, & hic aprum glans cum pascit empticia facit pingue, illic gratuita exile. Appius, Posse ad te fieri inquit Scianas pastiones non negauit Merula, ego

non esse ipse uidi. Duo enim genera cum sint pastionum. Vnum agreste, in quo pecuarie sunt, alterum uillaticum, in quo sunt gallinae, ac columbae, & apes, & cetera, quae in uilla solet pasci, de quibus & poenus Mago, & Cassius Dionysius, & alij quid separatim, ac dispersim in libris reliquerunt, quos Seius legisse uidetur, & ideo ex his pastionibus ex una uilla maiores fructus capere, quam alij faciunt ex toto fundo. Certe inquit Merula. Nam ibi uidi greges magnos anserum, gallinarum, columbarum, gruuum, pauenorum, nec non glirum, piscium, aprorum, & cetera uenationis. ex quibus rebus scriba librarius libertus eius, qui apparuit Varroni, & me absente patrono, hospitio accipiebat, in annos singulos plus quinquagenam uilla est uilla capere dicebat. Axio admirati, certe nosti inquam matertera mea fundum in sabinis, qui est ad quartum & uicesimum lapidem uia salaria a Roma. Quidni inquit? ubi aestate diem meridie diuidere soleam, cum eo Reate ex urbe, aut cum inde uenio hyeme noctu ponere castra. Atque in hac uilla qui est ornithon, ex eo uno quinquemilia scio uenisse turdorum denarijs ternis, ut sexagintamilia ea pars reddiderit eo anno uilla, bis tantum quam tuus fundus ducentum iugerum Reate reddit. Quid sexaginta inquit Axius? LX. LX. derides? sexaginta inquam. Sed ut ad hunc bolum peruenias, opus erit tibi aut epulum, aut triumphus alicuius, ut tunc fuit Scipionis Metelli, aut collegiorum coena, quae tunc innumerabiles, ex candefaciebant annonam macelli. Reliquis annis omnibus et hanc expectabis summam spero non tibi decoquet non ornithon. Neque hoc accidit his moribus, nisi raro, ut decipiaris. Quotus quisque enim est annus, quo non uideas epulum, aut triumphum, aut collegia non epulari, quae nunc innumerabiles incendunt

dunt annonam. Sed propter luxuriam inquit, quodammodo epulū quotidianū est intra ianuas Romæ. Non ne item L. Albutius homo (ut scitis) apprime doctus, cuius Luciliano caractere sunt libelli, dicebat in Albano fundum suum pastionibus semper uinci à uilla? agrum enim minus dena milia reddere, uillam plus uicena. Idem secundū mare quo loco uellet, si parasset uillam, se supra centum milia à uilla recepturum. Age non M. Cato nuper cum Luculli accepit tutelam, è piscinis eius quadraginta milibus sextertijs uendidit pisces? Axius, Merula mi inquit recipe me quæso discipulū uillaticæ pastionis. Ille. Quin simulac promiseris minerual, incipiam inquit, idest cœnā. Ego uero non recuso, uel hodie & ex ista pastione crebro. Appius. Credo simulac primū ex isto uillatico pecore mortui erunt anseres, aut pauones. Cui ille. Quid enim interest utrum morticinas editis uolucres, an pisces? quos nisi mortuos estis nunquam? Sed oro te inquit, induce me in uiam disciplinæ uillaticæ pastionis, ac uim, formamq; eius expone Merula non grauate. CAP. III.

Primum inquit dominum scientē esse oportet earum rerum, quæ in uilla, circumue eam ali, ac pasci possint, ita ut domino sint fructui, ac delectationi. Eius disciplinæ genera sunt tria, ornithones, leporaria, piscine. Nunc ornithonas dico omnium alitum, quæ intra parietes uillæ solent pasci. Leporaria te accipere uolo, non ea, quæ tritauī nostri dicebant, ubi soliti lepores sint, sed omnia septa afficta uillæ quæ sunt, & habent inclusa animalia, quæ pascantur. Similiter piscinas dico eas, quæ in aqua dulci, aut salsa inclusos habet pisces ad uillā. Harū singula genera minimū in binas species diuidi possunt. In prima parte ut sint, quæ terra modo sunt cōtenta, ut sunt pa-

uones, turtures, turdi. Altera species sunt, quæ nō sunt cō-
 tenta terra solū, sed etiam aquam requirunt, ut sunt anse-
 res, querquedula, anates. Sic alterum genus illud uenaticū
 duas habet diuersas species. Vnam, in qua est aper, ca-
 prea, lepus. Altera itē extra uillam, quæ sunt, ut apes, co-
 clea, glires. Tertij generis aquatilis itē species dua, par-
 tim quod habēt pisces in aqua dulci, partim quod in ma-
 rina. De his sex partibus adhuc ista tria genera artificum
 paranda, aucupes, uenatores, piscatores, ut ab his emēda,
 quæ tuorū seruatorū diligentia tuearis in scētura ad partus,
 & nata nutrire saginareq; , in macellū ut perueniant.
 Neq; non etiam quædam assumenda in uillā sine retibus
 aucupis, uenatoris, piscatoris, ut glires, coclea, & galli-
 na. Earū rerū cultura instituta prima, ea, quæ in uilla ha-
 bentur, non enim solū augures Romani ad auspicia pri-
 mum pararunt pullos, sed etiā patres familiæ rure. Secun-
 da, quæ maceriæ ad uillā uenationis causa cludentur, &
 propter aluearia. Apes enim subter subgrundas ad initio
 uillatico usæ tecto. Tertia piscina dulces fieri cœpta,
 & è fluminibus captos recepere ad se pisces. Omnibus
 tribus his generibus sunt bini gradus, superiores, quos
 frugalitus antiqua: inferiores, quos luxuria posterior ad-
 iccit. Primus enim ille gradus antiquus maiorum no-
 strum erat, in quo essent auitaria, duo duntaxat, in plano
 cohors in qua pascebantur gallinæ, & earum fructus
 erāt oua, & pulli. Alter sublimis, in quo erāt columbæ in
 turribus, aut summa uilla. Contra nunc auitaria sunt nomi-
 ne mutato, qd' uocātur ornithones, quæ palatū suaue do-
 mini parauit, ut tecta maiora habeāt, quā tū habebāt to-
 tas uillas, in quibus stabulētur turdi, ac pauones. Sic in se-
 cūda parti, ac leporario pater tuus Axi præterq̄ lepuseulū
 è uena

è uenatione uidit nunquam. Neq; enim erat magnum id
 septum, quod nunc ut habeant multos apros, ac capreas,
 cōplura iugera macerijs cōcludunt. Nō tum inquit mihi,
 cum emisti fundum Thufculanū à M. Pisone in leporario
 apri fuerūt multi. In tertia parti quis habebat piscinam,
 nisi dulcem? & in ea dūtaxat squalos, ac mugiles pisces?
 Quis contra nunc Rhinton non dicit sua nihil interesse,
 utrū ijs piscibus stagnū habeat plenū an ranis? Non Phi-
 lippus cum ad Immūdiū hospitem Casini diuertisset, & ei
 è tuo flumine lupum piscē formosum apposuisset, atq; ille
 gustasset & expuisset, dixit, Percā ni piscem putauit esse?
 Sic nostra etas inquam, luxuria propagauit leporaria, ac
 piscinas protulit ad mare, & in eas pelagios greges pi-
 scium reuocauit. Nō propter hos appellati Sergius Ora-
 ta, & L. Murena? Quis enim propter nobilitatem igno-
 rat piscinas Philippi, Hortensij, Lucullorū? Quare unde
 uelis me incipere Axi dic.

CAP. IIII.

Ille ego uero inquit (ut aiunt post principia in castris)
 id est, ab ijs potius tēporibus, quā superioribus, quōd
 ex pauonibus fructus capiuntur maiores, quā è gallinis.
 Atq; adeo non dissimulabo, quōd uolo de ornithone pri-
 mum, quod lucri fecerūt hoc nomen turdi. sexaginta enim
 milia Fircellina excande me fecerūt cupiditate. Merula,
 Duo sunt inquit ornithonis genera. Vnum delectationis
 causa, ut Varro hic fecit noster sub Casino, quod amato-
 res inuenit multos. Alterū fructus causa, quo genere ma-
 cellarij, & in urbe quidā habent loca clausa, & rure ma-
 xime cōducta in Sabinis, quōd ibi propter agri naturam
 frequētes apparent turdi. Ex his tertij generis uoluit esse
 Lucullus cōiunctum auarium, quod fecit in Thufculano,
 ut in eodem tecto ornithonis inclusum triclinium habe-

ret, ubi delicate cœnitet, & alios uideret in mazonomio
positos coctos, alios uolitare circum fenestras captos.
Quod inutile inuenerunt. Nam non tantum in eo oculos
delectant intra fenestras aues uolitantes, quantum offen-
dit, quòd alienus odor opplet nares.

CAP. V.

Sed quod te maile arbitror Axi, dicam de hoc ornitho-
sne, quod fructus causa faciunt, unde non ubi sumuntur
pingues turdi. Igitur testudo (ut peristylum tectum tegu-
lis, aut rete) fit magna, in qua milia aliquot turdorum, ac
merularum includere possint. Quidam cum eo adijciunt
præterea aues alias quoq; quæ pingues ueneunt care, ut
miliariæ, ac coturnices. In hoc tectum aquam uenire oportet
per fistulam, & eam potius per canales angustas ser-
pere, quæ facile extergeri possint. Si enim late ibi diffusa
aqua, & inquinatur facilius, & bibitur inutilius, & ex
eis caduca, quæ abundat, per fistulam exire, ne luto aues
laborent. Ostium habere humile, & angustum, & potissimum
eius generis, quod cochleam appellant, ut solet esse in ca-
uea, in qua tauri pugnare solent. Fenestras raras, per quas
non uideantur extrinsecus arbores, aut aues, quòd earum
aspectus, ac desiderium macrescere facit uolucres inclusas.
Tantum luminis habere oportet, ut aues uidere possint, ubi
assident, ubi cibus, ubi aqua sit. Tectorio tacta esse leui cir-
cum ostia, ac fenestras, ne aqua intrare mus, alia uel quæ
bestia possit. Circum huius ædificij parietes intrinsecus
multos esse palos, ubi aues assidere possint. Præterea è
perticis inclinatis ex humo ad parietem, & in eis transuer-
sis gradatim modicis interuallis perticis annexis ad spe-
ciem cancellorum scenicorum, ac theatri. Deorsum in terram
esse aquam, quam bibere possint. Cibatum offas positas, eæ
maxime glomerantur ex ficis, & farre mixto. Diebus uiginti

ginti antequàm tollere uult turdos, largius dat cibum, quòd plus ponit, & farre subtiliore incipit alere. In hoc tecto, caueaq; tabulata habeant aliquot ad perticæ supplementũ. Contra hoc auarium est aliud minus, in quo quæ mortuæ ibi sunt aues, ut domino numerũ reddat, curator seruare solet. Cum opus sunt ex hoc auario, ut sumantur idoneæ, excluduntur in minusculũ auarium, quod est coniunctum cum maiore ostio, lumine illustriore, quod secluserium appellant. Ibi cum eum numerũ habet exclusum, quæ sumere uult, omnes occidit. Hoc ideo in secluso clam, ne reliqui, si uideãt, despondeãt animum, atq; alieno tempore uenditoris moriatur. Non ut adueniẽ uolucres pullos faciunt, in agro ciconiæ, in tecto hirũdines, sic aut hic, aut illic turdi, qui cum sunt nomine mares, re uera fœminæ quoq; sunt, neq; id non secutũ ut esset in merulis, quæ nomine fœminino mares quoque sint. Præterea uolucres cum partim adueniẽ sint, ut hirundines, & grues, partim uernaculæ, ut gallinæ, ac colũbæ. De illo genere sunt turdi aduenticio, ac quotannis in Italiam trans mare aduolãt circiter æquinoctium autumnale, & eodem reuolant ad æquinoctium uernum. Et alio tempore turtures, ac coturnices immani numero. Hoc ita fieri apparet in insulis propinquis Pontijs, Palmariæ, Pandatarie. Ibi enim in prima uolatura cum ueniunt, morantur dies paucos requiescendi causa. Idemq; faciunt cum ex Italia trans mare remeant. Appius Axio, Si quinq; milia huc conieceris inquit, & erit epulum, ac triumphus, sexaginta milia quæuis statim in fœnus des licebit. Tum mihi, tu dic illud alterũ genus ornithonis, qui animi causa constitutus à te sub Casino fertur, in quo diceris longe uicisse nõ modo archetypon inuẽtoris nostri *δρακονοπέρας* M. Lænij Stræ-

bonis, qui Brundisij hospes noster primus in peristylo habuit exhedra conclusas aues, quas pasceret obiecto rete, sed etiã in Tusculano magno edificio Luculli. Cui ego, cum habeam sub oppido Casino flumen, quod per uillam fluat liquidum, & altum, marginibus lapideis, latum pedes LVII. & è uilla in uillam pontibus transeatur, longum P. CCCCL. directum ab insula ad Museũ, quæ est à Vinio fluuio, ubi confluit altera amnis ad summum flumen, ubi est Museum, circum huius ripas ambulatio sub dio, pedes lata denos. Ab hac ambulatione in agrum uersus, ornithonis locus ex duabus partibus dextra, & sinistra macerij altis conclusus. Inter quas locus, qui est ornithonis, patet in latitudinem P. XLVIII. deformatus ad tabule literariæ speciẽ cum capitulo forma, quæ est quadrata. patet in longitudinem P. LXXII. qua ad capitulum rotũdus est P. XXVII. Ad hæc, ita ut in margine quasi infimo tabule descripta sit ambulatio, ab ornithone plumula, in qua media sunt caueæ, qua iter in areã est. In limine in lateribus dextra, & sinistra porticus sunt primoribus colũnis lapideis intermedijs arbusculis humilibus ordinatæ, cum à summa macerie ad epistylium tecta porticus sit rete cannabina, & ab epistylis ad stylobatẽ hæ sunt auibus omne genus oppletæ, quibus cibus ministratur per retem, & aqua riuulo tenui affluit, secundũ stylobatis interiorẽ partẽ dextra, & sinistra ad summã areã quadratã è medio diuersæ duæ non latæ, sed oblongæ sunt piscine ad porticus uersus. Inter eas piscinas tantũmodo accessus semita in tholũ, qui est ultra rotũdus colũnatus, ut est in eade Catuli, si pro parietibus feceris colũnas. Extra eas colũnas est silua manu sata, grandibus arboribus tecta, ut infima perluceat, tota septa macerij altis. Intra tholi colũnas ex-

teriores

teriores lapideas, & totidē interiores ex abiete tenues locus est p. v. latus. Inter colūnas exteriores pro pariete reticuli è neruis sunt, ut perspici in sylua possit, & quæ ibi sunt, neq; auis ea transire. Intra interiores columnas pro pariete rete auiarium est obiectū. Inter has, & exte-
 riores gradatim substructū ut *θεατῆριδιον* auū: mutuli cre-
 bri in omnibus colūnis impositi, sedilia auū. Intra retem
 aues sunt omne genus, maxime cantrices, ut lusciniolæ,
 ac merulæ, quibus aqua ministratur per canaliculā, cibus
 obijcitur sub retem. Subter columnarū stilobatē est la-
 pis à falere pedē, & dodrantē alta, ipsum falere ad duo
 pedes altum à stagno, latū ad quinq; ut in culcitas, et co-
 lumellas cōuiuæ pedibus circumire possint. In fimo intra
 falere est stagnū cum margine pedali, & insula in medio
 parua. Circum falere, & naualia sunt excauata anatium
 stabula. In insula est columella, in qua intus axis qui pro
 mensa sustinet rotam radiatā, ita ut ad extremū ubi orbile
 solet esse acutū, tabula cauata sit, ut tympanum in latitu-
 dinem duo pedes, et semipedē, in altitudinē palmum. Hæc
 ab uno puero, qui ministrat ita uertitur, ut omnia unā po-
 nantur, & ad bibendū, & ad edendū, & admoueātur ad
 omnes cōuiuas. Ex suggesto faleris ubi solēt esse *περιτὰ-
 σματα*, prodeunt anates in stagnum, ac nant, è quo riuus
 peruenit in duas, quas dixi, piscinas, ac pisciculi ultro, ac
 citro cōmeant, cum & aqua calida, & frigida ex orbi li-
 gneo, mensaq; quam dixi, in primis radijs esse epitonij
 uersis ad unum quēq; factum, sic ut fluat in conuiuā. In-
 trinsecus sub tholo stella lucifer interdū, noctu hesperus,
 ita circumueunt ad infimum hemispherium, ac mouentur, ut
 indicent quot sint horæ. In eodē hemispherio medio cir-
 cum cardinem est orbis uentorum octo, ut Athenis in ho-
 rologio

rologio, quod fecit Cyprestes. Ibiq; emīnens radius à cardine ad orbem, ita mouetur, ut eum tangat uentū, qui flet, ut intus scire possis. Cum hæc loqueremur, clamor fit in campo. Nos Athleta comitorū unā cum id fieri nō mireremur propter studia suffragatorum, & tamē scire uellemus, quid esset, uenit ad nos Pantulaius Parra. Narrat ad tabulā, cum diriberent, quendam deprehensum tesseras conijcientem in loculum, eum ad consulē tractum à fautoribus competitorum. Pauo surgit, quòd eius candidati custos dicebatur deprehensus.

CAP. VI.

AXius de Pauone inquit libere licet dicas, quoniā discessit Fircellius, qui secus siquid diceret de ijs gētilitatis causa, foras ante eum duceret ferrā. Cui Merula de pauonibus nostra memoria inquit, greges haberi coepti, & uenire magno. Ex ijs M. Aufidius Lurco supra sexagena milia numū in anno dicitur capere. Ii aliquanto pauciores esse debēt mares, quā fœminæ, si ad fructum spectes, si ad delectationē contra: formosior enim mas. Pauonum greges agrestes trāsmarini esse dicūtur in insulis Sami in luco Iunonis. Itē in Planasia insula M. Pisonis. Hi ad greges cōstituendos parātur bona etate, & bona forma. Huic enim natura, formæ è uolucris dedit palmā. Ad admissuram hæc minores bimæ non idoneæ, nec iam maiores natu. Pascūtur omne genus obiecto frumēto, maxime ordeo. Itaq; Seius ijs dat in mēses singulos, ordei singulos modios, ita ut in foetura det uberius, & ante q̄ sa lire incipiāt. Is à procuratore ternos pullos exigit, eosq; cum creuerūt, quinquagenis denarijs uēdit, ut nulla ouis hunc assequatur fructum. Præterea oua emit, ac supponit gallinis, ex quibus ex ijs excusos pullos refert in testabilem eam, in qua pauones habet, quod tectū pro multitudine

dine

dine pavonū fieri debet, et habere cubilia discreta, tectorio leuata, quo neq; serpens, neq; bestia accedere ulla possit. Præterea habere locū ante se, quò pastum exeant diebus apricis. Vtrunq; locū purū esse uolunt hæ uolucres. Itaq; pastorem earū cum batillo circumire oportet, ac stercurus tollere, ac cōseruare, quod & ad agriculturā idoneū est, & ad substramē pullorū. Primus hos Q. Hortensius augurali adijciali cœna posuisse dicitur, quod protinus factū tam luxuriosi, quàm seueri boni uiri laudabāt. Quem cito secuti multi extulerunt eorum precia, ita ut oua eorū denarijs ueneāt quinīs, ipsi facile quinquagenis, grex cētenarius facile quadragenam milia sextertia ut reddat, ut quidē Albutius aiebat, si in singulos ternos exigeret pullos, perfici sexagena posse.

C A P . V I I .

INterea uenit apparitor Appij à consule, & augures ait citari. Ille foras exit è uilla. At in uillā intro inuolāt colūba, de quibus Merula Axio, si unquā πειραεφοροφδορ cōstituisset, has tuas esse putares, quāuis feræ essent. Duo enim genera earū in πειραεφοροφδορ esse solent. Vnū agreste ut alij dicūt saxatile, quod habetur in turribus, ac columbinibus uillæ, à quo appellata colūba, quæ propter timorē naturalē summa loca in tectis captāt. Quo fit, ut agrestes maxime sequatur turres, in quas ex agro euolant suapte sponte, ac remeant. Alterū genus illud columbarū est clementius, quod cibo domestico contentum intra lumina ianue solet pasci. Hoc genus maxime est colore albo. Illud alterum agreste sine albo, uario. Ex ijs duabus stirpibus fit miscellū tertium genus fructus cā, atq; incedunt in locum unum, quod alij uocant πειραεφειδρα, alij πειραεφοροφδορ, in quo uno saepe, uel quinque milia sunt incluse. πειραεφειδρα fit, ut testudo magna camara tectus, uno ostio angusto, fenestris

fenestris punicanis, aut latioribus, reticulatis utrinq; , ut locus omnis sit illustris, ne'ue quæ serpens , aliud'ue quid animal maleficū introire queat. Intrinsicus quālcuissimo marmorato toti parietes, ac camerae oblinūtur, & extrinsicus, circum fenestras, ne mus, aut lacerta , qua adrepere ad columbaria possit: Nihil enim timidius columba. Singulis paribus columbaria fiunt rotunda in ordinem crebra. Ordines quamplurimi possunt à terra usq; ad cameram. Columbaria singula esse oportet, ut os habeat, quo introire, & exire possit. Intus ternorū palmorū ex omnibus partibus sub ordines singulos tabulae fictæ, ut sint bipalmes, quo utantur uestibulo , ac prodeant. Aquam esse oportet, quo influat, unde & bibere , & ubi lauari possint: Permūdæ enim sunt hæ uolucres. Itaq; pastorē columbarum quotquot mensibus crebro oportet euerrere. Est enim quod eum inquinat locum appositum ad agriculturam, ita ut hoc optimum esse scripserint aliquot , siue quæ columba quid offenderit, ut medeatur, si qua perierit, ut efferatur. Si qui pulli idonei sunt ad uendendum, promat. Item quæ foetæ sunt, in certum locum ut disclusum ab alijs rete habeant, quo transferantur , è quo foras euocare possint matresq;. Quod faciunt duabus de causis. Vna si fastidiunt aut incluse consenscunt, quo libero aëre cum exierint in agros , redintegrentur. Altera de causa propter illicium: Ipsæ enim propter pullos , quos habent, utique redeunt, nisi à coruo occisæ, aut ab accipitre interceptæ. Quos columbarij interficere solēt, duabus uirgis uiscatis defictis in terram, inter se curuatis, cum inter eas posuerint obligatum animal, quod item petere soleāt accipitres, qui ita decipiūtur, cū se obleuerūt uisco. Columbas redire solere ad locum licet animaduertere, quod

quòd multi in theatro è sinu missas faciunt, atq; ad locum redeunt, quæ nisi reuenteretur, non emitterentur. cibus apponitur circū parietes in canalibus, quas extrinsecus per fistulas supplent. Delectantur milio, tritico, ordeo, piso, fæscolis, eruo. Item feras has in turribus, ac summis uillis, qui habent agrestes columbas, quoad possunt immittendū in *περσεφῶνας* etate bona. parandū neq; pullos, neq; uetulas, totidem mares quot fœminas. Nihil columbis fœcundius. Itaq; diebus quadragenis concipit, & parit, & incubat, & educat, & hoc ferè totum annum faciunt. Tantummodo interuallum faciunt à bruma ad æquinoctiū uernum. Pulli nascuntur bini, qui simulac creucrunt, & habent robur, cum matribus pariunt. Qui solent saginare pullos columbinos, quo pluris uendant, secludunt eos, cum iam pluma sunt tecti. Deinde manducato candido farciunt pane hyeme hoc bis, æstate ter, mane, meridie, uesperis, hyeme demunt cibum mediū. Qui iam pinnas incipiunt habere, relinquunt in nido illis cruribus, & matribus, uberius ut cibo uti possint, obijciunt. Eo enim totū diem se, & pullos pascunt. Qui ita educantur, celerius pinguiores fiunt quàm alij, & cãdidiores. parètes eorū Romæ, si sunt formosi, bono colore, integri, boni seminis, paria singula uulgo uentū ducentis numis, necnō eximia singulis milibus numū, quas nuper cum mercator tanti emere uellet à L. Axio equite R. minoris quadringētis denarijs daturū negauit.

Axius, Si possem emere inquit, *περσεφῶνα* factū, quæ admodū in ædibus cū habere uellē, emi fictilia colūbaria, iam ijssem emptū, & misissem ad uillā. Quasi uero inquit Pica, nō in urbe quoq; sint multi. An tibi columbaria qui in tegulis habent non uidentur habere *περσεφῶνας*? cum aliquot supra centū milium sextertiū habeant instrumentū?
è queis

è queis alicuius totum emas censeo, & ante quàm edificas rure, magnum cōdiscas hic in urbe quotidie lucrum assem semissem condere in loculos. CAP. VIII.

TUM Merula perge deinceps. Ille, Turturibus item inquit, locum constituendū proinde magnū, ac multitudinē alere uelis. Eumq; item, ut de colūbis dictum est, ut habeat ostium, ac fenestras, & aquam purā, ac parietes, ac camaras munitas tectorio. Sed pro columbarijs in pariete mutulos, aut palos in ordinē, supra quos tegeticula cānabinæ sint impositæ. Infirmū ordinē oportet abesse à terra non minus tres pedes, inter reliquos dodrantes, à summo ad camarā ad semipedē, æquè latum ac mutulus à pariete extare potest, in quibus dies, noctesq; pascuntur. Cibatus quod sit, obijciunt triticū siccū in centenos uicenos turtures ferè semodium, quotidie euerretes eorum stabula, à stercore ne offendātur, quod item seruatur ad agrū colendum. Ad saginandum appositissimū tempus circiter messem. Etenim matres eorū tunc optimæ sunt, cum pulli plurimi gignuntur, qui ad farturam meliores. Itaque eorum fructus id temporis maxime cōsistit. CAP. IX.

* **A**XIUS. Ego quæ requiro sarsuræ assuræ mēbra de palumbis, de gallinis dic sodes Merula, tum de reliquis, siquid idoneū fuerit, racemari licebit. Igitur sunt gallinæ quæ uocātur, generū trium, uillaticæ, & rusticæ, & africanæ. Gallinæ uillaticæ sunt, quas deinceps rure habet in uillis. De his qui *ὀρνιθοκοσκῆον* instituere uolunt, ijdem adhibita scientia, ac cura, ut capiant magnos fructus (ut maxime factitauerunt deliaci) hæc quinq; maxime animaduertant oportet. De emptione, cuiusmodi, & quam multas parent. De foctura, quemadmodum admittant, & pariant. De ouis, quemadmodum incubent, & excudant.

De pullis, quemadmodum, & à quibus educuntur. Hisce appendix adijcitur, pars quinta quemadmodū saginētur. E' queis tribus generibus proprio nomīne uocātur fœmina, quæ sunt uillaticæ, gallinæ, mares galli, capi seminares, quòd sunt castrati. Gallos castrant, ut sint capi, candenti ferro inurētes ad infima crura, usq; dum rumpatur. at quod extat ulcus, oblinūt figlina creta. Qui spectat, ut δενιθωθωσκηθωρ perfectum habeat, sint licet genera ei tria paranda, maxime uillaticas gallinas è quis in parādo eligat oportet fœcundas, plerunq; rubicunda pluma, nigris pinnis, imparibus digitis, magnis capitibus, crista erecta ampla. Hæ enim ad partiones sunt aptiores, Gallos salaces, qui animaduertunt si sunt lacertosi, rubenti crista, rostro breui, pleno, acuto; oculis ravis, aut nigris, palea rubra subalbicanti, collo uario, aut aureolo, fœminibus pilosis, cruribus breuibus, unguibus longis, caudis magnis, frequētibus pinnis. Item qui elati sunt, ac uociferāt sæpe, in certamine pertinaces, & qui animalia, quæ nocent gallinis, non modo non pertimescāt, sed etiam pro gallinis propugnent. Nec tamen sequendū in seminio legendo tanagricos, ac medicos, & chalcidicos, qui sine dubio sunt pulchri, & ad præliandū inter se maxime idonei, sed ad partus sunt steriliores. Si ducētas alere uelis, locus septus attribuendus, in quo duæ cauæ cōiunctæ magnæ cōstituendæ, quæ spectent ad exorientē uersus, utraq; in longitudinē circiter decem pedes, latitudine dimidio minores, quàm in altitudine paulo humiliores. utraq; fenestra lata tripedalī, & eo pede altiores è uiminibus factæ raris, ita ut lumen præbeāt multū, neq; per eas quicquā ire intro possit, quæ nocere solent gallinis. Inter duas ostiū sit, qua gallinarius curator earū ire possit. In caueis crebra perticæ traiectæ

n   sint,

sint, ut omnes sustinere possint gallinas. Contra singulas perticas in pariete exculpta sint cubilia earū, ante sit (ut dixi) uestibulū septum, in quo diurno tēpore esse possint, atq; in puluere uolutari. Præterea sit cella grādis, in qua curator habitet, ita ut in parietibus circum omnia plena sint cubilia gallinarum, aut exculpta, aut afficta firmiter: motus enim cū incubāt nocet. In cubilibus, cū parturient, acus substernendū. cum pepererūt, tollere substramen, & recēs aliud subijcere, quòd pulices, & cætera nasci solēt, quæ gallinā conquiescere non patiuntur, ob quā rem oua aut inæquabiliter maturescūt, aut cōsenescunt. Quæ uelis incubet, negant plus x x v. oportere oua incubare, quāuis propter fecunditatē pepererit plura. Optimū esse partum æquinoctio uerno, ad autumnale. Itaq; quæ ante, aut post nata sunt, & etiam prima eo tempore, non supponenda, & ea, quæ subijcias, potius uetulis, quàm pullastris, & quæ rostra, aut ungues non habeant acutos, quæ debent potius in cōcipiendo occupatæ esse quàm in cubando. Appositissimæ ad partum sunt anniculæ, aut bimæ. Si oua gallinis pauonina subijcies, cum iam decem dies pauonina fouere cœpit, tum denique gallinacea subijcere, ut unā excudant. Gallinaceis enim pullis bis deni dies opus sunt, pauoninis ter noueni. Eas includere oportet, ut diem, & noctem incubent, præter quàm à mane & uespere dum ci bus, ac potio his detur. Curator oportet circumeat diebus interpositis aliquot, ac uertere oua, ut æquabiliter concalescant. Oua plena sint, atque utilia, nec ne, animaduerti aiunt posse, si demiseris in aquam. quod inane natat, plenū desidit. Qui (ut hoc intelligant) concutiant, errare, quod in eis uitales uenas confundant. In ijs idem aiunt, cum ad lumē sustuleris, quod perluceat, id esse ob inane. Qui hæc uolunt

uolunt diutius seruare, perfricant sale minuto, aut muria, tres, aut quatuor horas, eaq; abluta condūt in fursures, aut acus. In supponendo oua obseruāt, ut sint numero imparia. Oua, quæ incubantur, habeant ne semen pulli, curator quatrduo postquam incubari cœpit, intelligere potest, si contra lumē tenuit, & purum uniusmodi esse animaduertit, putant eijciendum, & aliud subiiciendū. Excusos pullos subducendū ex singulis nidis, & subiiciendum ei, quæ habeat paucos. Ab eaq; si reliqua sint oua pauciora, tollēda, & subiiciēda alijs, quæ nō dum excuderūt, & minus habent xxx. pullos. Hoc enim gregē maiore non faciendū. Obijciendū pullis diebus xv. primis mane subiecto puluere (ne rostris noceat terra dura) polentam mxtam cum nasturtij semine, & aqua aliquāto ante facta intrita, ne tum deniq; in eorū corpore turgescat, aqua prohibendū. Quando de clunibus cœperint habere pinnas, è capite, & è collo eorum crebro eligendi pedes. Sæpe enim propter eos cōsenserunt. Circum caueas eorum incendendum cornum ceruinum, ne quæ serpens accedat. quarū bestiarum ex odore solent interire. Prodigendi in solem, & in sterquilinum, ut se uolutare possint, quod ita alibiores fiunt. Neq; pullos tantum, sed omne ὄρνιθος βοσκῶν, cum æstate, tum utiq; cum tempestas sit mollis, atq; apricum: intento supra rete, quod prohibeat eas extra septa euolare, & in eas inuolare extrinsecus accipitrem, aut quid aliud euitantem caldorem, & frigus, quod utrunq; his aduersum. Cum iam pinnas habebunt, cōsuefaciundum, ut unam aut duas sectetur gallinas. Ceteræ ut potius ad pariendū sint expeditæ quàm in nutritu occupatæ. Incubare oportet incipere secundum nouā lunā, quòd serè quæ ante, pleraq; nō succedūt. Diebus serè xx.

excudunt. De quibus uillaticis (quoniã uel nimium dictũ) breuitate reliqua cõpensabo. Gallinæ rusticæ sunt in urbe raræ, nec serè mansuetæ sine cauea uidentur Romæ, similes facie non his uillaticis gallinis nostris, sed Africanis aspectu, ac facie incõtaminata. In ornatibus publicis solèt poni cum psittacis, ac merulis albis, item alijs id genus rebus inusitatis. Neq; serè in uillis oua, ac pullos faciunt, sed in siluis. Ab his gallinis dicitur insula Gallinaria appellata, quæ est in mari thusco secundum Italiã cõtra montes Ligusticos, Intemeliũ, Albiũ, Ingaunũ. alij ab his uillaticis inuectis à nautis, ibi seris factis pcreatis. Gallinæ africanæ sunt grandes, uariæ, gibberæ, quas μελαγρίδας appellant Græci. Hæ nouissimæ in triclinium ganearium introierunt è culina propter fastidium hominum. Veneunt propter penuriam magno. De tribus generibus, gallinæ saginãtur maxime uillaticæ. Eas includunt in locũ tepidum, & angustum, & tenebricosum, quòd motus earũ, et lux pinguitudini inimica. ad hãc rem electis maximis gallinis, nec continuo his, quas melicas appellant falsò, quod antiqui ut thetin thelim dicebãt, sic medicã melicã uocabãt. Hæ primo dicebãtur, quia ex Media propter magnitudinẽ erãt allatæ, quæq; ex ijs generatæ postea propter similitudinem. Amplas omnes ex ijs, euulsis ex alis pinnis, & è cauda farciunt turundis ordeaceis partim admixtis ex farina loliacea, aut semine lini ex aqua dulci. Bis die cibum dant, obseruantes ex quibusdã signis, ut prior sit cõcoctus, quàm secundum dent. Dato cibo, quum perpurgarunt caput, nequos habeant pedes, rursus eas concludunt. Hoc faciunt usq; ad dies xxv. Tunc deniq; pingues fiunt. Quidã ex triticeo pane intrito in aquã mixto uino bono, & odorato farciũt, ita ut diebus xx. pingues reddant

reddant, ac teneras. Si in farciendo nimio cibo fastidiunt, remittendum in datione pro portione, ac decem primis processit, in posterioribus, ut diminuat eadem ratione, ut uigesimus dies, & primus sit par. Eodē modo palumbes farciunt, ac reddunt pingues.

CAP. X.

TRansi inquit Axius nunc in illud genus, quod uos philogræci uocatis ἀμφίβιον, quod nō est ulla uilla, ac terra cōtentum, sed requirit piscinas, in quibus ubi anseres alūtur, nomine χυνοβοσκῶν appellatis. Horū greges Scipio, Metellus, & M. Seius habēt magnos aliquot. Mezula, Seius inquit, ita greges comparauit anserum, ut hos quinque gradus obseruaret, quos in gallinis dixi. Hi sunt de genere, de fœtura, de ouis, de pullis, de sagina. Primum iubebat seruū in legēdo obseruare, ut essent ampli, & albi, quod plerunq; pullos similes sui faciūt: Est enim alterū genus uariū, quod seruū uocatur, nec cum ijs libēter cōgregatur, nec æque fit māsuetus. Anseribus admittēdis tēpus est aptissimū à bruma, ad pariendū & incubandū à Kal. Martij usq; ad solstitiū. Saliūt ferē in aqua, inungētur in flumē, aut piscinam. Singula nō plus quater in anno pariunt. Singulis ubi pariant, faciundū haras quadratas circum binos pedes, & semipedem. Eas substernendum palea. Notandum earum oua aliquo signo, quod aliena non excidunt. Ad incubandum supponunt plerunq; IX. aut XI. Qui hoc minus VII. qui hoc plus XV. Incubat tempestatibus dies XXX. tepidioribus XXV. Cum excudit, quinque diebus primis patiuntur esse cum matre. Deinde quotidie serenum cum est, producunt in pratē, item piscinas, aut paludes ijsq; faciunt haras supra terram aut subtus, in quis non includant plus uicenos pullos. Easq; cællas prouident ne habeant in solo humorem,

& ut molle habeant substramen è palca, alia'ue qua re,
 ne ue qua cò accedere possint mustela, alia'ue bestia, quæ
 noceant. Anseres pascunt in humidis locis, ubi pabulū se=
 runt, quod aliquem fructū ferat, feruntq; his herbā, quæ
 uocatur seris, quòd ea aqua tacta etiā cū est arida, fit ui=
 ridis. Folia eius decerpētes dant, ne si inegerint ubi nas=
 citur, aut obterēdo perdāt, aut ipsi cruditate pereant. Vo=
 races enim sunt natura. Quo temperandū ijs, qui pro=
 pter cupiditatē sepe in pascendo si radicē præderunt, quā
 educere uelint è terra, abrumpunt collum: perimbecillum
 enim id, ut caput molle. Si hæc herba non est, dandum or=
 deum, aut frumentum aliud. Cum est tempus farraginis,
 dandum ut in seri dixi. Cum incubant, ordeum ijs intri=
 tum in aqua apponendum. Pullis primum biduo polenta,
 aut ordeum apponitur, tribus proximis nasturtium
 uiride confectum minutatim ex aqua in uas aliquod. Cum
 autem sunt inclusi in haras, aut speluncas, ut dixi, ui=
 etui obijciunt his polentam ordeaceam, aut farragi=
 nem, herbam'ue teneram aliquam concisam. Ad sagi=
 nandum eligunt pullos circiter sexquimenses qui sunt nas=
 tu, eos includunt in saginario, ibiq; polentam, & polli=
 nem aqua madefacta dant cibum, ita ut per dies satu=
 rent. Secundum cibum large ut bibant faciunt potesta=
 tem. Sic curati circiter duobus mensibus fiunt pingues.
 Quotiescunque sumpserunt locus solet purgari, quòd
 ipsi amant locum purum, neque ipsi ullum, ubi fuerint,
 relinquunt purum.

CAP. XI.

Qui autem uolunt greges anatum habere, ac con=
 stituere *υιο αροτορ οφδον*, primū locū, cui est facultas,
 eligere oportet palustre, quòd eo maxime delectatur. si id
 nō, potissimum ibi, ubi sit naturalis aut lacus, aut stagnū,
 aut

aut manufacta piscina, quò gradatim descendere possint. Septū altum esse oportet, ubi uersentur, ad pedes x v. ut uidistis ad uillā Sei, quòd uno ostio claudatur, circū totū parietē intrinsecus crepido lata, in qua secundū parietem sint tecta cubilia, ante eas uestibulū earū ex æquatū tectorio opere testaceo. In eo perpetua canalis, in quā et cibus ponitur ijs, & immittitur aqua, sic enim cibum capiunt. Omnes parietes tectorio leuigantur, ne feles, alia ue quæ bestia introire ad nocendū possit. idq; septum totum rete grandibus maculis integitur, ne eò inuolare aquila possit, ne ue ex ea euolare anas. Pabulū ijs datur triticū, ordeū, uinacei, uuae, nōnunquā etiā ex aqua cammari, & quādā eiusmodi aquatilia. Quæ in eo septo erunt piscinae, in eas aquam large influere oportet, ut semper recens sit. Sunt item non dissimilia alia genera, ut querquedula, phalarides, sic perdices, quæ, ut Archelaus scribit, uoce maris audita, cōcipiunt. Quæ ut superiores, neq; propter fecunditatem, neq; propter suauitatē saginantur, sed sic pascendo fiunt pingues. Quod ad uillaticarū pastionum primū actum pertinere sum ratus, dixi.

CAP. XII.

INterea redit Appius, & percūctati nos ab illo, & ille à nobis, quid esset dictum, ac factum, Appius sequitur inquit, actus secūdi generis, affcticius ad uillam qui solet esse, ac nomine antiquo à parte quadam, leporariū appellatum. Nam neq; solum lepores eo includuntur silua, ut olim in iugero agelli, aut duobus, sed etiam cerui, aut capreae in iugeribus multis. Q. Fuluius Lippinus dicitur habere in Tarquiniensi septa iugera x l. in quo sunt inclusa non solum ea, quæ dixi, sed etiam oues ferae, etiam hoc maius hic in statonensi, & quidam in locis alijs. In Gallia uero transalpina T. Pompeius tantum septum ue-

nationis, ut circiter $\infty\infty\infty$. passuum locum inclusum habeat. Præterea in eodem conseperto ferè habere solent, de animalibus coclearia, atq; alucaria, atque etiam dolia, ubi habeant cõclusos glires. Sed horum omnium custodia incrementum, & pastio aperta, præterquam de apib. Quis enim ignorat septa è macerijs, ita esse oportere in leporario, ut tectorio tacta sint, & sint alta. Alterũ ne fælis, aut malus, aliã ue quæ bestia introire possit, alterum ne lupus transilire. Ibiq; esse latebras, ubi lepores interdium delitescant in uirgultis, atq; herbis, & arbores patulis ramis, quæ aquilæ impediãt conatus. Quis item nescit, paucos si lepores, mares ut fœminas intromiserit, breui tempore fore ut impleatur: tanta fœcũditas huius quadrupedis. Quatuor modo enim intromisit in leporarium, breui solet repleti. Fit enim sæpe cum habent catulos recentes, alios ut in uentre habere reperiantur. Itaque de his Archelaus scribit, annorum quot sint si quis uelit scire, inspicere oportet foramina naturæ, quot sine dubio alius alio habet plura. Hos quoque nuper institutum ut saginarent pleraq; cum exceptos è leporario concludant in caueis, & loco clauso faciãt pingues. Eorum ergo tria genera ferè sunt. Vnum Italicum hoc nostrum pedibus primis humilibus, posterioribus altis, superiore parte pulla, uentre albo, auribus longis. qui lepus dicitur cum prægnas sit, tamen concipere. In Gallia transalpina, & Macedonia fiunt permagni. In Hispania, & in Italia mediocres. Alterius generis est, quod in Gallia nascitur ad alpes, qui hoc ferè mutant, quod toti cãdidi sunt. Hi raro perferũtur Romã. Tertij generis est, quod in Hispania nascitur, similis nostro lepori ex quadã parte, sed humile, quem cuniculum appellant. L. Aelius putabat ab eo dictum leporem à celeritudine, quod leuipes

leuipes esset. Ego arbitror à Græco uocabulo antiquo, quòd cum Aeolis Bœotij λέωεις appellabant. Cuniculi di-
 cti ab eo, quòd sub terra cuniculos ipsi facere soleant, ubi
 lateant in agris. Horum omnium tria genera, si possis, in
 leporario habere oportet, duo quidem utiq; te habere pu-
 to, & quod in Hispania annis ita fuisti multis, ut inde te
 cuniculos persecutos credam. CAP. XIII.

A Pros quidem posse habere in leporario, nec magno
 negotio ibi & captiuos, et cicures, qui ibi nati sint,
 pingues solere fieri, scis inquam Axi. Nam quæ fundū in
 Thufculano emit hic Varro, à M. Pupio Pisone uidisti ad
 bucinam inflatam certo tempore apros, & capreas conue-
 nire ad pabulū, cum è superiore loco è palestra apris ef-
 funderetur glans, capreis uicia aut quid aliud. Ego ue-
 ro inquit ille apud Q. Hortensium cum in agro laurenti
 essem, ibi istuc magis τρυκός fieri uidi. Nam silua erat (ut
 dicebat) supra quinquaginta iugerū maceria septa, quod
 non leporarium, sed θηροτροφεόν appellabat. Ibi erat locus
 excelsus, ubi triclinio posito coenabamus. Quintus Or-
 phea uocari iussit, qui cum eò uenisset cū stola, & citha-
 ra, & cantare esset iussus, buccinā inflauit, ubi tanta cir-
 cunfluxit nos ceruorū, aprorum, & ceterarū quadrupe-
 dum multitudo, ut nō minus formosum mihi uisum sit spe-
 ctaculum, quàm in circo maximo ædiliū sine africanis
 bestijs cum fiunt uenationes. CAP. XIII.

A Xius tuas partes (inquit) subleuauit Appius ò Me-
 arula noster. Quod ad uenationem pertinet, breuiter
 secundus transactus est actus. Nec de cocleis, ac gliribus
 quero, quod reliquū est, neq; enim magnum emolumentū
 esse potest. Nō istuc tam simplex est inquit Appius, quàm
 tu putas ò Axi noster. Nam & idoneus sub dio sumendus

locus coclearijs, quem circum totū aqua claudas, ne quas ibi posueris ad partum, non liberos earum, sed ipsas quæras. Aqua inquam finiendæ, ne fugitiuarius sit parandus. Locus is melior, quem & non coquit sol, & tangit ros. Qui si naturalis non est, ut serè non sunt in aprico loco, neque habeas in opaco, ubi facias, ut sunt sub rupibus, ac montibus, quorum alluant radices lacus, ac fluuij, manu facere oportet roscidum, qui fit, si adduxeris fistulam, & in eam mamillas imposueris tenues, quæ eruant aquam, ita ut in aliquem lapidem incidat, ac late dissipetur. Paruus ijs cibus opus est, & is sine ministratore. Et hunc, dum serpit, non solum in area reperit, sed etiam si riuus non prohibet in parietes stantes inuenit. Denique ipse exgruminantes ad propalam uitam diu producant, cum ad eam rem pauca laurea folia interijciant, & aspergant surfures non multos. itaq; cocus has uiuas an mortuas coquat, plerunq; nescit. Genera coclearum sunt plura, ut minutæ albula, quæ afferuntur è Reatino, & maxime quæ de Illyrico apportantur, & mediocres, quæ ex Africa afferuntur. Non quo non in his regionibus quibusdā locis, eæ magnitudinibus nō sint dispares, nam & ualde amplæ sunt. quanquā ex Africa, quæ uocantur solitanæ, ita ut in eas LXXX. quadrantes conijci possint, & sic in alijs regionibus eadem inter se colatæ & minores sunt, ac maiores. Hæ in factura pariunt innumerabilia. Earum semen minutum, ac testa molli, diuurnitate obdurescit, magnis insulis in areis factis, magnum bolum deferunt æris. Has quoq; saginare solent ita, ut ollam cum foraminibus incrustent sapa, & farre, ubi pascantur, quæ foramina habeat, ut intrare aër possit. Viuax enim hæc natura.

Glirarium autem diſſimili ratione habetur, quod non aqua, ſed maceria locus ſepitur. Tota leui lapide, aut tectorio intrinſecus incruſtatur, ne ex ea erepere poſſit. In eo arbuſculas eſſe oportet, quæ ſerūt glandē. quæ, cum fructū nō ſerūt, intra maceriā iacere oportet glandem, & caſtaneam, unde ſaturi fiant. Facere hiſ cauos oportet laxiores, ubi pullos parere poſſint. Aquā eſſe tenuē, quod ea nō utūtur multum, & aridum locum quærent. Hi ſaginantur in dolijs, quæ etiam in uillis habent multi, quæ ſinguli faciunt multo aliter, atq; alia, quod in lateribus eorum ſemitas faciunt, & cauū, ubi cibum conſtituāt. In hoc dolium addunt glandē, aut nuceſ iuglandes, aut caſtaneā. Quibus in tenebris, cum cumulatiſ poſitū eſt in dolijs, fiunt pingues.

CAP. XVI.

Appius igitur relinquitur, inquit, de paſſione uillatica tertius actus de piſcinis. Quid tertius, inquit Axius? An quia tu ſolitus eſ in adoleſcentia tua domi mulſum non bibere propter paſſimoniam, nos mel negligemus? Appius nobis, uerum dicit inquit. Nam cum pauper cum duobus fratribus, & duabus ſororibus eſſem relictus, quarum alteram ſine dote dedi Lucullo, à quo hereditate me ceſſa primum, & primus mulſum domi meæ bibere cœpi ipſe, cum interea nihilo minus penē quotidie in conuiuium omnibus darem mulſum. Præterea meum erat non tuum, eas nouiſſe uolucres, quibus plurimum natura ingenij, atque artis tribuit, itaq; eas melius me noſſe, quàm te, ut ſcias, de incredibili earum auium natura audi; Merula, ut cætera fecit, ^{isodexds} quæ ſequi melitturgi ſoleant, demonſtrabit. Primum apes naſcuntur partim ex apibus, partim ex bubulo corpore putreſcæto. Itaq; Archelaus in epigrammate ait eas eſſe

Βοὸς φθιμῆνός πεποιημένα τέκνα.

Idem.

Ἴππων μὲν σφίκες γενεὰ μύχων ἢ μέλισσας.

Haec apes non sunt solitaria natura, ut aquilae, sed ut homines. Quod si hoc faciunt etiam graculi, at non idem, quod hic societas operis, et edificiorum, quod illic non est. Hic ratio, atque ars, ab his opus facere discunt, ab his edificare, ab his cibaria condere. Tria enim harum, cibus, domus, opus, neque idem quod cibus cera, nec quod ea mel, nec quod mel domus, non in sauo sex angulis cella est totidem, quot habet ipsa pedes (quod geometria ἐξάγωνον fieri in orbi rotundo ostendunt) ut plurimum loci includatur. Foris pascentur, intus opus faciunt. quod dulcissimum quod est, et dijs et hominibus est acceptum. quod sauus uenit in altaria, et mel ad principia conuiuij, et in secundam mensam administratur. Haec ut hominum ciuitates, quod hic est et rex, et imperium, et societas, quod sequuntur omnia pura. Itaque nulla harum absidit in loco inquinato, aut eo, qui male olet, neque etiam in eo, qui bona olet unguenta, itaque his unctus qui accessit, pungunt. Non ut muscae ligurriunt, quod nemo has uidet (ut illas) in carne, aut sanguine, aut adipe. Ideo modo confidunt, in quo est sapor dulcis. minime malefica, quod nullus opus uellicans facit deterius. Neque ignaua, ut non, qui eius opus conetur disturbare, resistat. Neque tamen nescia suae imbecillitatis, quae cum causa musarum esse dicantur uolucres, quod et si quando displicatae sunt, cymbalis, et plausibus, numero, redducunt in locum unum. Et ut his dijs Helicon, atque Olympion attribuerunt homines, sic his floridos, et incultos natura attribuit montes. Regem suum sequuntur quocumque it, et fessum subleuant, et si nequit uolare, succollant, quod eum seruare uolunt. Neque ipsae sunt inficientes, nec non oderunt inertes.

tes. Itaq; insectantes à se eijciunt fucos, quòd hi neq; ad-
 iuuant, & mel consumunt. quos uocificantes plures per-
 sequuntur: etiam pauca. Extra ostium aluei obturant
 omnia, qua uenit inter fauos spiritus, quam ^{εἰσθόκηρ} ap-
 pellant Græci. Omnes ut in exercitu uiuunt, atq; alternis
 dormiunt, & opus faciunt pariter, & ut colonias mit-
 tunt. Hiq; duces conficiunt quædã ad uocem ut inuitatio-
 ne tubæ. tum id faciunt, cum inter se signa pacis, ac belli
 habeant. Sed ò Merula Axius noster ne, dum hæc audit,
 physicam addiscat, quòd de fructu nihil dixi, nunc cursu
 lampada tibi trado. Merula de fructu inquit, hoc dico,
 quod fortasse an tibi satis sit Axi, in quo autore habeo nõ
 solum, qui aluearia sua locata habet quotannis quinis mi-
 libus pondo mellis, sed etiã hunc Varronem nostrũ, quem
 audiui dicentem, duo milites se habuisse in Hispania fra-
 tres Veianos ex agro falisco locupletes, quibus cũ à pa-
 tre relicta esset parua uilla, & agellus nõ sanè maior iu-
 gero uno, hos circũ uillã totã alueariũ fecisse, & hortum
 habuisse, ac reliquũ thymo, & cythiso obseuisse, et apia-
 stro, quod alij ^{μελίφλλον}, alij ^{μελιάρωλλον}, quidã ^{μέλιον}
 appellãt. Hos nõquã minus, ut peræque duceret dena mi-
 lia sextertia ex melle recipere esse solitos, tũ eos & uelle
 expectare, ut suo potius tẽpore mercatorẽ admitteret, quã
 celerius alieno. Dic igitur inquit, ubi & cuiusmodi me
 facere oporteat alueariũ, ut magnos capiã fructus. Ille, <sup>με-
λιτῶνας</sup> ita facere oportet, quos alij ^{μελιτῶν} appellãnt,
 eandẽ rem quidã mellaria. Primũ secundum uillã, potissi-
 mum ubi non resonent imagines: hic enim sonus harum
 fugæ existimatur esse. Procerum esse oportet aère tempe-
 rato, neq; astate feruido, neq; hieme non aprico, ut spe-
 ctet potissimum ad hybernos ortus, quæ propè se loca
 habeat

habeat ea ubi pabulum sit frequens, & aqua pura. Si pabulum naturale non est, ea oportet dominū serere, quæ maxime sequuntur apes, ea sunt, rosa, serpyllum, apiastrū, papauer, faba, lens, pisum, ocimū, ciperū, medica, & maxime cythisum, quod ualentibus utilissimū est. Etenim ab æquinoctio uerno florere incipit, & permanet ad alterū æquinoctium autumnii. Sed ut hoc aptissimū ad sanitatem apiū, sic ad mellificiū thymum. Propter hoc siculum mel fert palmam, quod ibi thymū bonū, & frequēs est. Itaq; quidam thymū contundūt in pila, & diluunt in aqua tepida, eo conspergunt omnia seminaria consita apiū causa. Quod ad locum pertinet, hoc genus potissimum eligendum iuxta uillam, non quo non in uillæ porticu quoque quidā (quo tutius essent) aluearia collocarint. Vbi sint, alij faciūt ex uiminibus rotūdas, alij è ligno, ac corticibus, alij ex arbore caua, alij fictiles, alij etiā ex ferulis quadratas longas pedes circiter ternos, latas pedē, sed ita uti cum parū sit qua compleant, eas coangustent, ne in uasto loco, & inani despondeant animū. hæc omnia uocant à mellis alimonio, aluos, quas ideo uidentur medias facere angustissimas, ut figuram imitentur earum. Vitiles fimo bubulo oblinunt intus, & extra, ne asperitate absterreantur, easq; aluos ita collocant in mutulis parietis, ut ne agitentur, ne ue inter se contingant. Cum in ordinem sint positæ, sic interuallo interposito, alterum, & tertium ordinem infra faciunt, & aiunt potius hinc demū oportere, quam addi quartum. Media aluo, in qua introēant apes, faciunt foramina parua dextra, ac sinistra. Ad extrema, qua mellarij fāuum eximere possunt, opercula imponunt aluis. Optimæ fiunt corticeæ, deterrimæ fictiles, quod & frigore hieme, & æstate calore uehementissi-

me hic commouetur. Verno tempore, & aſtiuo ſerè ter in mense mellarius inſpicere debet ſumigans leuiter eas, & à ſpurcitijs purgare aluum, & uermiculos eiicere. Præterea ut animaduertat, ne reguli plures exiſtant. inutiles enim ſunt propter ſeditiones, & ut quidam dicunt, tria genera cum ſint ducum in apibus, niger, ruber, uarius (ut Menebrates ſcribit) duo niger, & uarius, qui ita melior, ut expediat mellario cum duo ſint eadè aluo, interficere nigrum, quem ſcit cum altero rege eſſe ſeditioſum, & corrumpere aluum, quod ſuget, aut cum multitudine fugetur. De reliquis apibus optima eſt parua, uaria, rotunda. Fur, qui uocatur ab alijs fucus, alter eſt lato uètre. Veſpa, quæ ſimilitudinem habet apis, neq; ſocia eſt operis, & nocere ſolet morſu, quam apes à ſe ſecernunt. Eæ differunt inter ſe, quæ ſeræ, & cicures ſunt. Nūc ſeras dico, quæ in ſilueſtribus locis paſcitāt: cicures, quæ in cultis. Silueſtres minores ſunt magnitudine, & piloſæ, ſed opifices magis. In emendo emptorē uidere oportet ualeāt, an ſint ægræ. Sanitatis ſigna, ſi ſunt frequentes in examine, & ſi nitidæ, & ſi opus, quod faciunt, eſt æquabile, ac leue. Minus ualentium ſigna ſi ſunt piloſæ, & horridæ, ut puluernulæ, niſi opificij eas urget tempus. Tum enim propter laborem aſperantur, ac macceſcunt. Si transferendæ ſunt alui in alium locum, id facere diligenter oportet, & tempora, quibus id potiſſimū faciās animaduertendū, & loca, quò transferas, idonea prouidendū. Tempora, ut uerno potius quam hyberno, quòd hyeme difficulter conſueſcunt, quò ſunt trāſlatæ manere, itaq; fugiunt plerūq;. Si è bono loco trāſtuleris eò, ubi idonea pabulatio nō eſt, fugitiuæ ſiunt. Nec ſi ex aluo in aluum in eodem loco traĩcias, negligenter facièdum. Sed ſi tranſituræ ſunt apes ea, apiaſtro perfricant

fricanda, quòd illicium hoc illis, & faui melliti intus po-
 nendi, à faucibus non longe, ne cum animaduenterint aut
 inopiam escæ habuisse dicantur, aut cum sunt apes mor-
 bide propter primores uernos pastus, qui ex floribus nu-
 cis Græcæ, & cornu fiunt, caliacas fieri, atq; urina pota
 refici. De his propolim uocāt, è quo faciunt ad foramē
 introitus protectum in aluum maxime æstate. Quam rem
 etiam nomine eodē medici utuntur in emplastris. Propter
 quam rem etiam carius in sacra uia, quàm mel uenit. Eri-
 thacen uocant; quo fauos extremos inter se conglutinant,
 quod est aliud melle, propoli, itaq; in hoc uim esse illicien-
 di. Quo circa examen ubi uolunt considerare, eum rannum,
 aliam ue quam rem oblinūt hoc, admixto apiastro. Fauus
 est, quem fingunt multicauatum è cera, cum singula caua
 sena latera habeant, quot singulis pedes dedit natura.
 Neq; quæ afferuntur ad quatuor res faciendas propolim,
 erithacen, fauum, mel, ex iisdē omnibus rebus carpere di-
 cuntur simplex. quòd è malo punico, & asparago cibum
 carpant solum, ex olea arbore ceram, è fico mel, sed nō bo-
 num. Duplex ministerium præberi, ut è faba, apiastro, cu-
 curbita, brassica ceram, & cibum. Nec non aliter duplex,
 quod fit è malo, & piris siluestrib. cibum & mel. Item
 aliter duplex, quòd è papauere ceram, & mel. Tri-
 plex ministerium quoque fieri uti ex nucce Græca, & è
 lapsana cibum, mel, ceram. Item ex alijs floribus ita car-
 pere, ut alia ad singulas res sumant, alia ad plures. Nec
 non etiam aliud discrimen sequantur in carptura, aut eas
 sequatur, ut in melle, quod ex alia re faciunt liquidum
 mel, ut ex sisere flore, ex alia contra, spissum, ut è rore ma-
 rino. Sic ex alia re, ut è fico mel insuaue, è cythiso bo-
 num, è thymo optimum. Cibi pars quod potio, & ea ijs
 aqua

utamq;

aqua liquida, unde bibant esse oportet. eamq; propinquā, quæ præterfluat, aut in aliquem locum influat, ita ut ne altitudine ascendat duo, aut tres digitos, in qua aqua iaceant testæ, aut lapilli, ita ut extent paulum, ubi asidere, & bibere possint. In qua diligenter habenda cura, ut aqua sit pura, quod ad mellificium bonum uehementer prodest. Quòd non omnis tempestas ad pastum prodire longius patitur, præparandus his cibus, ne tum melle cogantur solo uiuere, aut relinquere exinanitas aluos. Igitur ficorum pinguium circiter decem pondo decoquunt in aquæ congijs sex, quas coctas in offas propè apponunt. Alij aquam mulsam in uasculis propè ut sit curant. In quæ addunt lanam purpuream, per quam sugant. uno tempore ne potu nimium impleantur, aut ne incidant in aquam. Singula uasa ponunt ad aluos singulas, & hac suppleantur. Alij uuam passam, & ficum, cum pinserunt, affundunt saram, atque ex eo factas offas apponunt ibi, quum foras hieme in pabulum procedere tamen possint. Cum examen exiturum est, quod fieri solet, cum adnatæ prospere sunt multæ, ac progeniem ueteres emittere uolunt in coloniam, ut olim crebro Sabini factitauerunt propter multitudinem liberorum, huius quod duo solent præire signa, scitur. Vnum, quòd superioribus diebus maxime uespertinis multæ ante foramen (ut uuæ) aliæ ex alijs pendent conglobatæ. Alterum, quòd cum iam euolaturæ sunt, aut etiam inceperunt, consonant uehementer, proinde ut milites faciunt, cum castra mouent, quæ primo tum exierunt in conspectu uolitant, reliquas quæ non dum congregatæ sunt respectantes, dum conueniant. Cum à mellario id fecisse sunt animaduersæ, iaciundo in eas puluerem, & circumtinniendo

ere, perterritas quò uoluerit perducet. Non longe inde oblinunt erithace, atque apiastro, ceterisq; rebus, quibus delectantur. Vbi confederunt, afferunt aluum propè eisdem illicijs illam intus, & propè apposita, fumo leni circumeundo cogunt eas intrare. Vt quæ in nouam coloniam cum introierūt, permanent adeo libenter, ut etiam si proximam posueris illam aluum, unde exierunt, tamen nouo domicilio potius sint contentæ. Quod ad pastiones pertinere sum ratus, quoniam dixi, nunc iam cuius causa adhibetur ea cura, de fructu dicam. Eximendorum fauorum signum sumunt ex ipsis, cum plenas aluos habent, & cum illos geminauerint, ex apibus cõiecturam capiunt si intus faciunt bombum, & cum introeunt, ac foras, trepidant, & si opercula alui cum remota sint, fauorum foramina obducta uidentur mellis membranis. Cum sint repleti melle, in eximèdo quidam dicunt oportere nouem partes tollere, decimã relinquere. Quòd si omne eximas, fore ut discedant. Alij hoc plus relinquunt, quàm dixi, ut in aratis qui faciunt restibiles segetes, plus tollunt frumenti ex interuallis, sic in aluis, si non quotannis eximas, aut nõ quoq; multum, & magis his assiduas habeas apes, & magis fructuosas. Eximendorum fauorum primum putant esse tempus uergiliarum exortu. Secundum æstate acta, ante quàm totus exoriatur arcturus. Tertium post uergiliarũ occasum, & ita si fœcunda sit aluus, ut ne plus tertia pars eximatur mellis, reliquum hiemationi relinquatur. si uero aluus non sit fertilis ubi quid eximatur, exèptio cū est maior, neq; uniuersam, neq; palam facere oportet, ne deficient animum. Fauis qui eximuntur, si qua pars nihil habet, aut habet inquinatum, cultello præsecatur. Prouidendũ ne infirmiores à ualentioribus opprimantur.

Eo enim minuitur fructus. Itaque imbecilliores secretas subijciūt sub alterū regem. Quæ crebrius inter se pugnant, aspergi eas oportet aqua mulsa. Quo factō nō modo desistunt pugna, sed etiam confirciunt se lingentes, eo magis si mulso sunt aspersæ, quo propter odorem auidius applicant se, atque obstupescunt potantes. Si ex aluo minus frequentes euadunt, ac subsidit aliqua pars, suffumigandum, & propè apponendum bene olentium herbarum, maxime apiastrum & thymum. Prouidendum uehementer ne propter æstum, aut propter frigus dispareant. Si quando subito imbri in pastu sunt oppressæ, aut frigore subito ante quàm ipsæ prouiderint id fore (quod accidit raro, ut decipiātur) & imbris guttis uberibus offensa iacent prostratæ, & afflictæ, colligendum eas in uas aliquod, & reponendum in tecto loco, ac tepido. primum è die, quàm maxime tempestate bona, & cinere factō è ficulneis lignis infriandum paulo plus caldo quàm tepidore. Deinde concutiendū leuiter, ut manu non tangas, & ponendæ in sole. Quæ enim sic concaluerunt, restitunt se, ac reuiuiscunt, ut solet similiter fieri in muscis aqua necatis. Hoc faciundum secundū aluos, ut reconciliatæ ad suum quæq; opus, & domiciliū redeāt. CAP. XVII.

INterea redit ad nos Pauo, & si uultis inquit anchoras tollere, latis tabulis sortitio fit tribuum, ac cœpti sunt à præcone renuntiari quæ quæq; tribus fecerint adilē. Appius cōfestim surgit, ut ibidē candidato suo gratularetur, ac discederet in hortos. Merula, Tertium actum de passionibus uillaticis postea inquit tibi reddam Axi. Consurgentibus illis, Axius mihi, respectantibus nobis, quod & candidatum nostrum uenturum sciebamus, Non laboro inquit hoc loco discessisse Merulam. Reliqua enim ferè

mihi sunt nota. Quòd cum piscinarum genera sint duo,
 dulcium, & salfarū, alterum apud plebē, & sine fructu,
 ubi lymphæ aquā piscinis nostris uillaticis ministrāt. Ille
 autem maritimæ piscinæ nobilium quibus Neptunus, ut
 aquam, sic & pisces ministrat, magis ad oculos pertinet,
 quàm ad uesicā, & potius marsupiiū domini exinaniunt,
 quàm implēt. Primū enim edificātur magno, secundo im-
 plentur magno, tertio aluntur magno. Hirrius circum
 piscinas suas, ex edificijs duodena milia sextertia capie-
 bat. Eam omnem mercedē escis, quas dabat piscibus, con-
 sumebat. Non mirū. uno tēpore enim memini hūc Casari
 duo milia murenarum mutua dedisse in pondus, & pro-
 pter piscinam multitudinē quadragies sextertio uillā ue-
 nisse. Quare nostra piscina ac mediterranea plebeia recte
 dicitur dulcis, & illa amara. Quis enim nostrū non una
 contentus est hac piscina? Quis contra, maritimas non ex
 piscinis singulis plures coniunctas habet? Plurifnam ut
 Pausias, & ceteri pictores eiusdem generis, loculatas
 magnas habent arculas, ubi discolores sint cere, sic hi lo-
 culatas habēt piscinas, ubi dispares disclusos habeāt pis-
 ces, quos proinde ut sacri sint, ac sanctiores quàm illi in
 Lydia, quos sacrificāti tibi Varro ad tibicinē græcū gre-
 gatim uenisse dicebas ad extremū litus, atq; arā, quòd eos
 capere auderet nemo, cum eodē tempore insulas ludinorū
 ibi corrosas uidisses. Sic hos pisces nemo cocus in ius uo-
 care audet. Q. Hortensius familiaris noster, cum piscinas
 haberet magna pecunia edificatas ad Baulos, ita sepe
 cum eo ad uillam sui, ut illum sciam semper in cœnam pis-
 ces Puteolos mittere emptum solitum. Neque satis erat
 eum non pasci piscinis, nisi eos ipse pasceret ultro. Ac
 maiorem curam sibi haberet, ne eius esurirent nulli;
 quàm

quàm ego habeo, ne mei in Rosea esuriant asini. & quidem utraque re, & cibo, & potione, cum non paulo sumptuosius, quàm ego his ministraret uictū. Ego enim uno seruulo, ordeo non multo, aqua domestica, meos multinomos alo asinos. Hortensius primū qui ministrarēt piscatores habebat cōplures, & ij pisciculos minutos aggerebant frequēter, ut à maioribus absumerentur. Præterea salsamēta in eas piscinas emptitia conijciebat, cum mare turbaretur, uti per tempestatē suis piscibus è macello cætariorum uti è mari obsoniū præberet, cum neq; euerriculo illi in litus educere possent uiuā saginam plebeie cœnæ pisces. Celerius uoluntate Hortensij ex equili educeres rhedarias, ut tibi haberes mulas, quàm è piscina barbantum mullum. At inquit ille, Non minor cura eius erat de ægrotis piscibus, quàm de minus ualētibus seruis. Itaq; minus laborabat, ne seruus æger, quàm aquam frigidā biberent sui pisces. Etenim hac incuria laborare aiebat M. Lucullum, & piscinas eius despiciebat, quòd æstiuaria idonea non haberet, ac in residē aquā, & locis pestilentibus habitatēt pisces eius. Cōtra ad Neapolim L. Lucullus, posteaquā perfodisset montē, ac maritima flumina immisisset in piscinas, quæ reciproca fluerēt, ipse Neptuno nō cederet de piscatu, factū esse enim ut amatos pisces suos uideatur propter æstus eduxisse in loca frigidiora, ut appuli solēt pecuarij facere, quòd propter calores in mōtes sabinos pecus ducūt. In Baiano autem tāta ardebat cura, ut architecto permisserit, ut suā pecuniā consumeret, dūmodo perduceret specus è piscinis in mare, obiectaculo quo æstus bis quotidie ab exorta luna ad proximam nouā introire, ac redire rursus in mare posset, ac refrigerare piscinas. Nos hæc. At strepitus à dextra, et ecce recta

cādidatus noster designatus ædilis . Cui nos occurrimus,
 & gratulati in capitolium prosequimur, ille inde cūdo suā
 domū, nos nostrā. Opinione nostræ sermonē de pastione
 uillatica summatim hunc, quē exposui, habeto.

F I N I S.

I N D E X E O R V M

Q V A E H A B E N T V R I N M.

Catonis & M. Ter. Varronis de
 re rustica libris.

A			
		Ager oleo conferendo	7
A	Accipitres quomodo in-	Ager quomodo colatur	34
	tercipiantur	190	Ager Gallicus
	Acus quid	125	Ager optimus qui
	Acratophoron uinū	91	Agathocles Chius
	Actus quadratus quid	94	Agricola 1. in proœmio
	Adoreum	93	Agri discrimina nouem
	Aeditimus, Aedituus	78	Agri quibus rebus colantur
	Ædilis	79	100. Et de familia rusti-
	Ægeum mare	137	cali
	Ær septentrionalis salu-		Agriculturæ partes
	brior	79	Agriculturæ principia, &
	Æscarium	78	fines
	Æstas quot dierum	111. Et	Aggeres quomodo fiāt
	quādo, & in quo signo		Agnorū educatio, & cu-
	incipiat	ibidem	ra 145. Eorum depul-
	Ager ne sit sumptuosus	2	sio
	Ager nebulosus	7	Ahenum
	Ager quibus locis cōseren-		Alba
	dus 7. Et qui ager frugi-		Alsiosum
	bus aptus	ibidem	Alui quomodo fiāt, & qua

I N D E X.

forma	206	Apiastrum	205
Aluum ut deijcias, & bonā facias	49.64.69	Apicia uue	19. cap. 24
Alui crudæ remedium	51.	Apollodorus Lemnius	77
cap. 125		Apollonius Pergamen.	77
Aminei satio	7	Apri	208
Amphiloachus Athenicū.	77	Apulie loca calidiora, gra- uioraq;	88
Amphora sparteæ, & Na- siterna	10	Aqua an mixta sit uino nec ne, quomodo cognoscas	47. cap. 111
Auguſtion	197	Aqua uiua	95
Amurcæ uſus 24. cap. 36. et 35. cap. 66. & 43. ca. 97. & 52. cap. 130. & 125. cap. 51. & 127. cap. 55		Arare	34
Amurca cōdenda 130. ca. 61		Arandi tempus	113
Anates	198	Arbores quomodo radices capiant	53. cap. 133
Anaxipolis Thafius	77	Arbores, ut mulieres, ad p- tus certos habere dies	122
Anni diuiſio	110. cap. 27	Arbores maritæ	22. cap. 32
Anni tēpora ex folijs agno- ſci	122. cap. 46	Arborum tempeſtiua inſti- tio	118. cap. 40
Antigonus Cymeus	77	Arborum propagatio	53
Androcion	78	Arborum putatio	21. ca. 32
Anſerum ſagina, Haræ ge- nera, admiſſura, partus, paſtus, educatio, pluma- rum uulſura, incubatio, factura	197. 198	Archelaus	148
Apes imbre proſtrate quō curentur	211	Architas Pythagoreus	77
De apibus pag. 203. ca. 16. per totum caput.		Aræ ſitus, & conſtructio	42. cap. 91. & 52. ca. 129 & 125
		Ariſtomenes	78
		Ariſtandrus Atheniēſis	77
		Ariſtoteles Peripatet.	77
		Ariſtophanes Maleotes	77

Argilla	92. cap. 9	Autumnus quot dierum, &	
Arietes ad foeturam	145	quando incipiat	118
Ariſta	123	B	
Armilla	17	Bacchius Mileſius	77
Articularis morbus	67	Balatrones	155
Arundo uinea	29. cap. 47.	Belare	136
& 91		Bela	ibidem
Arundinetum	7. cap. 6. &	Bennæ	19. cap. 23
pag. 29. cap. 47		Bibere ut multum poſſis	64
Aruum	111	Bilē ut deijcias	ibid. & 67
Aſini clitellarij	9	Bion Solauſ	78
Aſini ploſtrarij, & molarij		Bonus euentus ruſticorum	
10. cap. 11.		deus	77
Aſini ubi nobilitati, & pre		Boues bene curare expedit	
tij maxima	138	32	
Aſinorum ætas, forma, ſemi-		Bos ſi ægrotet	36
nium, admiſſura, foctura,		Boues ne pedes ſubterāt	37
partus, paſtus	159. ca. 6.	Bubus medicamentum	36
Aſelli doſſuarij	160	Boum cibaria	31. 32. 61
Aſparagus ubi ſcrēdus	70	Boues qui eligēdi, aratroq;	
Ajſerculum	12. 63	domandi	105
Athenagoras	78	Boues altiles, et opimi	140
Attalus Philometor	77	Boum ætas, forma, paſtus,	
Atra bilis	67	admiſſura, foctura, doma-	
Aufidius Lurco	188	tio	155
Auiaria 182. & de auibus		Bræſicæ genera, eiusq; me-	
in genere	ibidem	dicina, & uſus	65
Aurium remedium	69	Brocchi dentes	161
Auſtro ſtante nec uina, nec		Bubiliū cōſtructio, & ſi-	
materia tractanda	21	tus	5. 96
Autumno quæ ſiant	110	Bubus quid in pabulum ſe-	
		rendum	

I N D E X.

rendum	21. cap. 30	cere non naribus	148
Bugones apes	156	Caprae culturae inimicae	83
Bumamma uua	155	Caprarū saliuu uenenū ibi.	
C		Caprarius	149
Caduca spica	144	Caprasia insula	147
Celiaco medicamenta pag.		Caprea, Capreolus	113
51. cap. 25		Capulatoris officia	35.
Celiacae apes	208	cap. 66	
Ceterus ornatus	18. cap. 22	Capulare oleum	ibid.
Calcarius	14	Caput si dolet	67
Calx quomodo coquatur		Carbunculus	92
14. & 27		Carcinoma	66
Calcariae fornacis structura		Cariote	142
25		Cariosa terra	6
Caluata uinea	22	Caseus quando fiat	172
Caluescit qui decrescete lu-		Caseorum discrimina	ibid.
na tondetur	115	Cassius Dionysius Vticen-	
Camera	189	sis	78
Campanum far	80	Castrandi tempus	158
Campestres segetes melio-		Cataclysmus	175
res	88	Catulire	167
Cancer albus, & ater: &		Centuria	94
quomodo sanentur	66	Cella	96
Canes	106	Centumpondium	12
Canini dentes	161	Cerasi satio	117
Canterij equi	164	Ceruices si doleant	68
Capi semimares	193	Cestus quid	92
Capi	164	Cherestus, & Chereas Athe-	
Capito piscis	69. cap. 158	niensis	78
Caprae	147	Χοῖρον quid	151. 159
Capras auribus spiritū du-		Chordi agni qui	140
		o s	Χοῖρον

I N D E X .

Xoptop	140	rem diuinam facere	5
Cicer	108	Conuoluulus in uinea ne	
Cydonitis confectio	183	fiat	43
Cyma brassica	64	Corbes	106
Cythisi satio	108	Corbulæ 19. cap. 23. &	21
Clauuli	17	Cordum	7
Clauolæ quid	118	Coronâ fôco indere	59
Clostra	54	Corudæ satio	7. 108
Cn. Tremellius	80	Cotonea mala	129
Coagulum	172	Κραμβή	66
Cochlea	184	Crassus ager	109
Cocleæ quô nutriätur, et ea		Crates	78
rû foctura, et sagina	201	Crëta	92
Coclearia	202	Κτηνιατροί medici pecorum	
Codicilli amurca consper-	164		
gantur	52	Culina	96
Cohortes	96. 182	Cullea	80
Coles	112	Cuniculus unde	107
Colonicae leges	82	Cuppa	17
Coloni qui	134	Curculiones quomodo ne-	
Columbariorû positio	190	centur	130
Columbaria in tegulis	192	Cupressi satio	20. 29. 62
Colūbarū genera, & unde		Cupressus ad crescendum	
dictæ, sagina, color, foctū		tarda	120
ditas, partus	189. 190	Cuspides quid	91
Columbinū stercus	23. 116	Custodis oleæ officia	35
Columellares dentes	161	D	
Columella trapeti quæ in		Daps profanata	30
miliario	16	Deacinata dolia	20
Cōmodius Equiculus	160	Debilis ut reficiatur	68
Compitalia, & in compito		Delici porci	153

Delutare	51	Euagon Thasius	78
Democritus physicus	77	Euphorion	78
Deorum supplicia	157	Eubolus	78
Depsiticus panis	37	Euphranij duo, Athenien-	
Digitalia	127	sis unus, alter Amphipo-	
Dilapidare. 29 cap.	46	lites	78
Diodorus Prienneus	78	Euentus bonus rusticorum	
Dionysius περι φουτῶν	78	deus	77
Dion Colophonius	78.	Europam salubriorē ac fru-	
Diophanes Nicensis	78	ctuosiore[m] Asia.	79
Διφρασία	174	Excandefacere annonā	181
Dolia noua quomodo im-		Extrema et prima luna	115
buantur	36		
		F	
E		Faba satio	23. 114. 122
Egesias Maronites	78	Factus quid	109
Enchytus 39. cap.	50	Facula	24
Epigenes Rhodius	78	Falces	107
Epiroticæ familie	102	Falerna uina	131. cap. 65
Epityrum album, nigrum,		Far unde dictum	113. Eius
& uarium 50. cap.	116	satio	93
Equas è uēto cōcipere	140	Farrago	108. 113.
Equi futuri boni signa	161	Fauus quid	208. Eius exi-
Equorū ætas quomodo co-		mendi tempus	210
gnoscatur	161.	Febris signa in pecore	140
Equum nō salire matrē	162	Ficus, Ficeta	119
Equus qualis futurus sit ex		Ficorum genera	120
pullo cognosci	161	Ficorū insitio	26. cap. 40
Equorum admissura, forma,		& pag. 27. & 119	
pastus	162	Ficus quomodo & quando	
Erihace	205	serēda. s. cap. 8. & pag.	
Eruum	20. cap. 27.	20. cap. 28	

I N D E X.

Fici propagatio	59. ca. 133	Furfures cur obijciatur oui	
Fici semen naturale	120	bus	147
Fides, seu Fidus astrum	157		G
Fiscellæ	32	Galbuli	117
Fiscinæ	12. cap. 13	Gallicus ager	79
Flabellum	113	Galli & eorū castratio	193
Flagellum	113	Gallina quot ouis, & quā-	
Flora dea, Floralia	77	diu incubet 193. & seq.	
Foculi	10	& ibidem abunde de gal-	
Fœnerator peior fure 1. in		lis & gallinis	
proximo		Galli tanagrici, medici, chal-	
Fœnificium	31. cap. 53	cidici	193
Fœnum quādo secandū	127	Gemini in signifero circu-	
Fœnum Græcū	20. cap. 27.	lo	137
& pag. 23. cap. 35. &		Gibberi	156
pag. 24. cap.	37	Glabrum siquem facere ue-	
Fœtura quid	139	lis	84
Formicæ ne molestæ sint		Glandaria sylua	90
52. cap. 129.		Glirarium	203
Frendere	154	Glirium sagina	ibidem
Frit	123	Gluma quid	123
Fronde quæ, & quādo ua-		Gobio	135
lent	21	Græci autores quæ de agri	
Fructi genitiuus	5	cultura scripserūt	77
Fructuaria sus	153	Granarij positio	128
Fructus quō reponendi	97	Granum quid	123
Fruementum quid	123	Grossi	42. cap. 94
Fucus	205		H
Fugitiuarius locus	202	Hæredium	94
Fulcimenta	13	Hamæ	54. cap. 135
Fur	1	Haræ positio	152
			Haræ

<i>Haræ anserum</i>	197	I	
<i>Harundulatio</i>	91	<i>Imbrices</i>	17
<i>Helops</i>	159	<i>Imitatio</i>	104
<i>Heliotropia</i>	122	<i>Imolâdi initium à suillo pe=</i>	
<i>Helueoli satio</i>	7	<i>core sumptum</i>	151
<i>Helueolum uinum quomo=</i>		<i>Impetigo ut sanetur</i>	69.
<i>do fiat</i>	19	<i>cap. 157. in fine.</i>	
<i>Hercules ex hortis hesperi=</i>		<i>Incerniculum</i>	12. cap. 13
<i>dum quid exportarit</i>	136	<i>Incilia</i>	64. cap. 155
<i>Hesiodus Ascreus</i>	78	<i>Incubandi tempus</i>	194
<i>Hyems quot dierum</i>	111	<i>Initia quæ</i>	176
<i>Hieron Siculus</i>	77	<i>Infundibulum</i>	12. cap. 13
<i>Hyeme quæ agenda</i>	24	<i>Insitio</i>	27. cap. 41
<i>Hinnus qui</i>	165	<i>Insomniosus quomodo cu=</i>	
<i>Hippenemida oua</i>	140	<i>retur</i>	67
<i>Hippocrates</i>	86	<i>Instragula</i>	10
<i>Hircus cur Libero patri im=</i>		<i>Instrata</i>	11
<i>moletur</i>	83.	<i>Intermēstruum</i>	115. cap. 37
	149	<i>Intermularium</i>	55
<i>Hirnea</i>	39.	<i>Internodia articularū</i>	166
	cap. 81	<i>Interputare</i>	30
<i>Hirtæ oues</i>	173	<i>Interspiro</i>	48
<i>Hœdi trimestres summit=</i>		<i>Inuisus, pro, non uisus</i>	57
<i>tuntur</i>	148	<i>cap. 141</i>	
<i>Horda & Hordicalia</i>	156	<i>Ischiacis remedia</i>	50
<i>Hordei satio</i>	23.	<i>Italia unde dicta</i>	137. 155
<i>Exurit se=</i>		<i>Ἰταλίη</i>	155
<i>getem</i>	24	<i>Italus Herculis taurus</i>	155
<i>Hornotinae nuces</i>	14	<i>Italiae laudes</i>	79
<i>Horologiū Cyprestis</i>	188	<i>Iuga</i>	91
<i>Hortos sub urbe colere ex=</i>		<i>Iugum</i>	94
<i>pedit</i>	100		
<i>Hostum quid</i>	109		
			<i>Iugate</i>

I N D E X.

Iugate uineæ	90	Cyprica	9. cap. 8
Iuga Romanica	54. ca. 135	Lecti loris substrati, & cõ=	
Iugamenta	12. cap. 14	munes	10
Iugerum	94	Legaria quid & unde	114
Iupiter dapalis	52	Legumina unde dicta	108
Iupiter	77	Leguli	59. cap. 144
Ius ex ossibus	167	Lentis satio	23. cap. 35
	L	Lentis quomodo seruetur	
Labea	17. cap. 20	49. cap. 116	
Labella	41. cap. 88	Lepus unde dictus	199
Labellum polulũ	9. cap. 10	Eius genera, indicia eta=	
Labrum doliarium, lupina=		tis, fecunditas	ibidem
rium, aquarium, uinati=		Leporarium	ibidem
cum	10	Liber Deus	77
Labrum culleare	63.	Libum quomodo fiat	37
cap. 144		Lyburniæ mulieres	171
Lac alibile	182	Licina lex	81
Lacones canes	172	Ligna ut bene ardeant, &	
Lactis discrimina	172	fumosa ne sint	52. cap.
Lacuna	25. cap. 38	130	
Lacus compluuius	96	Liliorum satio	115
Lacus sub prælo	127	Lympha dea rustica	77
Lana succida	173	Lingua in ouibus potissi=	
Larem familiarem salutare		um inspicienda	143
2. cap. 2		Lingula 14. cap. 18. et pag.	
Laserpitiatum acetum	49	16. cap. 19	
cap. 116		Lini satio	108. cap. 23
Laterũ dolor quomodo cu=		Lirare	111
retur	51. cap. 125	Lyra sydus cœleste	158
Lauatio homini reges	134	Lysimachus	78
Laurus delphica, syluatica,		Lithostrotum	177

Loci mulierum ne uirosi fiant	68	Mallei	106. cap. 22
Loculatae arculae	212	Mala punica	129. 315
Longuriae	98	Mammulae pensiles in ca- pris	147
Longurij	162	Mammularum ulcera	66
Lora familiae	33. & 127	Mancipia	101
Lorea quomodo fiat	20.	Mare congelatum	79
cap. 25		Mareoticae uites	96
Lorei	4. cap. 3	Marice	8. cap. 8
Lotium ut facile eat	65	Maritae arbores	22
Lucum collucare	56	Mars Sylvanus	40
Lumbrici	51. cap. 126	Matella	9
Luna dea rustica	77	Mateola	28
Lunares dies	115	Materies quando tēpestiua	
Luna extrema et prima ibi.		14. cap. 17. & pag. 21.	
Lupini satio	23. cap. 34	cap. 31. & pag. 24. cap.	
Lupus in sues	150	37	
Lupus piscis	183	Medica	120. 146
Lustrare agrum	56	Mediponti	4
Lucamenta	52. cap. 128	Mel dijs ac hominibus gra- tum 204. plura de melle	
Lutare	42. cap. 92	lib. 3. Varronis, cap. 16.	
Luxatum ut sanes	69	Mellificium	206
M		Mellaria	ibidem
Maceria quid	98	Mellarij.	207
Macellarij	183	Mellum	168
Macescentes melius conci- pere	139	Meleagrides	196
Mactus dape	52	Meles	200
Magister pecoris	169	Melicae gallinae	196
Mago Carthaginensis	78	Melimela	128
Maiales	154. 163	Μελιτῶστροφῆα	205
		Μελιτῶ	

Meliturgi	203	Muli	164
Memmius Percenius	62	Mulae partus	142
Menecrates Ephesius	78	Mulier ad rem diuinam ne accedat	40
Menā dri duo, unus Priēnæ us, alter Heracleotes	78	Mures ne noceant	42. cap. 92. & pag. 146
Menestratus	78	Murenae flutæ	159
Menstruum tempus	110	Muscae liguriunt	204
Mercator	1	Museum	186
Messis unde dicta	124	Mustea mala	8. cap. 7. & pag. 129. cap. 59.
Messis tempus	53. 113. 145	Mustacei quomodo fiāt	50
Milij satio 7. quamdiu du ret	128. cap. 57	Mustum annum totum ha bere si uoles	50
Miliarius grex	171	Mutum adnuniculum	101
Miliarius cliuus	176		N
Miliarij apri	179	Naues ambulare	2
Miliarie aues	184	Nebulosus ager	7
Militare sepimentum	98	Nesfrendes	154
Mina ouis	143	Nicesius Maronites	78
Minerua	77	Nonarum institutio	133
Minerual	181	Noualis	111
Myrti satio 9. propagatio 53		Numina rustica	76
Myrti uinum	51. cap. 125		O
Miscellæ uites & uue	8. cap. 6. in fine. et pag. 19	Oades	78
Miscella nigra	126	Oberati	101
Miscellum	189	Occare quid	112. & 112. cap. 31.
Mnaseas	78	Ocymi satio	20. cap. 27. & 22. cap. 33. & pag. 31. ca. 34. & pag. 113. 134.
Modioli	17. cap. 20.		
Morticina ouis	167		

I N D E X.

Offringere quid	111	Ornithones	182
Offæ ex ficis	184	Oues ne scabræ fiât 43. Am	
Ogyges	175	plius de ouibus pag. 142	
Olea ut cito crescat 4. Et		cap. 2.	
cur i crescendo tarda	120	Ouium placiditas	135
Olea si fructum nõ fert	42	Oua an plæa sũt necne	194
Olea quando legenda 4. &		P	
34. & 38. 126. Et quãdo		Pabulum	107. & 113
condenda	21. & 129	Palea	193
Quando promenda	131	Palus	97.
Olea quomodo serenda 20		Palma unde dicta	112. cur
eius ablaqueatio ibid. ca.		ad crescendum tarda	120
29. In sitio 26. Propaga-		Parilema	113
tio	53	Panici satio	7
Oleæ albæ cõditura 49. ca.		Papaueris satio	26
117. & 118		Partiones	193
Oleum uiridius bonũ 4. &		Pastionum genera	179
quomodo fiat	35	Pastorũ uita. incentiua, agri	
Oleum Venafrum	80	colarum succentiua	82
Oleitas	36. cap. 68	Pauones	188
Onagri	159	Pauonem in cœna exposuit	
Operarios quales esse oporteat	101	primus Q. Horten.	189
Ὀπίος	173	Pecoris omnis ætas prima et	
Orbis terrarum diuisio	79	extrema sterilis est	138
Orbile	187	Pecoris morbi	140
Orcæ	97	Pecuariæ origo et dignitas	
Orbiculata mala	129	135	
Ordeum	93. 121	Fecunia & peculium	138
Ὀριδοβοσκῆου	195	Pedicini	15
Ὀριδοπροφῶου	165	Pedum medela	84
		Pedamenta quid	90
		p	
		Ped	

Pedamentorū genera quatuor	91	Pollinctio quō danda	55
Pensilia	131	Polypus ut sanetur	68
Πενήματα	187	Pomū insitio pag. 20. ca. 28.	
Perdices uoce maris audita concipiunt	199	Et pagina 26. cap. 40.	
Peristereon	189	Propagatio	31. Et 53
Pernarum falsura	71	Poma conditiua 8. ca. 7. Et pag. 138. unde dicta	113
Perses	78	Pomarium seminarium	29
Petāsiones	143	Pomorū et pyrōrū genera, Et quō condantur	8
Perticæ uites	91	Populi arboris satio	109
Phalarides	199	cap. 24	
Pila	16	Porca quid	III, 151
Pilum fabariū, farrearium, seminarium	10	Porca præcidanea 53. cap. 134	
Pini satio 20. c. 28. et pag. 30. cap. 48. in fine		Porci hyeme nati quales	152
Pyra cōditiua quæ, Et quō seruētur 8. cap. 7. et pag. 26. ca. 40. et pag. 119. Et pag. 129. cap. 59		Porculatio	ibidem
Piscinæ nobiles	183	Porri ubi serāda 29. c. 47	
Piscinarū duo genera	212	Porrigere	III
Pythion Rhodius	78	Prædiū quod optimū 1. ca. 1	
Pituitam ut eijcias	64	Præfaminū uinū 54. ca. 141	
Placenta quomodo fiat	37	Præfurnium 25. cap. 38	
Platani radix	116	Præliganeū uinū 19. ca. 23	
Pleutiphanes	78	Præla temperata Et superuacanea 12. cap. 12	
Plostra	34	Prælum unde fieri debeat 21. cap. 31	
Plostellum pœnicum	125	Prata irrigua quō fiant 9. cap. 9. quō irrigāda 113.	
Plumula	186	cap. 31. quō serantur 30.	

Sicilienda 124. cap. 49.	Ridica quid	14.24.90
unde dicta 90	110. cap. 26	
Propagatio uitis 22. arboris	Robigus, & Robigalia	77
53	Romanorum nomina à pectoribus indita	137
Propolis 208	Rosa	114
Proscindere quid 111	Rotæ capræ	136
Pulli arborum 30. cap. 51	Rudeta	23. cap. 34
Pullorum equorum cura 163	Rudus	92
Pulmentarium familiæ 32	Rumis, mamma	140. 173
Pulmonis remedium 67	Rumia dea	173
Pultâ punicâ sic faciès 40	Rumpi	91
Purgari si quis uelit 68	Rustica uita urbana anti-	
	quior	133. 174
Q		S
Quadragenariû doliû 45	Sacres porci	140. 153
Quadraria uasa 14. cap. 18	Sal candidus quomodo fiat	
Quadridentes 10	41. cap. 88	
Quartarium 43. cap. 95	Sal ex lignis 90.	Fossilis
Quala sataria 11	173	
Quasillus 53. c. 133. in fine	Salictû ubi cõserẽdû	9. 23
Quiriniana mala 129	Salix ubi, & quando seratur	7. Saltus 94
R	Sata quoto quæq; die prodeant è terra	121. et quò sint tuenda 122
Radices in arboribus quomodo capiant 53. ca. 133	Sauillum quid	40
Raporum satio 7. cap. 6. et pag. 109	Scabies ex fame	6
Rapa cõfecta ut serues 129	Scapillia	10. cap. 10
Raphani satio 7. cap. 6	Scalæ	12
Rapitij satio 23. 53	Scantiana poma 8. 58	129
Rapinæ satio 7. 23		
Restes uites 91		
Restibilis ager 121		
	p 2	Scirp

Scirpeæ	9. cap. 10	Sylua glandaria, & cædua	
Scope uirgeæ	53	2. cap. 1.	
Scribilita	36	Syri quid	128
Scrofa unde	149	Sol	77
Scrupulum	94	Sol sex continuis mensibus	
Secluforium	185	ubi non uideatur	79
Segetem exurentia	24	Solitane cocleæ	202
Segetes campestres	88	Solita uilia	137
Seges quid	111	Sorba	8. 58. 129. 131
Σελινόδακτος brassica	65	Spica quid	123
Sementim ubi facias	21	Spicilegium	126
Seminariū quomodo fiat	29	Spira quomodo fiat	38
Semina ut cito crescant	29	Stabulare	106
cap. 46		Stercus	6. 21. 23. 116
Semina quot sint	117	Stercus herbas creat	71
Seminariorum arborum cu		Stercus optimum	116
ra	ibidem	Sterquilinum	6. 97. 117
Septentrio meridie salubri-		Stylobatæ	96. 186
or, & fructuosior	79	Stipula legenda	126
Semiuocale instrumētū	104	Stolonis lex	80
Semodialis placenta	38	Stramēta ubi cōduntur, sale	
Sepes uiua	98	conspergenda sunt	32
Septum uenationis T. Pom		Stramen, & stramentum	
peij	200	unde	124
Seris herba	198	Stranguriæ remedium	51
Serpillum	114	Struthea mala	8. 53. 129
Serta Campanica	46	Subductarij funes	12
Sibyllini libri	76	Subiugia	55
Sicilimenta	7	Subrumi agni	140. 173
Sicilire pratum	124	Succula	12. 16
Siliginis satio	23. & 108	Succidiæ	150

Sulcus	112	Tibia incentiua, & succen	
Superuacanea	12	tiua	82
Surculorum transferendo= rum tempus	119	Tineæ ne uestimenta tan= gant	43. 51
Suum grex, pastus, stabula= tio, foetura, admissura, partus, foecunditas, pro= culatio & c. 149. cap. 4. per totum		Tonsura ouium	173
		Torcularia	4
		Tomacinæ	152
		Torcularia uasa	11
		Torculariū quomodo adiz= ficandum	14
T		Tormina ut sistas	67
Tabani	158	Tortiuum mustum	19
Talea oleagina	28. 118	Tracta	38
Taniace	152	Traduces	91
Taura quæ	156	Trapetum	4. 18. 54. 55
Tauri quomodo lupos pro pulsent	166	Treble	54
Tegeticulæ	173	Tribulum	125
Tellus dea	77	Tricenariæ uites	80
Tempestatis malæ tempore quid agendum	25	Trimestris satio	23
Temporis diuisio	110	Tritici satio 23. cap. 34. in fi. et c. 35. et pa. 93. et 108	
Terra quot modis dicatur		Triticum Appulum	80
92		Triticū quō condatur	128
Tertiarium	43	Triticū quādiu duret	ibid.
Thebæ Bœotiæ	175	Tritura granorum	125
Thelis oli, nūc Thetis	196	Trullæ	12
Θεατρίδιον	187	Trutina	12
Theophilus	78	Tubuli	91
Theophrastus peripateti= cus	77	Turdorum cura & sagina	
Θεοφροφίδιον	201	385. Aduolatus reuola= tusq;	185

V		Villa unde	82
Vagina quid	123	Villæ positio	94. & 95
Varro quoto anno libros de re Rust. scripserit	76	Villa suburbana	3. cap. 4. & pag. 97
Vasa uinaria	15	Vilicus	100
Vestēs	12. 15. 21.	Vilici officia	5
Vecturæ ad uillam	100	Vinalia	77
Vegrandes	145	Vindemiæ quæ præparāda	19. quō faciēda 126.
Veha	82	Vinea quo agro serenda	7.
Vellaturam facere	82		& 110
Vellera unde	173	Vinea uetus quomodo reno	
Vellamina	ibidem	uetur 22. Quomodo de	
Vendacem, nō emacem de-		loco transferatur	30
cet esse patremfamil.	4	Vinctus quid	92
Venæ sufflatæ ex cibo, ut		Vinum an duraturum sit	
perspūent	67	necne	77
Venus rusticorum dea	77	Vinum asperum ut lene	
Veris tempore quæ fiant		fiat	46
26. 110. Quot dies ha-		Vino odorem deterio-rem	
beat	111	demere	47
Verres	150. 155	Vinum Coum	47
Versura foliorum	122	Vinum ad aluū mouendam	
Versus quid	94	47. ad lotiū 50. ad Ischia	
Vespa	207	cos 50. Myrtitum	51
Veruactum	121	Vinum Græcū ut fiat	19
Viciæ satio 20. cap. 27. &		Viola ubi serenda	108
pag. 23. cap. 35		Violaria	114
Vicinitas bona necessaria		Virgarum satio 8. ut seruen	
in uilla	5	tur	44
Villa ne fundū quærat, nec		Vitariū quomodo fiat	29
fundus uillam	4		

I N D E X

Vites quomodo serendæ		Votum pro bobus	39
20,29		Vuæ quæ & quomodo con-	
Vites castrare & propaga-		dantur	8,128
re	22	Vuæ quando legendæ	114
Vitis insitio	27	Vuæ suspendendæ	128
Vitis unde dicta	113	Vulsura lanæ	174
Vitium genera	90	X	
Viuiradices	117	Xenophon Socraticus	77
Vliginosus ager	88		
Vlmi satio	20,25	F I N I S.	

E R R A T A

Pagina 59. Versu 8. sic lege, ss. N. I I. deducentur. Et
 Versu 18. ss. v. aceti. Et Versu 19. ss. s. s. dabuntur. Et Ver-
 su 29 ss. N. X L. deducentur.
 Pag. 60. Versu 12. ss. L. & oleum.
 Pag. 130. Versu 22. ac retrimentum conditum
 Pag. 146. Versu 16. frigora se fregerunt.

(3)
P E T R I
V I C T O -
R I I

Explicationes suarum in Catonem, Varro-
nem, Columellam Castiga-
tionum.

*

V I R T U T E D V C E,

G O M I T E F O R T V N A.

APVD SEB. GRYPHIUM
LVGDVNI,
1542.

